

AMONOV MIRJON NAMOZOVICH

QIYOSIY PEDAGOGIKA

O'quv qo'llanma

37,013
74.00

1.

A-58
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

Amonov Mirjon Namozovich

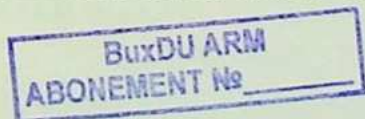
QIYOSIY PEDAGOGIKA

O'quv qo'llanma

Buxoro-2023

"BUKHARA HAMD PRINT" nashriyoti

C/4550/12

UO'K 38.013(076)

A – 59

Amonov Mirjon Namozovich.

Qiyosiy pedagogika [Matn] : o'quv qo'llanma / M.N.Amonov.-Buxoro:
"BUKHARA HAMD PRINT" nashriyoti, 2023.-208 b.

KBK 38.013 (076)

Ushbu o'quv qo'llanma 5110900- Pedagogika va psixologiya sirtqi ta'lim yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan bo'lib, fan dasturida berilgan mavzular tarixiy va zamonaviy ma'lumotlar asosida yoritilgan, shuningdek dunyoning rivojlangan mamlakatlari ta'lim tizimlari, har bir mavzu o'rganilgan material bo'yicha savol va topshiriqlar bilan yakunlanib, amaliy va mustaqil topshiriqlar, ularni bajarish bo'yicha adabiyotlar, Internet manbalari ro'yxati keltirilgan.

Taqrizchilar:

Samiyeva Sh.X.– BuxDU dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD)

Olimov T.H. – BuxDPI dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD)

Ushbu o'quv qo'llanma Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Buxoro davlat universitetining 2023 yil "6" maydagi "204"-sonli buyrug'iga asosan nashr etishga ruxsat berildi. Ro'yxatga olish raqami № 204-13.

© "BUKHARA HAMD PRINT" NASHRIYOTI

© Amonov Mirjon Namozovich

ISBN: 978-9943-9666-6-6

MUNDARIJA

KIRISH.....	5
1-MAVZU: “QIYOSIY PEDAGOGIKA” MUSTAQIL FAN SIFATIDA	7
1.1.Qiyosiy pedagogikaning pedagogika fanlari tizimidagi o‘rni.....	7
1.2.Qiyosiy pedagogika fanining obyekti, predmeti, vazifa va funksiyalari.....	9
1.3.Qiyosiy pedagogikaning boshqa pedagogika fanlari bilan aloqadorligi....	12
2-MAVZU: QIYOSIY PEDAGOGIKANING NAZARIY -METODOLOGIK ASOSLARI. QIYOSIY PEDAGOGIK TADQIQOTLARNING DOLZARB YO‘NALISHLARI.....	19
2.1.Qiyosiy pedagogikada metodologik yondashuvlar.	19
2.2.Qiyosiy pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari	21
3-MAVZU: QIYOSIY PEDAGOGIKANING TARAQQIYOT BOSQICHLARI.....	27
3.1. Qiyosiy pedagogika rivojlanishning asosiy bosqichlari	27
3.2. Qiyosiy pedagogika taraqqiyotining birinchi bosqichi – qadimgi davrlardan XIX arsgacha.	30
3.3. Qiyosiy pedagogika taraqqiyotining ikkinchi bosqichi – ilmiy qiyosiy pedagogikaning paydo bo‘lishi (XIX asr oxiridan XX asr boshlarigacha).	32
3.4. Qiyosiy pedagogika taraqqiyotining uchinchi bosqichi-rivojlanish bosqichi. XX asr boshlaridan XX asrning 60-yillarigacha.....	44
3.5. Qiyosiy pedagogika taraqqiyotining to‘rtinchi bosqichi – krizisli bosqich (XX asrning 60-yillaridan 80-yillarigacha).	50
3.6. <i>Qiyosiy pedagogika rivojlanishining beshinchi bosqichi – integratsion bosqich (XX asrning 80-yillaridan hozirgi kungacha).</i>	51
4-MAVZU: OLIY TA’LIM TIZIMINING TIPOLOGIK-TASNIFIY MEZONLARN VA TA’LIM MUASSASALARI NUFUZI	56
4.1. Oliy ta’lim tizimining tarixiy rivojlanishi.....	56
4.2. Tadbirkorlik universiteti – universitet rivojlanishining zamonaviy bosqichi sifatida.....	67
5-MAVZU: QIYOSIY PEDAGOGIKA FANI RIVOJLANISHIDA XALQARO	

TASHKILOTLAR VA ULARNING FAOLIYATI.....	85
5.1.YUNESKO tashkilotining ta'lim sohasidagi faoliyati.....	85
5.2. YUNISEF xalqaro tashkilotining vazifalari va ta'lim-tarbiya jarayonlari yuksalishidagi o'rni.	89
5.3.MOT(XMT) xalqaro tashkilotining kasbiy ta'limni rivojlantirishga doir faoliyati.	96
6-MAVZU: OSIYO MAMLAKATLARIDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONINING UZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA ULARNING QIYOSIY TAHLILI.....	101
6.1. Yaponiya ta'lim tizimi.....	101
6.2.Koreya ta'lim tizimi va uning o'ziga xos xususiyatlari.	114
6.3.Xitoy Xalq Respublikasi ta'lim tizimi.....	119
6.4.Hindiston ta'lim tizimi	123
7-MAVZU: AQSH VA YEVROPA MAMLAKATLARIDA TA'LIM- TARBIYA MASALALARINING OLIB BORILISHI VA QIYOSIY TAHLIL.....	126
7.1. AQShda ta'lim tizimining qiyosiy tahlili.	126
7.2. Germaniyada ta'lim-tarbiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari. .	134
7.3. Fransiyada ta'lim siyosatining olib borilishi.....	147
8-MAVZU: JAHON MAMLAKATLAR TA'LIMI TARAQQIYOTINING AYRIM MASALALARI.....	152
8.1.Jahon mamlakatlarida ta'limni integratsiyalashtirish va kasbga yo'naltirish masalalari	152
8.2.Ta'limni differensiyalashtirish muammolari va maxsus maktablar faoliyati	161
8.3. Masofaviy ta'lim	166
TESTLAR.....	172
GLOSSARIY.....	199
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	204

KIRISH

Zamonaviy ta'limda ro'y berayotgan o'zgarishlar dunyo mamlakatlari ta'lim tizimining hozirgi holati, uni rivojlantirishning asosiy tendensiyalari va ustuvor yo'nalishlarini bilishni taqozo etadi. Bu bilimlar bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi, uning zamonaviy ta'limda sodir bo'layotgan jarayonlarga yo'naltirilganligi uchun zarur shartdir.

Bo'lajak o'qituvchi ta'lim sohasida qo'llaniladigan xalqaro terminologiyani yaxshi bilishi, xorijiy tajribani tanqidiy tushunish, taqqoslash qobiliyati, ta'lim voqeligini tizimli idrok etish qobiliyatiga ega bo'lishi, o'z kasbiy sohasida erkin harakatlanishi va zamonaviy xorijiy ishlanmalardan xabardor bo'lishi kerak.

“Qiyosiy pedagogika” kursini o'rganish qiyosiy pedagogika sohasidagi bilimlarni – jahon ta'limidagi zamonaviy jarayonlarning mohiyati va mazmuni, uni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari, ta'lim tizimining umumiy va o'ziga xos xususiyatlari haqidagi bilimlarni o'zlashtirish imkonini beradi. Zamonaviy dunyoda ta'limning o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydigan ijtimoiy-madaniy farqlarga qaramay, globallasuv tendensiyasi ta'lim va tarbiyaning barcha jabhalariga ta'sir ko'rsatmoqda.

Dunyoning istalgan davlatidagi ta'lim ham yutuqlar, ham kamchiliklar bilan ajralib turadi, ularni o'rganish mahalliy pedagogika nazariyasi va amaliyoti istiqbollari kengaytirishga ta'sir qiladi. Qiyosiy pedagogika bevosita ta'lim falsafasi va tarixi bilan bog'liq bo'lib, zamonaviy ta'lim yo'nalishlarining kelib chiqishi va dinamikasini tushunishga yordam beradi. Qo'llanmada dunyoning turli mamlakatlarida: Rossiya, Fransiya, Germaniya, Buyuk Britaniya, AQSH, Italiya, Xitoy va Yaponiyada ta'lim rivojlanishining asosiy tendensiyalari va xususiyatlari keltirilgan.

Dunyoning aksariyat mamlakatlarida ta'lim sohasida o'zgarishlar jadallik bilan amalga oshirilmoqda, shuning uchun zamonaviy ta'lim tizimlarida saqlanib qolgan ta'lim va tarbiyaning ba'zi an'anaviy

asoslarini alohida ta'kidlab o'tish va shu bilan birga, ta'lim-tarbiya sohasidagi innovatsiyalarni aks ettirishi muhim hisoblanadi.

Qo'llanmaning mazmuni oliy o'quv yurtlari talabalarining qiyosiy pedagogika bo'yicha kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, jahon va respublikamizda pedagogika fanining rivojlanishini qiyosiy tahlil qilishga o'tkazish, jahon pedagogikasining rivojlanish tendensiyalarini to'la anglay olish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan.

Oliy ta'lim muassasalarida qiyosiy pedagogika fanini o'qitish quyidagi kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan:

- fikrlash madaniyatiga ega bo'lish, axborotni umumlashtirish, tahlil qilish, idrok etish, o'z oldiga maqsad qo'yish va unga erishish yo'llarini tanlash qobiliyati;

- jahon ta'lim taraqqiyotining hozirgi bosqichining tendensiyalari va xususiyatlarini bilish; ta'lim, tarbiya va ijtimoiylashuv jarayonlari sodir bo'ladigan turli kontekstlarni (ijtimoiy, madaniy, milliy) hisobga olish;

- ko'p madaniyatli ta'lim muhitida o'quv jarayoni sub'ektlari bilan aloqalarni o'rnatish va o'zaro aloqani ta'minlash usullariga ega bo'lish;

- dunyoqarashni, ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan falsafiy muammolarni tahlil qilish qobiliyati;

- ta'lim sohasidagi kasbiy faoliyatning qadriyat asoslarini bilish;

- professional ma'lumot manbalarida yo'naltirish usullariga ega bo'lish.

O'quv qo'llanmaning mazmuni shunday tuzilganki, talaba turli mamlakatlar ta'lim tizimini solishtirish uchun qulay bo'ladi. Har bir bobda ta'lim rivojlanishining geosiyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va tarixiy omillari, uning muayyan mamlakatdagi xususiyatlari, pedagogik qiyosiy tadqiqotlar bilan shug'ullangan asosiy tadqiqotchilar, shuningdek, ma'lum bir davlatning zamonaviy ta'lim tizimi keltirilgan.

1-MAVZU: “QIYOSIY PEDAGOGIKA” MUSTAQIL FAN SIFATIDA

1.1. Qiyosiy pedagogikaning pedagogika fanlari tizimidagi oʻrni.

Tayanch soʻzlar: qiyosiy pedagogika, komparativistika, predmet, obyekt, fanning maqsadi va vazifalari, taʼlim, jahon taʼlim tizimi, rivojlangan mamlakatlar.

Qiyosiy pedagogika falsafa doirasida dunyoning turli mamlakatlarida bolalarni tarbiyalash va oʻqitish tajribasini tushunish sifatida paydo boʻldi. Qadim zamonlardan beri falsafiy risolalar va taʼlimotlarda bunday tajribaning tavsifini topish mumkin.

Zamonaviy dunyoda qiyosiy pedagogika globallashtiruvchi turli madaniyatlar, ijtimoiy tizimlar va iqtisodiyotlarning oʻzaro taʼsiri va oʻzaro kirib borishini belgilovchi tendentsiya sifatida keng tarqaldi. Biroq, globallashtiruvchi dunyoga nafaqat ijobiy oʻzgarishlarni olib keldi.

Shunday qilib, bugungi kunda qiyosiy pedagogika yangi avlodlarni tarbiyalash va sivilizatsiyani rivojlantirish kontekstida xalqlarning anʼanaviy qadriyatlarini tan olish asosida oʻzaro tushunishni taʼminlashning muhim vazifasini hal qilmoqda. Taʼlimni rivojlantirishga sivilizatsiyaviy yondashuv maʼlum bir xalq uchun asosiy qadriyatlar va maʼnolarni oʻz ichiga olgan tarbiya va taʼlimning mohiyatini tahlil qilishning etakchi yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi.

Qiyosiy pedagogika yoki *komparativistika* dastlab falsafa fanlari sohasida shakllangan boʻlib, turli masalalarni, jumladan, oʻsib kelayotgan yosh avlod taʼlim-tarbiyasi muammolarining jahon mamlakatlarda rivojlanish masalalarini ham oʻrgangan. Qadim zamonlardayoq, falsafiy taʼlimotlar mazmunida turli xalqlar va mamlakatlarda bolalarga qanday taʼlim-tarbiya berganliklari toʻgʻrisida anchagina maʼlumotlar mavjud edi. Ularda taʼlim-tarbiya metodlari va qadriyatlari umumlashtirilgan boʻlib, katta avloddan yosh avlodga hayotiy tajribani qanday etkazilayotganligining oʻziga xos jihatlari tahlil qilingan edi.

Zamonaviy tilda qiyosiy pedagogika **komparativistika** deb ham ataladi. **Komparativizm** (lot. *comparativis*-qiyosiy) qiyoslash va taqqoslash ma'nosini anglatib, tarixiy taraqqiyot tendensiyalarining o'xshash va farqli jihatlarini aniqlash, o'xshash hodisalarning o'zaro mos jihatlarini ajratishni o'zida mujassamlashtiradi. Ingliz tilida "*to compare*" ham "taqqoslash" degan ma'noni anglatadi. Mustaqil falsafiy tushuncha sifatida komparativizm turli fan sohalarida, shuningdek, adabiyotshunoslikda turli xalqlar badiiy adabiyotida obraz va syujetlar rivojlanish jarayonini qiyosiy tarixiy tahlil etishda qo'llaniladi. Ta'lim nazariyasida "komparativistika" tushunchasi "qiyosiy pedagogika" tushunchasi bilan bir sinonik qatorda turadi. Shuning uchun pedagogikaning bu sohasini "*pedagogik komparativistika*" deb atasa ham xato bo'lmaydi.

Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, chet el manbalarida ko'proq "qiyosiy pedagogika" emas, balki "qiyosiy ta'lim" atamasi ishlatiladi. Zero, "ta'lim" (ing. "*education*") so'zi pedagogika ("*pedagogie*") so'ziga nisbatan keng ma'noda qo'llaniladi. Chet el pedagogik an'anasiga ko'ra "ta'lim" so'zi rivojlanish, ta'lim va tarbiya birligini anglatadi. Shu bilan bir qatorda pedagogika faqat bolalarning ta'limi va tarbiyasiga taalluqli tushuncha sifatida qo'llaniladi. Shuning uchun ham chet el ta'rifida "qiyosiy ta'lim" ("*education compare*") iborasini "qiyosiy pedagogika" ("*pedagogie comparative*") ga nisbatan ko'proq ishlatilishini kuzatamiz. Biz "qiyosiy pedagogika", "pedagogik komparativistika", "qiyosiy ta'lim" va "komparativistika" tushunchalarini bir ma'nodosh so'zlar qatorida qo'llaymiz. Chunki bir qancha farqli jihatlariga qaramasdan, zamonaviy pedagogik nazariyasi va amaliyotida bu tushunchalar tez-tez aynan bir xil hodisa va jarayonlarni belgilashda ishlatiladi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bugungi kunda "qiyosiy pedagogika" tushunchasi O'zbekistonda kengroq tarqalgan. Umuman olganda, **qiyosiy pedagogika** turli mamlakatlarda maorif, ta'lim va tarbiyaning o'ziga xos jihatlarini o'rganuvchi pedagogikaning mustaqil tarmog'i sanaladi. **Qiyosiy pedagogika** keng ma'noda dunyoning turli davlat va hududlarida ta'limning holati, qonuniyatlari va rivojlanish tendensiyalarini

o'rganuvchi fan sohasi bo'lib, xorij tajribasini qo'llash yo'li orqali milliy ta'lim tizimini o'zaro boyitish usullarini ishlab chiqadi.

iyosiy pedagogikaga yanada aniqroq ta'rif beradigan bo'lsak, u pedagogikaning mustaqil fan sohasi sifatida dunyoning turli davlat va mamlakatlarida pedagogika nazariyasi va amaliyotining rivojlanish tendensiyalari, qonuniyatlari va holatini o'zaro taqqoslab o'rganadigan fandır. Shuningdek, u umumiy tendensiyalarning milliy va regional o'ziga xosligining mos va farqli jihatlarini ajratib ko'rsatadi hamda milliy ta'lim tizimini xorij tajribasi orqali o'zaro boyitish shakl va usullarini ishlab chiqadi. "Qiyosiy pedagogika"ni tushunishga nisbatan bu yondashuvlarning har biri uning o'ziga xos mohiyatini ochib beradi.

Birinchidan, u pedagogika fanining aniq muayyan sohasi.

Ikkinchidan, dunyoning turli davlat va hududlarida maorif, ta'lim, tarbiya, pedagogika nazariyasi va amaliyotining rivojlanish jarayonini o'rganishga yo'naltirilgan.

Uchinchidan, qiyosiy taqqoslash darajasidagi tahlil xorij tajribasini ma'lum darajada qo'llash uchun amalga oshiriladi.

To'rtinchidan, milliy ta'lim tizimini o'zaro boyitishning o'ziga xos shakl va usullari ajratib ko'rsatiladi.

1.2. Qiyosiy pedagogika fanining obykti, predmeti, vazifa va funksiyalari.

Qiyosiy pedagogika ilmiy bilishning mustaqil tarmog'i bo'lib, o'z obykti, predmeti, o'ziga xos funktsiya va vazifalariga ega.

Qiyosiy pedagogika ko'pgina mualliflar tomonidan turli mamlakatlar va mintaqalarda ta'lim, tarbiya va kadrlar tayyorlash xususiyatlarini o'rganuvchi pedagogika sohasi sifatida ta'riflanadi. Aksariyat tadqiqotchilar qiyosiy pedagogika turli mamlakatlarda ta'limning holati, rivojlanish qonuniyatlari va tendensiyalarini o'rganishi kerak, deb hisoblaydi; xorijiy tajribadan foydalanish asosida milliy ta'lim tizimlarini o'zaro boyitish yo'llarini belgilash lozim deb biladi. Qiyosiy pedagogika predmetiga eng katta hajmli ta'rifni M. L. Rodionov taklif qilgan bo'lib, uni quyidagicha tavsiflagan: "Qiyosiy pedagogika – pedagogika fanining

asosan qiyosiy nuqtai nazardan pedagogik nazariya rivojlanishining holati, qonuniyatlari va tendentsiyalarini o'rganadigan sohasi, dunyoning turli mamlakatlari va mintaqalaridagi amaliyot, shuningdek, ularning umumiy tendentsiyalari, milliy va mintaqaviy xususiyatlarining nisbati; milliy ta'lim tizimlarini xorijiy tajribadan foydalangan holda o'zaro boyitish shakllari va yo'llarini ochib beradi¹".

Har qanday fan mustaqil fan maqomiga, o'z tadqiqot obyektiga va predmetiga ega bo'ladi. Fan obyekti bu aniq bir fan o'rganadigan borliqdagi biror bir qism, soha hisoblanadi.

Qiyosiy pedagogikaning obyekti: global, mintaqaviy va milliy miqyosdagi ta'lim.

Olimlarning turli fikrlariga ko'ra, qiyosiy pedagogikaning obyektini ko'rib chiqish mumkin:

- zamonaviy dunyoda ta'limni rivojlantirish;
- dunyoning turli mamlakatlari va mintaqalarida pedagogik nazariya va amaliyot;
- zamonaviy dunyoda ta'lim va tarbiya.

Qiyosiy pedagogika predmeti – xorij va O'zbekiston pedagogik tajribasi va zamonaviy milliy pedagogik madaniyatning holati, tendentsiyalari va rivojlanish qonuniyatlarini qiyosiy tahlil qilish.

Qiyosiy pedagogikaning predmeti quyidagilardan iborat:

- turli mamlakatlarda, geosiyosiy mintaqalarda va jahon miqyosida ta'limning holati, asosiy yo'nalishlari va rivojlanish qonuniyatlari;
- umumiy tendentsiyalar va milliy yoki mintaqaviy xususiyatlar, xalqaro pedagogik tajribaning ijobiy va salbiy tomonlari, milliy pedagogik madaniyatlarni o'zaro boyitish shakllari va usullari nisbati;
- tarbiya va ta'lim, turli mamlakatlarning pedagogik tajribasini komparativizm (qiyoslash) va umumlashtirish.

Qiyosiy pedagogikaning asosiy vazifalari:

- turli mamlakatlarda ta'limning rivojlanish jarayonini aks ettiruvchi faktlarni tahlil qilish va tavsiflash;

¹ Родионов М. Л. Сравнительная педагогика // Российская педагогическая энциклопедия : в 2 т. / гл. ред. В. В. Давыдов. – М. : Большая российская энциклопедия, 1999. – Т. 2. – 672 с. – С. 376.

- turli mamlakatlarda ta'limni rivojlantirish bo'yicha miqdoriy va sifat ma'lumotlarini tizimlashtirish, tasniflash, qiyosiy tahlil qilish;

- turli mamlakatlarda ta'limni rivojlantirish tendentsiyalari va qonuniyatlarini aniqlash;

- turli mamlakatlarda ta'limni rivojlantirishning mumkin bo'lgan yo'llarini bashorat qilish;

- turli mamlakatlarda ta'lim sohasidagi yutuq va kamchiliklarni solishtirish va taqqoslash;

- turli mamlakatlardagi ta'lim tizimining umumiy tahlili.

Qiyosiy pedagogika funksiyalari

Ko'pgina komparativistlar qiyosiy pedagogikaning uchta asosiy funksiyasini ajratib ko'rsatishadi: *tavsiflovchi, tushuntirish va bashorat qilish*. Bunday tanlov eng umumiy shaklda turli mamlakatlardagi ta'lim sohasidagi tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlarini belgilaydigan sohalarini ta'kidlaydi: faktlar to'plami va ularning tasnifi; qiyosiy tahlil; ta'lim tizimidagi mumkin bo'lgan o'zgarishlarni taxmin qilish.

Qiyosiy pedagogikaning funksiyalarini tahlil qilishning yana bir yondashuvi qiyosiy tadqiqot va ta'limni tahlil qilishning turli kontekstlari bilan bog'liq:

-ta'limning ijtimoiy jihatlarini ajratib ko'rsatishga qaratilgan ijtimoiy funktsiya;

-turli mamlakatlardagi ta'lim tizimini qiyosiy tahlil qilish bilan bog'liq didaktik funktsiya;

-muayyan mamlakatlarda tarbiya va ta'limning qadriyat ustuvorliklarini belgilovchi aksiologik funktsiya;

-ta'lim tizimining turli tarkibiy qismlarini amalga oshirishning asosiy uslubiy yondashuvlarini belgilaydigan vtnjlkjubr funktsiya.

Aniqroq shaklda qiyosiy pedagogikaning asosiy funksiyalarini quyidagicha ifodalash mumkin:

- xorij tajribasini mutaxassislar tomonidan o'rganilishi qulay bo'lishi uchun turli mamlakatlar pedagogik hujjatlaridagi atama va tushunchalarni muvofiqlashtirish va tartibga solish;

-ta'lim va ta'lim siyosatining turli paradigma va modellarini, xorijiy va mahalliy o'qituvchi va pedagoglarning nazariy munosabatlarini taqqoslash;

-ta'limni rivojlantirishning ehtimoliy yo'llarini prognozlash va ta'limni rivojlantirish rejalarini ishlab chiqish.

Globallashuv qiyosiy ta'lim sohasidagi tadqiqotlarni dolzarblashtirdi, chunki zamonaviy dunyoda madaniyatlarning o'zaro bog'liqligi va o'zaro ta'siri dunyoning barcha mamlakatlari va mintaqalariga tarqaladigan umumiy hodisaga aylandi. Shu bilan birga, asosiy muammo o'zgarishsiz qolmoqda - ta'limda xalqaro (global) va milliy nisbatlar. Shuning uchun ham pedagogik nazariya va amaliyotni xalqaro kontekstda tahlil qilishda an'analar, innovatsiyalar va davlat siyosati ta'sirida rivojlangan milliy ta'lim tizimlari hamda muayyan mamlakatda ta'limning zamonaviy me'yoriy-huquqiy asoslari ta'kidlanadi.

1.3.Qiyosiy pedagogikaning boshqa pedagogika fanlari bilan aloqadorligi.

Pedagogika fanining ma'lum bir sohasi va o'quv intizomi sifatida qiyosiy pedagogika pedagogika va ta'lim tarixi, etnopedagogika va etnopsixologiya, didaktika, ta'lim nazariyasi, psixologiya, etnografiya, sotsiologiya, falsafa, shuningdek, boshqa fanlar bilan bog'liq.

Qiyosiy pedagogika ilmiy bilimlarning pedagogik tarmoqlari: umumiy pedagogika, pedagogika tarixi, maktabshunoslik, eksperimental pedagogika va boshqalar bilan hamkorlikda rivojlanadi. Qiyosiy tadqiqotlar natijalari turli pedagogika fanlari ma'lumotlari va xulosalarini kengaytiradi va to'g'rilaydi, ular o'rtasidagi fikr-mulohazalarni ta'minlaydi.

Qiyosiy pedagogikaning eksperimental pedagogika bilan aloqasi. Qiyosiy pedagogik tadqiqotlarning organik qismi pedagogik eksperimentdir. Bu borada olimlarning eksperimental pedagogika tushunchalariga, xususan, nemis olimlari G.Root va K.Klauerning g'oyalariga murojaat qilishlari qonuniydir. Shunday qilib, G. Root

eksperimental bilimning ikki yo'lini tan oladi: kuzatish orqali tavsifga va kuzatishdan mantiqiy xulosaga borish.

Qiyosiy pedagogika an'anaviy ravishda falsafaga tadqiqot samaradorligini oshirish imkoniyati sifatida qaraydi. Pedagogik qiyosiy tadqiqotlarda falsafiy tushunchalarga ochiqlik shakllantiriladi: antipragmatizm, neopozitivizm, neomarksizm, postmodernizm, ekzistensializm va boshqalar.

Qiyosiy pedagogik tadqiqotlarning muhim metodologik belgisi qiyosiy falsafa bo'lib, u, xususan, ta'limning mintaqaviy va sivilizatsiyaviy izolyatsiyasini tanqid qilish uchun dalillar keltiradi. Shu bilan birga, xitoylik olim Gu Mingguan ta'kidlaganidek, Sharq komparativistlari G'arb falsafiy-pedagogik tafakkurida "ta'lim dardlarini davolovchi retseptlar"ni ko'radilar, G'arb pedagoglari esa ko'zni o'z falsafasi va pedagogikasiga qaratadilar. Sharq sivilizatsiyalari ta'lim va taprbiyaning evrosentrik tushunchasi to'siqlaridan xalos bo'lishga intiladi².

Qiyosiy pedagogikaning **sotsiologiya** bilan aloqasi bundan 100 yil avval e'lon qilingan. Qiyosiy pedagogik tadqiqotlarda ijtimoiy kontekstni hisobga olish masalasini birinchilardan bo'lib ingliz olimi M.Sadler ko'targan. Uning ta'kidlashicha, hamkorlik mezonlari ma'lum bir ta'lim tizimining mohiyatiga murojaat qilish bo'lishi kerak, uni aniqlash faqat bunday tizimning ijtimoiy determinantlarini o'rganish orqali mumkin: "Ijtimoiy an'analar ta'limning matritsasi hisoblanadi"³.

Qiyosiy pedagogikaning yana bir klassiki I. Kandel ta'limning ijtimoiy determinantlarini yuqori baholab, maktab amaliyotiga pedagogik g'oyalar va tushunchalardan ko'ra ijtimoiy-siyosiy muhit ko'proq ta'sir ko'rsatishini ta'kidladi.⁴

Qiyosiy pedagogika va sotsiologiyada bir-biriga bog'liq bo'lgan ko'plab mavzular mavjud: maktab va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, ta'lim

² Minguan Gu. Education in China and Abroad: Perspectives from a Lifetime in Comparative Education. Hong Kong, 2001

³ Selections from Michael Sadler See // J. H. Higginson (ed.), Liverpool, 1980.

⁴ Kandel I.L. Studies in Comparative Education. Boston, 1933.

va ijtimoiy tabaqalanish, ta'lim va jamiyat elitasining shakllanishi va boshqalar.

Qiyosiy pedagogika sotsiologik fan sifatida faoliyat yuritadigan ushbu va boshqa mavzular so'nggi yillarda ta'limning globallashuvi muammolariga qaratilgan. Qiyosiy pedagogikaning o'zgarishi dunyoda global jarayonlar: o'rta va oliy ta'limning jadal sur'atlar bilan o'sishi, ta'limning baynalmilallashuvi, ta'lim xizmatlarining xalqaro bozorining shakllanishi, ta'lim sohasidagi ijtimoiy muammolar, ta'lim sohasidagi ijtimoiy muammolar yuzaga kelgan bir paytda amalga oshirilmogda. o'qituvchilar va talabalarning xalqaro harakatchanligining o'sishi, tizimlar, dasturlar va usullarni universallashtirish.o'rganish (global o'rganish).

Qiyosiy pedagogik tadqiqotlarning qayta tiklanishi ko'p jihatdan ta'limning globallashuvining ijtimoiy muammolarining paydo bo'lishi bilan bog'liq. 2011-yilda Pekinda bo'lib o'tgan IV Jahon ta'lim forumida asosiy mavzu ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasidagi global jarayonlarga bag'ishlanganligi e'tiborlidir. Ushbu mavzu doirasida maktab siyosati, o'qituvchilar ta'limi, ta'lim sifati, ta'lim islohotlari, ta'limni baynalmilallashtirish va hokazo masalalar muhokama qilindi.

Madaniyatshunoslikka asoslangan zamonaviy qiyosiy pedagogika "qiyosiy pedagogik izlanishlar paradigmasini kontseptuallashtirish"ning muhim shartini ko'radi⁵.

Birinchi zamonaviy qiyosiy olimlardan biri, ingliz olimi M.Sadler bu haqda gapirar ekan, u, masalan, Angliyada bunday an'analarga ko'ra, ta'lim, avvalambor, kelajakdagi ijtimoiy vaziyatga mos ravishda qaraladi, deb hisoblaydi. Qo'shma Shtatlarda ta'limga ko'pincha pragmatik munosabatda bo'lishadi, Frantsiyada esa ta'lim olishning murakkabligi birinchi navbatda baholanadi. M. Sadler hazil bilan shunday yozadi: "Ta'lim haqida gap ketganda, amerikalik nimani bilish kerakligini so'raydi, anglichan uni qanday karera kutayotganini so'raydi, fransuz qanday imtihonlar bo'lishini so'raydi"⁶.

⁵ Hoffinan D. Culture and comparative education // Comparative education, v. 43, # 4. 1999.

⁶ Selections from Michael Sadler See // J. H. Higginson (ed.). Liverpool, 1980.

Qiyosiy pedagogik tadqiqotlarda madaniy yondashuvni talab qilib, M.Sadler ta'kidlaydi: "Chet el ta'limini o'rganishda uning tavsifidan ko'ra muhimroq narsani unutmaslik kerak. Bizning e'tiborimiz ... eng avvalo, har qanday muvaffaqiyatli ta'lim tizimini nomoddiy, ma'naviy kuchning samaradorligi natijasi sifatida tushunishga intilishi kerak. Madaniyatning, madaniy an'analarning o'zagi bo'lgan milliy ruhni anglash, avvalo u yoki bu xalqning ko'rinmas, chuqur yashirin ma'naviy kuchlarini o'rganish zarur".

Zamonaviy pedagogik qiyosiy tadqiqotlarning madaniyatni o'rganishga oid nutqi madaniyat va ta'limning yaqin aloqasidan kelib chiqadi. Frantsuz komparativisti Le Rax Xoyning fikricha, madaniyat qiyosiy pedagogikaning chekkasida joylashgan bo'lsa-da va uni o'rganishning maxsus obyekt bo'lib xizmat qilmasa ham, madaniy kontekst bizga mexanizmlarda ko'p narsalarni tushunishga imkon beradigan "tarjimon omil" hisoblanadi.

Xitoy olimi Gu Mingguang madaniyat va ta'lim o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilib, shunday yozadi: "Madaniyat va ta'limning o'zaro ta'siri madaniyat va ta'limning ajralmas xususiyatidir. Ta'lim, bir tomondan, madaniy an'analar ta'sirining natijasi bo'lsa, ikkinchi tomondan, u madaniyat yaratishning eng muhim vositasidir, boshqacha aytganda, ta'lim madaniyatni tarqatadi va yaratadi".

Pedagogik qiyosiy tadqiqotlarning madaniy asoslanishini ochib, Gu Mingguang qiyosiy pedagogikaning yetakchi yo'nalishini "har bir mamlakat madaniyati o'ziga xos ifoda shakliga ega bo'lib, u ko'pincha siyosatda, tizimda, o'z ifodasini topishda aks etadi, degan tushuncha deb ataydi. Olimning fikricha, qiyosiy pedagogik tadqiqotlarda asosiy narsa milliy qadriyatlarni anglash, pedagogik tafakkur tarzi, masalan, G'arb individualligi va Sharq madaniyati kollektivizmida namoyon bo'ladi.

Ko'pgina qiyosiy pedagogik tadqiqotlarning cheklovlari Gu Mingguan shuni ko'rsatadiki, ularning mualliflari ko'pincha faqat madaniyatning ta'limga ta'sirini o'rganadilar, lekin madaniyatning bunday ta'limning alohida sub'ektlariga (o'qituvchilar, talabalarning ota-

onalari, o'quvchilarning ota-onalari) ta'siriga etarlicha e'tibor bermaydilar.

Tarix va pedagogika fanlari bilan o'zaro aloqasi. Qiyosiy pedagogika tarix va pedagogika fani bilan chambarchas bog'liq. Bunday davomiylik zarurligini zamonaviy komparativistlarning birinchi to'liqini vakillari (I. L. Kandel, N. Hans, F. Shnayder va boshqalar) allaqachon ta'kidlab o'tishgan.

Pedagogika tarixi kabi qiyosiy pedagogika pedagogik jarayonlarni: alohida sivilizatsiyalar, ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalar, mintaqalar va mamlakatlardagi qiyosiy tadqiq qilish bilan shug'ullanadi. Komparativizm ijtimoiy-iqtisodiy davrlar va sivilizatsiyalarning bir xil turdagi va ahamiyatli pedagogik hodisalarini hisobga olish imkonini beradi.

Qiyosiy pedagogika nafaqat hozirgi va kelajagini, balki maktab va pedagogik fikrning o'tmishini ham hisobga oladi. Qiyosiy pedagogika pedagogika tarixining uzviy va ajralmas qismi bo'lgan o'ziga xos sohadir. Qiyosiy pedagogika tarix-pedagogika fani bilan chambarchas bog'liq bo'lib, shu fanning metodologiyasiga ham asoslanadi. Demak, qiyosiy pedagogikada pedagogik g'oyalar va amaliyotning ma'lum bir tarixiy sharoitda mavjudligini hisobga oluvchi yondashuvlar muhimligicha qolmoqda. Tarixiy-pedagogika fanidagi kabi qiyosiy pedagogikada ham an'anaviy va noan'anaviy ijtimoiy yondashuvlar yonma-yon mavjud. Birinchisi, ijtimoiy shakllanish doirasidagi tadqiqotlarni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga jahon va mintaqaviy tsivilizatsiyalar kontekstida yondashuvlar qo'llaniladi.

Tarixiy-pedagogik fanda bo'lgani kabi qiyosiy pedagogik tadqiqotlar ham relativizm falsafasiga murojaat qilishni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, aftidan, uning kelib chiqishini belgilab bergan barcha sabablarni bilmaslik natijasida pedagogik bilimlarning yetarli emasligi haqidagi klassik tushunchadan uzoqlashish zarur. Bunday bilimlarning ideal aniqligiga erishish mumkin emas, chunki pedagogik jarayonning shartlari va omillarini mutlaqo aniq aniqlash mumkin emas.

Ta'lim va o'qitishdagi zamonaviy hodisalarni retrospektiv va istiqbolli tekshirish qiyosiy pedagogikaga sifat jihatidan yuqori ilmiy

natijalarga erishish va shu bilan ilmiy bilimlarni jiddiy oshirish imkonini beradi. Buni e'tibordan chetda qoldirmaslik kerak, chunki B.L. Vulfsonning ta'kidlashicha, agar pedagogika tarixi uchun asosiy narsa turli tarixiy davrlarni vertikal taqqoslash bo'lsa, qiyosiy pedagogika uchun - bir tarixiy davr, ayniqsa zamonaviy davr hodisalari o'rganiladigan gorizontal taqqoslashlar⁷.

Qiyosiy pedagogikada tarixiy bilimlar bilan o'zaro aloqadorlik g'oyalarini "qayta konseptuallashtirish" mavjud. Bunday g'oyalar ilmiy imperativ sifatida muhokama qilinadi, bu A. Novoa va Tali Yariv-Mashalaning majoziy ifodasiga ko'ra, pedagogikaga "avval yoqilgan yulduzlar fonida zamonaviy davr burjlarini ko'rish" imkonini beradi. Bu olimlarning fikricha, pedagogika va ta'limning rivojlanishi yagona vaqtinchalik nutq sifatida emas, balki taqqoslanadigan tarixiy oqimlar majmui sifatida amalga oshadi. Olimlar qiyosiy tarixiy yondashuvning bunday talqinini asoslab yozadilar: "Pedagogik tadqiqotlar tarixga sayohat bo'lishi kerak; "Tarix" va "taqqoslash" toifalariga tayanish qiyosiy ta'limning ajralmas shartidir, chunki har bir pedagogik muammo o'z tarixiga ega bo'lib, qaysi biri nafaqat hozirgi holatni tushunibgina qolmay, balki ushbu muammoning kelajagini ham oldindan ko'ra oladi"⁸.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savollar hamda topshiriqlar:

1. Ensiklopediyalar, lug'atlar, ta'limga oid ma'lumotnomalar, maqolalar asosida "Qiyosiy pedagogika" tushunchasining ta'rifini toping va konspektlashtiring.
2. Nima uchun zamonaviy sharoitda pedagogika oliy o'quv yurti talabasi qiyosiy pedagogikani o'rganishi kerak?
3. Qiyosiy pedagogikaning predmeti va obyekti nima?
4. Nima uchun qiyosiy pedagogikaning predmeti va ob'ektini belgilashda bir necha yondashuvlar mavjud?

⁷ Вульфсон Б.Л. Сравнительная педагогика: актуальные вопросы теории и методологии // Отечественная и зарубежная педагогика. № 1. 2011.

⁸ Novoa A. & Tali Yariv-Mashal. Comparative research in education. [Электронный ресурс] – Режим доступа:

5. Qiyosiy pedagogikaning bilim sohasi va o'rganish predmeti sifatidagi asosiy vazifalari nimalardan iborat?
6. Qiyosiy pedagogikaning asosiy funksiyalarini ayting.
7. Qiyosiy pedagogika doirasida ta'lim taraqqiyotining qanday umumiy muammolari yoritilgan?
8. Qiyosiy pedagogika qaysi fanlar bilan aloqadorlikda o'rgatiladi?
9. Mamlakatimizda qaysi pedagog olimlar qiyosiy pedagogika muammolarini tadqiq etgan?
10. "Globalashuv sharoitida zamonaviy ta'lim taraqqiyoti" mavzusida esse yozing.

2-MAVZU: QIYOSIY PEDAGOGIKANING NAZARIY - METODOLOGIK ASOSLARI. QIYOSIY PEDAGOGIK TADQIQOTLARNING DOLZARB YO'NALISHLARI.

Tayanch so'zlar: qiyosiy pedagogika, metodologik yondashuv, melioristik yondashuv, tarixiy-falsafiy yondashuv, fanlararo yondashuv, ma'lumotli yondashuv, etnomadaniy yondashuv, metod, ilmiy-tadqiqot metodlari, tavsiflash metodi, statistik metod, tarixiy metod, sotsiologik va analitik metod.

2.1. Qiyosiy pedagogikada metodologik yondashuvlar.

Qiyosiy pedagogika yoki qiyosiy ta'lim dunyoning aksariyat rivojlangan mamlakatlarida bilim sohasi va o'rganish predmeti sifatida mavjud. Turli mamlakatlardagi ta'lim, tarbiya va ijtimoiylashuv xususiyatlarini taqqoslab, tadqiqotchilar turli xil uslubiy yondashuvlardan foydalanadilar. Qiyosiy pedagogika sohasidagi tadqiqotlar uchun *ambivalentli, kompleks, insonparvar, tarixiy, madaniy, etnopsixologik, aksiologik kabi metodologik yondashuvlar alohida ahamiyat kasb etadi.*

Nima uchun metodologik yondashuvlarni bilishingiz kerak? Metodologiyani keng ma'noda bilish yo'li to'g'risidagi ta'limot sifatida talqin qilsak, biz metodologik yondashuv idrok etuvchi shaxsning pozitsiyasini belgilaydi, shuning uchun uning o'rganilayotgan jarayonlarga bo'lgan nuqtai nazarini tavsiflaydi va obyektini baholashni belgilaydi.

Ambivalentli yondashuv u yoki bu hodisaning rivojlanish jarayonidagi ziddiyatli tendensiyalarni tadqiq qilishda qo'llaniladi; qiyosiy pedagogika muammolarini muayyan mamlakatdagi ta'lim taraqqiyotining xususiyati va o'ziga xosligi o'rtasidagi ziddiyatlarni hisobga olgan holda hal etish imkonini beradi. Bu yondashuv shuningdek, ko'pgina davlatlarga xos bo'lgan ta'lim taraqqiyotidagi inqirozli hodisalarni tahlil qilishda ham qo'llaniladi.

Kompleks yondashuv zamonaviy ta'limning ko'proq ahamiyatga ega bo'lgan komponentlarini (masalan: ta'lim mazmuni, metodlari, ta'limni tashkil etish shakllari, tarbiya qadriyatlari, ta'limni asosiy bosqichlari yoki darajalar sh.k.)ni ajratish va tahlil etish ahamiyatli sanaladi. Ushbu yondashuvni qo'llash orqali turli ta'lim tizimlarini u yoki bu asosini o'zaro taqqoslash mumkin bo'ladi. Turli ta'lim tizimlarini taqqoslash uchun zamonaviy ta'lim tarkibiy tuzilmasiga kiruvchi ta'lim va tarbiya maqsadi (bu ta'lim tizini g'oyasi to'g'risida tasavvur hosil qiladi) muhim ahamiyatga ega.

Insonparvar yondashuv ta'lim jarayonida shaxs, uning o'rni, ahamiyatini aniqlash yo'l va usullarini tushunishga yordam beradi. Bu o'rinda pedagogning ham, tarbiyalanuvchining ham subyekt pozitsiyasi asosiy o'rinda turadi. Turli mamlakatlarda ta'limning insonparvar rivojlanish imkoniyatlarini tahlil qilish hamda ta'limni insonparvarlashtirishda o'zlarining salmoqli hissalarini qo'shgan ta'lim va maorif arboblari o'rganishga yordam beradi. Shuningdek, bu yondashuv turli ta'lim tizimlarida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida o'zaro munosabatni, u yoki bu ta'lim muassasasida har bir ta'lim oluvchining ijtimoiy va individual pozitsiyasini tushunishga ham yordam beradi.

Tarixiy yondashuv turli davlatlarda ta'limning davrlar va o'zgarib boradigan tarixiy, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va boshqa shart-sharoitlarda rivojlanish jarayoni, dinamikasini tahlil etish va tavsiflash imkonini beradi. Ushbu yondashuvni amalga oshirish jarayonida u yoki bu davlatning ta'lim tizimini shakllantirish va rivojlantirishga poydevor vazifasini bajargan tarixiy voqea hamda hodisalarni hisobga olish zarur.

Madaniy yondashuv jamiyatning umumiy madaniy rivojlanishi asosida ta'lim jarayonida yuz beradigan o'zgarishlar, yuksalishlarni kuzatish imkoniyatini beradi. U insonning umumiy madaniyatini tarbiyalashni belgilaydi. Amalga oshirishning barcha darajalarini tarbiyalashda umumiy madaniy kompetensiyalar shakllanadi. Bundan tashqari, ushbu yondashuv ta'limda madaniyatlararo kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan, chunki u bir ta'lim muassasasida turli etnik guruhlar va madaniyatlar vakillarini o'qitishda majburiydir. Migratsiya oqimining o'sib

borayotgan zamonaviy sharoitida ushbu yondashuv dolzarb bo'lib qoladi. Qiyosiy pedagogika metodologiyasida etnopsixologik, sotsial-madaniy va madaniyatlararo yondashuvlar alohida o'rin tutadi.

Etnopsixologik yondashuv xalqlarning milliy xususiyatlari asosida milliy qadriyatlari, urf-odatlarini, an'analarining yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga ta'sirini o'rganishga yo'naltirilgan bo'ladi. Har bir xalq, millatning o'zigagina xos madaniy-ma'naviy boyligi, mentaliteti ta'limning rivojlanishini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Aksiologik yondashuv ijtimoiy tajribaning avloddan-avlodga o'tishi jarayonida qadriyatlar va g'oyalarning hal qiluvchi ta'sirini tahlil qilishga yordam beradi.

2.2. Qiyosiy pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari

O'quv-tarbiya ishlari jarayonida o'quvchi-talaba yoshlarni ijodiy fikrlashga, o'zgaruvchan vaziyatlarga o'rgatish, erkin raqobat asosida faoliyatni tashkil etish hamda ularning amaliy mashg'ulotlarda axborot texnologiyalari, elektron darsliklar va multimedialardan foydalana bilishi muhimdir. Bu esa talabalarda mustaqillik, erkin fikrlashni tarbiyalashni, o'quv faoliyatini tahlil qilishni, istiqbolda kasbiy mahorat orttirish ularning ichki ehtiyojiga aylantirilishini talab etadi. Zamonaviy innovasion texnologiyalar ta'lim-tarbiya jarayonining bir tizimga solingan ilmiy-nazariy va metodik asoslangan yangi shakl, usul va vositalarining majmuidir. Bunda yangi mazmun, shakl, usul va vosita uyg'unligida maqsad, vazifa, faoliyat va pedagogik natija yaxlitligi ta'minlanadi hamda o'quv maqsadlariga erishishni kafolatlaydigan o'quv jarayoni loyihalashtiriladi va amalga oshiriladi.

Qiyosiy pedagogika metodlari - metodologik yondashuvlar bilan bevosita bog'liq bo'lib, ular asosida amalga oshiriladi. Kompravistika uchun: tasvirlovchi, tarixiy, ijtimoiy, statistika, qiyoslash kabi metodlar ulkan ahamiyatga ega.

Qiyosiy pedagogika yondosh fanlarda qo'llanadigan tadqiqot metodlaridan ham foydalanadi hamda bevosita ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishda ularga

tayanadi. Tadqiqot jarayonida bu metodlar bir-biriga o'zaro ta'sir qilib bog'lanib ketadi. Qiyosiy pedagogikaning o'ziga xosligi shundan iboratki, uning asosiy tadqiqot metodi qiyoslash metodidir.

Taqqoslash (qiyoslash) turli madaniy an'analarga ega bo'lgan ta'lim tizimlarini o'zaro taqqoslash hamda qiyoslashga asoslanadi.

Taqqoslash metodi – ta'lim tizimlari, pedagogik nazariya va amaliyotdagi umumiy va farqli jihatlarni, shuningdek, qonuniyatlar va tendensiyalarning namoyon bo'lishini aniqlaydi.

Taqqoslash metodi ta'lim tizimlaridagi umumiylik va o'ziga xoslikni, pedagogik nazariya va amaliyotning o'xshash va farqli tomonlarni, qonuniyatlar va tendensiyalarning universal va spetsifik jihatlarni ajratish imkonini beradi. Masalan, hududiy jihatdan yaqin bo'lgan Xitoy va Yaponiya ta'lim tizimlarini bir-biriga qiyoslash imkoniyatlari kengroq. Ammo, bu ikki davlat ta'lim tizimlarini Evropa davlatlari bilan qiyoslash va taqqoslash maqsadga muvofiq bo'ladi. Fanlarni qiyosiy metod bilan taqqoslash zarurligini ko'pgina olimlar uqtiradilar. Ularning fikricha, qiyosiy pedagogika fanlarni qiyoslash va taqqoslash obyektlar sohasidagi farqlarni aniqlash tufayli katta yutuqqa erishadi. Bu fanlarda qiyoslash xuddi qiyosiy anatomiya, botanika, tilshunoslik va boshqa fanlardagidek umumiy xarakter kasb etadi. Qiyoslanayotgan ma'lumotlarni taqqoslash turli ijtimoiy tizimga ega bo'lgan mamlakatlarda pedagogik hodisalarni qarama-qarshi va qiyosiy metod yordamida xalq maorifi tizimining ijtimoiy-iqtisodiy tuzum belgilangan prinsiplari, alohida mamlakatlar va maorif taraqqiyotining umumiy qonuniyatlari va tendensiyalari, ilmiy xususiyatlari aniqlanadi. Maktab va maorifning ahvoli haqidagi miqdor va sifat ma'lumotlarini qiyoslash va solishtirish uchun umumiy sifat ko'rsatkichlari bo'lishi kerak.

Qiyoslash va solishtirishda quyidagilar hisobga olinadi: ijtimoiy, iqtisodiy tizim, ta'lim va tarbiya sohasidagi tarixiy an'analari, mamlakat fan-texnika va madaniyatning rivojlanishi darajasi, pedagogik nazariyalar va ularning tarbiya amaliyotida ta'siri aks etishidir.

Tadqiqot metodlari tahlil qilinadigan materialning vazifasi va mazmuniga bog'liq bo'lib, hamkorlikda qo'llanishi mumkin. Pedagogik hodisalar, muammolar metod ko'rsatkichlari klassifikatsiyasi esa yetarli mukammal emas va yanada mukammallashtirishni talab qiladi. Materiallar asosiy uch guruh: Sharq, Evropa hamda rivojlangan mamlakatlarda pedagogik hodisalarni qiyosiy tahlil qilish prinsipi asosida bayon etiladi. Pedagogik muammoni qiyosiy tahlil etishda mamlakatlar guruhi yoki alohida mamlakatning qo'yilishi va hal etilishi, tavsifi hamda darajasiga ta'sir ko'rsatadigan o'ziga xos xususiyatlari hisobga olinadi.

Tasvirlash metodi tahlil qilish uchun zarur va etarli bo'lgan axborotlarni to'plash, aniqlangan dalillarning o'ziga xosligi, obyektivligi, guruhlanishi, tizimlanishi va tasnif etilishini tadqiq qilish uchun qo'llaniladi. Ta'lim tizimidagi yagona va o'ziga xos hodisalarni aniqlashni nazarda tutadi. Ko'p hollarda tasvirlash metodi ilmiy va badiiy adabiyotlarni o'rganish orqali turli mamlakatlarda ta'lim va tarbiya jarayonining yorqin lavhalarini ifodalash imkonini beradi. Masalan, rus jurnalisti va yozuvchisi V.V.Ovchinnikovning publististik asarlari—"Qayin ildizi(Angliya va inglizlar haqidagi fikrlar va taassurotlar)", "Sakura novdasi (Yaponlar qanday odamlar ekanligi haqida hikoya)"da biz Buyuk Britaniya va Yaponiyadagi ta'lim va tarbiya hamda bolalarni ijtimoiylashtirish to'g'risida ajoyib lavhalar tasvirlanganligining guvohi bo'lamiz. XVIII asrda yashab ijod etgan faylasuf Chesterfildning "O'g'linga xat" deb nomlangan mashhur asarida hozirgi zamondoshlarimiz uchun o'z ahamiyatini yo'qotmagan Angliyaning oqsuyak bolalari tarbiyasining o'ziga xos qadriyatlarini ko'rishimiz mumkin.

Tarixiylik metodi turli davrlarda ijtimoiy-siyosiy davlatchilik shakliga ega bo'lgan mamlakatlarda ta'lim tizimining vujudga kelishi, rivojlanishi va taraqqiyoti, uning o'ziga xos muammolarini qiyosiy-tahliliy jihatdan o'rganish imkoniyatini beradi.

Tadqiqotning *tarixiy metodi* qiyosiy pedagogikada pedagogik hodisalarga nisbatan qo'llanishi mumkin. Milliy maorif tizimining paydo bo'lishi va shakllanishi, maorif va madaniyatning paydo bo'lishi va shakllanishi, maorif va madaniyatning rivojlanishidagi asosiy an'analar, xalq maorifi sistemasining

tuzilishi, uning tarixiy davrda o'zgarishi, mamlakatda davlatning maktab siyosatiga maktab va dinning o'zaro munosabatiga xarakteristika, maorif taraqqiyotidagi traditsiyalar, muammolar va tendensiyalarni aniqlash, pedagogik g'oyalar, nazariyalar va maorifning ayrim muammolarini tadqiq etish va hokazo. Pedagogik muammoga oid xulosalashning genezisi va taraqqiyot xususiyatlarining tahliliga asoslangandagina ilmiy natija olish mumkin.

Ijtimoiylik metodi zamonaviy ta'lim har qaysi mamlakatning iqtisodiy taraqqiyoti, xalqning ijtimoiy-ma'naviy yuksalishiga nechog'lik mos ekanligini taqqoslashga qaratiladi. U xalq maorifi sistemalarining ijtimoiy xarakterini baholashni ta'lim-tarbiyaning maqsad va vazifalarini, mazmun va metodlarini, jamiyatning tuzilishini analiz qilish, maktab tashkil etishlarini nazarda tutadi. Zamonaviy ta'lim taraqqiyoti davrida innovatsion g'oyalar, konsepsiyalar, ta'limotlarning u yoki bu xalqning mentalitetiga, urf-odatlariga hamda asrlar davomida shakllangan qadriyatlariga uyg'unligini ko'rsatishga asoslanadi.

Statistika metodi ta'limning miqdoriy va sifat ko'rsatkichlarini tahlil qiladi.

Statistik metod tavsiflash metodi bilan uzviy bog'langan statistik axborot berish bilan cheklanmaydi balki maorif sistemasiga va quyidagi pedagogik hodisalarga daxldor raqam va ma'lumotlarni tahlil qilish va baholashni ko'zda tutadi.

Bolalarni o'qishga jalb qilish, o'qitish bosqichlari bo'yicha o'quvchilarning sinfda qolib borishining oldini olish, sinflarning o'rtacha to'liqligi, o'quvchilarning ijtimoiy guruhi, davlat va shaxsiy o'quv yurtlari va ulardagi o'quvchilar soni nisbati, maktab yoshidagi bolalarning maktabdan tashqari tashkilotlarga jalb etilishi va boshqalar.

Tashviqot metodi qator mamlakatlardagi keyingi tahlil va qiyoslash hamda xulosalar chiqarish uchun zarur axborotni jamlashga imkon beradigan pedagogik hodisalarni tashqi belgilarini tavsiflashda qo'llaniladi.

Tavsiflash metodi xalq maorifini o'quv-tarbiya masalalarining turi va tizimini turli darajadagi o'quv yurtlarining o'quv rejasi va dasturlari, o'qituvchilar tayyorlash

va ularning moddiy ahvoli, maktabdan tashqari tarbiya sistemasi bolalar va yoshlar tashkilotlari faoliyatini analiz qilishda qo'llaniladi.

Analitik metodga analiz, sintez, umumlashtirish, induksiya, deduksiya. qiyosiy pedagogikada analiz, sintez, umumlashtirishdek mantiqiy jarayon ko'proq ahamiyatga ega. Barcha pedagogik hodisalarni tadqiq etishda tarixiy, tavsifiy, statistik va sosiologik metodlar yordamida va ular asosida analiz va sintez qo'llanishi umumiy baho berish va qiyosiy tahlil uchun zarur bo'lgan xulosa chiqarishga imkon beradi. Xususan, taraqqiyotning darajasida bir xil bo'lgan mamlakatlar guruhidagi xalq maorifi sistemasining asosiy xususiyatlarini ijtimoiy baholash, pedagogik nazariyalarga xarakteristika berish va ularning musobaqa hamda chet elga sayohat, tanlagan mavzu ustida mustaqil ishlash va yakunida og'zaki yoki yozma imtihondan iboratdir.

Adabiyotlar, arxiv manbalari, pedagogik bosma materiallarning *nazariy, qiyosiy-taqqoslovchi va qiyosiy-tarixiy tahlili* etarli darajadagi faktik materiallarni qo'llash lozimligini nazarda tutadi. O'rganuvchilar uchun manbalarni tahlil qilish tadqiqot va izlanishlar uchun muhim metod sanaladi. Shunday manbalar sirasiga eng avvalo o'tmish va hozirgi zamon pedagoglarning asarlari, me'yoriy-huquqiy hujjatlar, olimlarning tadqiqotlari, arxiv materiallari, statistik ma'lumotlar, o'quv reja va dasturlari kiradi.

Yuqorida sanab o'tilgan istalgan bir metodni qo'llash orqali qiyosiy pedagogikaning bosh metodologik masalasi – qaysi vositalar va qanday shakllarda zamonaviy xorij tajribasini o'z mamlakatimiz ta'lim tizimida qo'llash samarali natija berishi mumkinligini aniqlab beriladi.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savollar hamda topshiriqlar:

1. Qiyosiy pedagogikaning metodologik yondashuvlariga nimalar kiradi?
2. Qiyosiy pedagogika fanining tadqiqot turlari va mavzulari haqida ma'lumot bering.
3. Qiyosiy pedagogik tadqiqotlarni o'tkazish metodikasini tushuntiring.

4. Qiyosiy pedagogik tadqiqotlarning o'ziga xos xususiyatlari nimadan iborat?
5. Qiyosiy pedagogik tadqiqot usullarini tasniflang.
6. Qiyosiy pedagogik xarakterdagi maqolaning konspektini tayyorlang.
7. Qiyosiy pedagogikaga doir dissertatsiya avtoreferatlarini diss.natlib.uz dan o'qing.

Quyidagi diagramma asosida tadqiqot mazmunini taqdim eting:

Tadqiqot maqsadi	Metodlar	Manbalar	Vazifalar	Natijalar
	1.	1.	1.	1.
	2.	2.	2.	2.
	3.	3.	3.	3.
	4.	4.	4.	4.

Savollarga javob bering:

- a) Ishda qanday tadqiqot usullaridan foydalanilgan?
- b) Tadqiqot qaysi manbalar asosida olib borilgan?
- v) Muallif o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalariga erishganmi?
- d) Natijalar belgilangan vazifalarga mos keladimi?

3-MAVZU: QIYOSIY PEDAGOGIKANING TARAQQIYOT BOSQICHLARI

Tayanch so'zlar: zamonaviy qiyosiy pedagogikaning metodologik yondashuvlar, qiyosiy pedagogika rivojlanishining asosiy bosqichlari, ilmiyngacha bosqich, shakllanish bosqichi, rivojlanish bosqichi, inqiroz bosqichi, integratsiya bosqichi.

3.1. Qiyosiy pedagogika rivojlanishning asosiy bosqichlari

Hozirgi vaqtda globallashuv muammosi ilmiy tadqiqotlarda muhim o'rin tutadi: globallashuv jarayonini o'rganishning ahamiyati, bir tomondan, globalizmining ijobiy va salbiy oqibatlarini tushunishning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy-siyosiy ahamiyatining ortib borayotgani bilan bog'liq, ikkinchi tomondan, faoliyatning muayyan yo'nalishlari bo'yicha ushbu muammolarning etarli darajada ilmiy ishlab chiqilmagan. Ayniqsa, inson taraqqiyoti, inson salohiyati va kapitalini shakllantirish uchun mas'ul bo'lgan ta'lim sohasida globallashuvning afzalliklari va kamchiliklarini o'rganish dolzarb ahamiyatga ega. Globallashuv ko'rinishlarining xilma-xilligini tahlil qilar ekanmiz, shuni ta'kidlash mumkinki, asosiy muhim xususiyat turli milliy g'oyalar va tizimlarning bir xil institutsional qoidalarga to'planishidir. Bu jarayonlarning barchasi milliy ustuvorliklarni yo'q qilishga olib keladi va iqtisodiy - siyosiy jihatdan eng kuchli mamlakatlarning nuqtai nazari va tartibini o'rnatadi.

Tijoratlashtirish jarayonlari, texnik jihozlarning ko'payishi, ta'lim xizmatlari bozorlarida yangi provayderlarning paydo bo'lishi sharoitida ta'lim tizimining globallashuvi universal xarakterga ega bo'lgan global pedagogikaning paydo bo'lishi uchun yangi kontekstlarni ham shakllantiradi.

Zamonaviy ta'lim tizimini quyidagi tamoyillari asosida modernizatsiyalash lozim:

- insonparvarlik va toleriantlik;
- mutaxassislarni o'qitish va kasbiy malakalarni shakllantirish;

- ilmiy va pedagogik xodimlarning mavqeini (shu jumladan, moddiy ahvolini) oshirish;

- madaniy xilma-xillik va faol xalqaro hamkorlik sharoitida boshqa odamlarning fikriga, madaniyatiga, diniga bag'rikenglik;

- demokratlashtirish va liberallashtirish;

- amaliylik va pragmatizm;

- uzluksizlik va o'zgaruvchanlik;

- moslashuvchanlik va institutsional optimallik;

- ta'lim sifatining barqarorligi va ta'lim shakllarining moslashuvchanligi.

Bugungi dunyoda oliy ta'limning kontseptual asoslari quyidagilarga tayanishi kerak:

- talabalar va o'qituvchilarni o'qitish mazmuni va mutaxassislik istiqbollarini tushunishning ma'lum bir sohasi bilan tanishtirish;

-dunyoqarash va dunyoqarashni shakllantiruvchi falsafiy madaniyat, zamonaviy ilm-fan paradigmasini ochib beradigan metodologiya alohida o'rin egallashi kerak;

-shaxsning fuqarolik pozitsiyasini va mamlakatda fuqarolik jamiyati taqdirini belgilovchi siyosiy madaniyat shaxsning o'z erkinligi uchun javobgarligini shakllantiradi;

-tilning axborot-kommunikativ va ramziy tuzilishini va ularning amaliy ahamiyatini anglash imkonini beruvchi lingvistik va adabiy tarkibiy qismlarga ega filologik madaniyat;

- zamonaviy fanning mohiyatini belgilovchi matematik madaniyat;

- ekologik madaniyat - dunyo va undagi shaxsning yaxlit-tizimli qarashlari;

- insonni o'z faoliyati mahsuli sifatida tan oladigan antropologik madaniyat.

Qiyosiy ta'limni tahlil qilishning metodologik yondashuvlari yig'indisini hisobga olgan holda, uni rivojlantirishning beshta asosiy bosqichini aytish mumkin:

1) ilmiydan oldingi bosqich (Qadimgi davrlardan XIX asrgacha);

2) shakllanish bosqichi (XIX asr oxiridan XX asr boshlarigacha);

- 3) rivojlanish bosqichi (XX asr boshidan 1960-yillargacha);
- 4) inqiroz bosqichi (1960-yillardan 1980-yillargacha);
- 5) integratsiya bosqichi (1980-yillardan hozirgi kungacha).

Har qanday davrlashtirish qandaydir tarixiy, ijtimoiy va madaniy bilan tavsiflanadi, chunki u jarayondagi barcha o'zgarishlarni aks ettira olmaydi. Har bir bosqichning sarlavhasida aks ettirilgan asosiy rivojlanish tendentsiyasini tuzatish biz uchun muhim edi.

Qiyosiy pedagogikaning rivojlanish bosqichlari:

№	Davr	Bosqichlar
1.	Qadimgi davrlardan XIX asrgacha	Ilmiygacha yoki "sayohat eslatmalari"
2.	XIX asr oxiridan XX asr boshlarigacha	Shakllanish (hamkorlik maqsadida xorijiy tajribaning ijobiy elementlarini ajratib olish)
3.	XX asr boshidan 1960-yillargacha	Axborot yoki rivojlanish bosqichi (ta'lim tizimlari to'g'risida ma'lumot to'plash, yilnomalarni chiqarish orqali uni ommalashtirish)
4.	1960-yillardan 1980-yillargacha	Inqiroz bosqichi
5.	1980-yillardan hozirgi kungacha	Integratsiya bosqichi

3.2. Qiyosiy pedagogika taraqqiyotining birinchi bosqichi – qadimgi davrlardan XIX arsgacha.

Bu davr qiyosiy-pedagogik tadqiqotlar rivojlanishining boshlang'ich bosqichi hisoblanadi. Yoki bu davrni boshqacha qilib, *falsafiy* davr deb atash mumkin. Chunki barcha muammolar falsafa fani doirasida ko'rilgan. Turli mamlakatlarda ta'lim-tarbiya masalalari, ya'ni "Ular qanday o'qitadilar?" degan savol qadim davrlardanoq ko'pchilikni qiziqtirib kelgan. Ko'pgina davlatlar o'z bolalarini, yosh avlodni tarbiyalash uchun qo'shni davlatlarning tajribalarini ham qo'llaganlar. Masalan, qadimgi grek faylasufi Platon spartaliklarning tarbiya metodlarini o'z vatani Afina maktablarida qo'llash imkoniyatlarini ochib bergan. Qadimgi Rim tarixchisi Tassit esa o'zining "Nemislarning kelib chiqishi va Germaniyaning joylashgan o'rni" deb nomlangan asarida o'sha vaqtlardagi nemis qabilalarida bolalar va yoshlar tarbiyasining o'ziga xos jihatlari bayon etadi. Qadimgi yunon tarixchisi Gerodotning "Tarix" kitobida qadimgi forslar, saklar, massagetlarning ta'lim-tarbiyaviy qarashlariga oid muhim ma'lumotlar berilgan. Bunda forslarning eng sharaflaydigan narsasi jasurlik ekanligi, shunga ko'ra ular oilada ko'p o'g'illarning bo'lishidan faxrlanishlari va o'g'il bolalar tarbiyasiga alohida e'tibor berilishini ta'kidlaydi. Faylasuf forslarning zodagon yoshlari tarbiyasi xususiyatlarini tasvirlar ekan, yunon yoshlarini tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlarini shakllantirishda ulardan o'rnak olishni maslahat beradi.

Ammo bular qisqa va unchalik dalillanmagan kuzatishlar bo'lib, etnografik yoki tarixiy xotiralarda izini qoldirgan xolos. Shuning uchun bunday kuzatishlarni o'sha davrga xos bo'lgan ilmiy tasavvurlar doirasiga kiritish qiyin. Deyarli dunyoning barcha faylasuflarini yosh avlod tarbiyasi qiziqtirgan va bu to'g'risidagi o'z qarashlarini ular qo'shni davlat urf-odatlarini va an'analarini taqqoslagan holda bayon etganlar. Ularning ba'zilar bevosita ta'lim-tarbiya ishiga ishtirok etganlar. Masalan, Djon Lokk (Angliya) yoki Konfustiy (Xitoy).

Sharq Uyg'onish davri yirik mutafakkiri Abu Nasr Forobiy o'zining "Fozil odamlar shahri" nomli asarida ta'lim – tarbiyaga, inson kamolotiga munosabat

nuqtai nazaridan ikki xil shahar yoki mamlakat – fozil hamda johil odamlar shahrini o‘zaro qiyoslaydi. Ta’lim-tarbiya borasidagi eng nodir va qimmatli tajribalarni “Fozil shahar” timsolida ko‘rsatsa, ta’lim-tarbiya borasidagi eng nomaqbul va xunuk hodisalarni (didaktogeniya) “Johil odamlar shahri” misolida ko‘rsatadi. Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asari ham komil inson tarbiyasi to‘g‘risidagi eng qimmatli qadriyatlarini o‘zida mujassamlashtiradi. Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asarida ham ta’lim, tarbiya, mudarris, dars, komillik, ilm, kasb-hunar to‘g‘risigi g‘oyalar bayon etiladi. Bunda mudarris va shogird munosabatlari odobi to‘g‘risida qimmatli ma’lumotlar keltiriladi.

O‘rta asrlarda G‘arbiy Yevropadagi madaniy vaziyat ta’lim-tarbiya sohasining xalqaro qiyoslashga qiziqishini muvofiqlashtirmagan edi. Ming yillar davomida ta’limda ham boshqa madaniy sohalar kabi cherkov yakka hokimligi mavjud bo‘lib, o‘qitishning asosiy tili hisoblangan. Buning natijasida turli mamlakatlarda o‘quv muassasalari tashkil qilinishi; ta’lim maqsadi, metod iva mazmuniga ko‘ra o‘xshash, bir-biridan deyarli farqlanmagan.

So‘nggi o‘rta asrlarda Yevropa millatlar shakllanish jarayonini boshdan kechirdi. XVIII asrga kelib bir qadar rivojlangan mamlakatlarda bu jarayon o‘z yakuniga yetdi. Milliy birlik hayotning turli sohalarga va xalqlarning milliy o‘zligiga ijobiy ta’sir qildi. O‘z navbatida bu ta’sir madaniyat va ta’lim sohasida ham kuchli namoyon bo‘ldi. Milliy tillar uzluksiz ravishda lotin tilini siqib chiqara boshladi. Har bir mamlakatning o‘quv muassasalari o‘zining milliy xususiyatlarini shakllantira boshladi va cherkovga tobeligi ancha susaydi.

O‘rta asrlarda Yevropaning ko‘plab mamlakatlarida qo‘shni mamlakatlarda ta’lim tizimi tashkil qilinishi bilan tanishish ehtiyoji kuchaydi. Turli davlatlardagi ta’lim-tarbiya tizimi to‘g‘risidagi qiyosiy tahlil namunalarini Ya.A.Komenskiy va boshqa mashhur pedagoglarning asarlarida ham ko‘rish mumkin. Boshlang‘ich maktabdan universitetgacha bo‘lgan ta’lim tizimining uzluksiz strukturasi va tamoyillarini ishlab chiqishda Ya.A.Komenskiy Chexiya, Vengriya, Gollandiya, Shvetsiya kabi mamlakatlar tajribasiga ko‘p marta murojaat qiladi. Shuningdek, badiiy-falsafiy asarlarda ham qiziqarli ma’lumotlarni uchratish mumkin. M.Moten

(Fransiya) yoki Chesterfeld (Angliya) shular jumlasidan. M.Monten o'zining "Tajribalar" deb nomlangan asarida Uyg'onish davrida Fransiyadagi ta'lim-tarbiyaning o'ziga xos jihatlari to'g'risida ma'lumot beradi. Uning bola shaxsini har tomonlama shakllanishida tarbiyaning va rivojlantiruvchi ta'lim muhitining roli to'g'risidagi qarashlari keyinchalik, D.Lokk va J.J.Russo singari pedagogika fanining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan mutafakkirlarning pedagogik qarashlariga o'z ta'sirini o'tkazdi.

1641 yilda ingliz milliy ta'lim tizimini shakllantirishda uning bilimlaridan foydalanish uchun Londonga taklif qilinadi. Yirik mashina sanoati yaratilish davrida bolalarga maktab ta'limi berish keng tus oldi. Kasbiy ta'lim shakllanishiga dastlabki qadamlar qo'yildi. Qator mamlakatlarda davlat ta'lim tizimi asoslari yuzaga kela boshladi. Yevropa pedagogik tafakkuri evolyutsiya bosqichlarida XVIII asr oxiri XIX asr boshlari juda muhim davr hisoblanadi. Bu esa, xorijiy pedagogik tajriba va uni milliy ta'lim muammolariga qiyoslashga qiziqishni kuchaytirdi. Shu tarzda yangi ilmiy yo'nalish-qiyosiy pedagogika yuzaga kelishi uchun obyektiv manbalar hosil bo'la boshladi. Bu ilmiy yo'nalish ta'lim-tarbiya'ni xalqaro qiyoslab o'rganishga ixtisoslashishi ko'zda tutilgan edi.

Bu g'oyalar pedagogik fikr taraqqiyotiga katta ta'sir o'tkazgan bo'lsada, biz ularda qiyosiy pedagogikaning ilmiy asoslanganligini ko'rmaymiz. Qiyosiy pedagogika fan sifatida XIX asrda shakllana boshladiki, bunga qator ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy shart-sharoitlar ta'sir ko'rsatdi.

3.3. Qiyosiy pedagogika taraqqiyotining ikkinchi bosqichi – ilmiy qiyosiy pedagogikaning paydo bo'lishi (XIX asr oxiridan XX asr boshlarigacha).

Bu davrda qiyosiy pedagogika fan sifatida ilmiy asoslandi va pedagogikaning mustaqil sohasiga aylandi. Mohiyatan olib qaraganda, bu davr qiyosiy pedagogikaning alohida fan sohasi sifatida pedagogik hodisalarni ilmiy asosda o'rgana boshlangan ilk davri edi, desak xato bo'lmaydi. Bu davrda turli

davlatlarning ta'lim tizimidagi rivojlanish tendensiyalari va qonuniyatlari ajratila boshlandi, ularning ilk qiyosiy tahliliga ilmiy yondashildi.

Ayrim Yevropa pedagoglari XIX asrda ta'lim taraqqiyotining xorij tajribasini diqqat bilan o'rgandilar. Bu tajribalardan o'z mamlakatlarida maktab ishlarini yaxshilashda foydalanishga harakat qilishdi. Bu izlanishlar ta'limda statistika mavjud emasligi, maktab qonunchiligi va pedagogik hujjatlarni yuritishni tizimlashtirish, materiallarning kamchiliklari tufayli katta muammoga duch keldi. Xorijiy ta'lim bilan tanishuv asosan «pedagogik sayohat» tarzida, ya'ni pedagoglarning xorijiy mamlakatlarga tashrifi orqali amalga oshirilgan. Bunday tadbirlar ko'pincha shaxsiy tashabbus natijasida yuzaga kelgan. Lekin ba'zida hukumat topshirig'i bilan amalga oshirilgan «sayohat»lar qayd etilgan, chunki ta'lim taraqqiyoti masalalari asta-sekin davlat hokimiyati etiborini o'ziga jalb qila boshlagan.

“Vaterlo yonidagi jang Itona sport maydonlarida yutilgan edi”, “Sad yonidagi jangda pruss maktab o'qituvchisi g'olib chiqdi”. Bular ingliz qo'mondoni gersog Vellington va nemis konsleri Bismarkning mashhur iboralari bo'lib, XIX asrdayoq Yevropa davlatlarining yetakchi arboblari maktab ahamiyatini “katta siyosat”dagi dastaklardan biri sifatida tushunganligini isbotlaydi. Deyarli barcha Yevropa mamlakatlarida maktab islohoti amalga oshirildi. Bu mamlakatlarning islohotchilari quyidagi savollarga javob topishi kerak edi.

Milliy ta'lim tizimida qanday turdagi o'quv muassasalarini tashkil qilish kerak?

Ta'lim tizimini nazorat qilish vakolatini kimga berish kerak-davlatgami, cherkovgami, o'quvchilarning ota - onasigami?

Ta'lim qay yo'sinda moliyalashtiriladi? Mumkinmi?

Markaziy va mahalliy hokimiyat bog'liqligi qanday bo'ladi?

Turli shakldagi o'quv muassasalari uchun o'qituvchilar qanday tayyorlanashi kerak?

Tabiiyki, hukumat va pedagogik jamiyat xorij tajribasi haqida ishonchli va batafsil ma'lumot olishga qiziqish bildiradi. Lekin ularning bari qiyosiy-pedagogik tadqiqotlar sohasidagi dastlabki urinishlar edi, xolos.

XIX asr ishlab chiqarish inqilobi hamda ishlab chiqarish mehnati va urbanizatsiya sharoitida fan va maorif yuqori sur'atlarda rivojlana boshladi. Aynan an shu davrda fan kasbiy xususiyatga ega bo'la boshladi. Dastlabki davriy ilmiy jurnallar chop etila boshlandi, bilimlarni tizimlashtirish jarayoni ham keng quloch yozdi, dunyoning ko'pgina mamlakatlarida ensiklopediyalar chop etildi.

Ishlab chiqarishning rivojlanishi bilan bolalarni maktablarga keng jalb etish va kasbiy ta'limni tashkil etish borasida ilk qadamlar qo'yildi, ko'pgina davlatlarda xalq maorifining davlat asoslari yaratildi. Aynan shu davrda ko'pgina yirik rivojlangan davlatlar – AQSH (1852), Buyuk Britaniya (1870), Fransiya (1882)da majburiy maktab ta'limiga o'tila boshlandi. Dastlabki qiyosiy pedagogika va qiyosiy ta'lim markazlari – milliy va xalqaro axborot muassasalari paydo bo'la boshladi. Bu erda turli mamlakatlardagi ta'lim tizimi to'g'risida axborotlar tanlanib, tahlil qilinardi (Vashintondagi maoriy xizmati (1866), Parijdagi pedagogika Muzeyi (1879) va b.).

XIX asrda ko'pgina milliy ta'lim tizimlarida islohotlar o'tkazila boshlanadi. Ular quyidagi shart-sharoitlar bilan bog'liq holda amalga oshiriladi:

❖ Birinchiidan, boshlang'ich maktab ta'limini joriy etish va takomillashtirish zarurati. Bu rivojlangan industrial davlatlarda muayyan yoshdagi bolalar uchun, ularning ijtimoiy mavqeyi va moddiy ta'minlanganlik darajasidan qat'iy nazar boshlang'ich ta'limning majburiyligi, ya'ni boshlang'ich ta'lim davlat tizimini barpo etishga olib keldi.

❖ Ikkinchiidan, turli davlatlarning maktablarida mazmuniy, tashkiliy va metodik ko'lamdagi salmoqli o'zgarishlarning sodir bo'la boshlaganligi.

❖ Uchinchiidan, jamiyat iqtisodiy imkoniyatlar dinamikasining o'sishi bilan bog'liq holda tez sur'atlarda kasb tayyorgarligi ta'limini rivojlantirish zaruratining vujudga kelganligi.

Bundan tashqari aynan XIX asrda Evropada pedagogik fikr taraqqiyoti gullab yashnay boshladi. Pestalotsi pedagogikasi (Shvetsariya). Russoning erkin tarbiya nazariyasi (Fransiya), Kantning axloqiy tarbiya to'g'risidagi pedagogik-falsafiy g'oyalari (Germaniya) G'arbiy Evropa va butun dunyoga o'zining ijobiy

to'liqlarini tarqata boshladi. Shu tariqa yangi ilmiy soha – qiyosiy pedagogikaning paydo bo'lishi uchun obyektiv shart-sharoit vujudga keldi. Bell-Lankaster tizimi, Pestalotsi pedagogikasi, Russoning «erkin tarbiyasi», ma'naviy tarbiya haqidagi Kant fikrlari umumYevropa miqyosida tadbiiq qilina boshlandi. Qiyosiy pedagogikaning paydo bo'lishi va rivojlanishi masalalari to'g'risida olimlar turli nuqtai nazarni yo'qlab chiqdilar.

Qiyosiy pedagogika fanining asoschisi fransuz publissisti va tadqiqotchisi Mark Antuan Julen (1775-1848) bo'lib hisoblanadi. U birinchi bo'lib, qiyosiy pedagogikaning maqsadi va vazifalarini aniqlash, turli mamlakatlar bo'yicha muvofiq ashyoviy materiallarni to'plash va tizimlashtirish, ta'limni rivojlantirishda Jahon tajribasini o'rganish muammosini ilmiy tadqiqotlarning alohida mustaqil sohasi sifatida ajratish masalasini o'rtaga tashlagan edi.

Mark Antuan Julen o'zining «Qiyosiy pedagogikaga oid ishga qo'shimchalar» degan maqolasida Shvetsariya va Fransiya maktablarining pedagogik tajribasini qiyosiy tahlil qiladi. Keyinchalik uni Julen Parijskiy deb atay boshladilar. Shu nom bilan u qiyosiy pedagogika tarixiga kirdi. Uning fikricha, qiyosiy pedagogikaning asosiy va bosh masalasi – turli mamlakatlarning pedagogik tajribasini o'rganish orqali dunyo miqyosida imkon qadar ratsional ta'lim tizimini yaratish.

Shuning uchun G'arbiy Yevropa adabiyotlarida Julen «Qiyosiy pedagogikaning otasi» sifatida tilga olinadi.

Darhaqiqat, u ta'lim taraqqiyotining xalqaro tajribasini alohida ilmiy tadqiqotlar yo'nalishi sifatida o'rganish masalasini o'rtaga qo'ydi. Julen faoliyati va qiziqishlari keng miqyosga ega edi. 1792 yilda 17 yoshli o'spirin diplomatik missiya tarkibida Angliyaga jo'natiladi. U yerdan qaytgach, Fransiya departamenti tarkibidagi inqilobiy hukumat a'zosiga aylanadi. 1794 yilda Fransiyaga markaziy ma'muriy ta'lim siyosati natijasida tuzilgan «Xalq ta'limi ijroya qo'mitasi» faoliyatida ishtirok etadi.

XIX asr boshlarida Julen mashhur publissist sifatida yuzlab maqolalar, ijtimoiy munosabat, madaniyat va siyosatning turli masalalariga oid broshyuralar e'lon qildi.

Julen Parijskiy Robesperring tarafdori va faol publissisti bo'lganligi sababli tabiiy ravishda uning ta'lim to'g'risidagi g'oyalari va qadriyatlari Fransiya inqilobining g'oya va qadriyatlari bilan mos edi. Uning uchun qiyosiy pedagogikani rivojlantirishning asosiy g'oyasi jamiyat taraqqiyoti va shu asosda xalq farovonligini aks ettirar edi. Taraqqiyot (progress) g'oyasi fransuz ma'rifatparvarlarining asosiy va muhim postulati bo'lib, u jamiyatni bosqichma-bosqich rivojlantirib borib, eng past yashash sharoitidan yuqori yashash sharoitiga ko'tarilish. Buning uchun barcha vositalardan, shuningdek, zarur bo'lsa inqilobiy to'ntarishdan ham foydalanish lozimligi ko'rsatilgan edi. Aynan maorif, ta'lim keng ma'noda "Aql-idrok podshohlig" ijtimoiy progressni tezlashtirishning asosiy va zarur sharti hisoblangan. Shuning uchun ham turli mamlakatlardagi pedagogik voqelik birinchi navbatda, fransuz inqilobi namoyondalarini qiziqtirar edi. O'sha paytda Evropa mamlakatlari uchun umumiy bo'lgan ta'lim nazariyasini ishlab chiqish va shu orqali madaniy taraqqiyotga erishish, nisbatan yangi g'oya sanalar edi. Bu g'oya fransuz burjuaziya inqilobi bosh shiori bilan bog'liq bo'lib, bunda jamiyatni rivojlantirishning asosiy qadriyati ozodlik, tenglik va birodarlik, deb hisoblanadi. *Ozodlik, tenglik va birodarlik* (fr. Liberte', E'galite', Fraternite') – Buyuk fransuz inqilobining shiori bugungi kunda Fransiyaning davlat shiori bo'lib hisoblanadi. O'sha patda bu shior fransuz ta'limini isloh qilishning asosiy g'oyasi bo'lib hisoblangan. Uning tashabbusi bilan «Birlashgan millatlar fransuz jamiyati» tashkil qilindi. Bu jamiyat Yevropa tarixiy adabiyotlarida zamonaviy xalqaro tashkilotlar yuzaga kelishiga asos bo'lganligi, qayd qilinadi. Julen ta'lim va tarbiya muammolariga juda qiziqar edi. 1810 yilda Julen Pestalotsining Iverdan Shvestariyadagi tarbiya maskanini ziyorat qilgach, uning g'oyalarini jiddiy yoqlay boshladi.

Julen 1848 yilda vafot etdi. Deyarli bir asrga yaqin vaqt ichida uning publististik va ilmiy merosi esga olinmadi. Faqat 1935 yilda uning "Qiyosiy tarbiya bo'yicha tadqiqotlarga oldindan eslatmalar va ocherk" nomli (1817) kichik broshyurasining Parijdagi eski kitoblar do'koni peshtaxtasidan tasodifan topilishi, uning ismini xalq xotirasidan butunlay o'chib ketishining oldini oldi. Uning ijodiga

qiziqishni qayta uyg'otdi. Aynan shu asarda «qiyosiy tarbiya» va «qiyosiy pedagogika» atamaları ilk bor qayd qilingan edi.

Julen 1817 yilda birinchi bo'lib xorij davlatlardagi ta'lim amaliyotini analitik taqqoslash natijasi sifatida ta'lim-tarbiya mazmuni, metod-vositalari va ta'lim nazariyasini o'rganish jarayonini ifodalash uchun **“qiyosiy pedagogika”** atamasini qo'lladi.

Julen fikriga ko'ra, qiyosiy pedagogikaning vazifasi Yevropada, keyinchalik esa butun dunyoda ta'lim-tarbiyaning eng oqilona tizimini yaratish maqsadida turli mamlakatlarning pedagogik tajribasini o'rganishdan iborat. Pedagogika ijobiy fanga aylanishi uchun - deb yozgan edi Julen, - turli mamlakatlarning dalillangan materiallari tahliliga asoslangan bo'lishi lozim. Turli-tuman dalillar to'planishi, tartibga keltirish va ularni tizimlashtirish usullari aniqlanishi zarur. Bu omillarsiz pedagogik faoliyat va uning natijalari subyektiv, cheklangan qarashlarga, yosh avlod ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanayotgan mutaxassislar fikri va irodasiga bog'liq bo'lib qolaveradi.

Julen batafsil ma'lumot olish maqsadida, katta, so'rovnomani (250 dan ko'proq savollar) tuzdi. Bu so'rovnomani maktab faoliyatining turli jihatlariga aloqador edi. So'rovnomani Yevropaning turli davlat hokimiyatlariga yuborishni taklif qiladi. So'rovnomaning ayrim savollarida miqdoriy va daliliy ko'rsatkichlar to'plash maqsadi ko'zda tutilgan edi. (Masalan, sinf mashg'ulotlarining kunlik davomiyligi, o'quv yili necha oydan iborat, imtihon o'tkazish tartibi qanday, turli o'quv muassasalarida bitiruvchilarga qanday turdagi diplom yoki shahodatnoma beriladi kabi). Shuningdek, sezilarli darajada murakkab savollar ham mavjud bo'lib, ular bugungi kunda ham fanda muammoli masalalardan hisoblanadi. O'quvchilarning individual xususiyatlari hisobga olinishi va aniqlanishi qanday amalga oshiriladi? Mehnatsevar, itoatkor, lekin yetarli layoqatga ega bo'lmagan bolalarning dars jarayonida aytarli mashaqqatsiz saboqni o'zlashtirayotgan qobiliyatli bolalardan ortda qolishi, ularda maktabga nisbatan qoniqmaslik hissining paydo bo'lishiga sabab bo'lmaydimi? kabi savollarga javob izladi.

Julen so'rovnomada yordamida olingan ma'lumotlar qaysi davlat ta'lim taraqqiyotida yetakchilik qilmoqda, qaysilari ortda qolgan, rivojlanishga to'sqinlik qiluvchi omillar va ularni bartaraf etish yo'llari kabi muhim masalalarga oydinlik kiritishiga umid qilgan edi.

Bu g'oyalarni amalga oshirish uchun umumiyevropa ilmiy-pedagogik muassasa tashkil qilinishi kerakligini ta'kidlagan. Bu muassasalarda o'qituvchilar tayyorgarligini yaxshilashga yo'naltirilgan ilmiy tadqiqotlar o'tkazilishi va tajriba yo'li orqali yangi pedagogik usullar amaliyotda sinab ko'rilishini nazarda tutgan. Bularning bari qiyosiy pedagogika yaratilishi va Yevropaning barcha mamlakatlarini ta'lim amaliyotida uzluksiz yaqinlashuv jarayoni yuzaga kelishiga asos bo'ladi, deb hisoblagan. Bu g'oyalar bir asrdan ortiq vaqt o'tgach, YUNESCO – ta'lim bo'yicha xalqaro byuro hamda boshqa xalqaro tashkilotlar faoliyati natijasida amalga osha boshladi.

Julenning qiyosiy pedagogikaga doir tadqiqotlari o'sha davrda keng yoyilmadi. Julen Parijskiy turli Evropa davlatlaridagi ta'lim muassasalarida amal qiladigan ta'lim mazmuni va metodini o'zaro taqqoslash va tasnif etish uchun xalqaro tadqiqot markazi tuzishni taklif qiladi. Bundan tashqari u xalqaro pedagogik jurnal chop etish zarur ekanligini uqtiradi. Uning fikricha, pedagogika samarali fan bo'lishi uchun u turli mamlakatlardagi ta'lim to'g'risida manbalarni tahlil qilishga asoslanishi; turli dalil va faktlarni tizimlashtirish hamda ularni tahlil qilishi (interpretatsiya) lozim. Faqat shunday yondashilagina ta'lim faoliyati va uning natijalari ta'lim-tarbiya ishi bilan shug'ullanuvchi kishilarning qarashlaridagi subyektivlik va pozitsiyadagi individualigidan xoli bo'ladi.

Fransiyada samarali natijaga erishgan "pedagogik sayohatchi" taniqli faylasuf, Sorbonna professori V.Kuzen (1792-1867) bo'ldi. U hukumat topshirig'i bilan 1830 yilda bir necha bor Prussiyaga sayohat qildi va pruss ta'lim tizimini o'rgandi. Bularning natijasi, pruss ta'lim muassalari, ularning tuzilishi, faoliyat usullari haqida batafsil mavzularida aks etdi. Hukumat maktab islohoti o'tkazishda bu mavzularda keltirilgan dalil va xulosalardan keng foydalandi. Keyinchalik, nemis va ingliz tiliga

tarjima qilingan Kuzen mavzulari boshqa mamlakatlarning pedagoglari tomonidan yakuniy hisobot tayyorlashda namuna bo'lib xizmat qildi.

XIX asr ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida Fransiyada xorijiy ta'limni qiyoslab o'rganish davom etdi. 1865 yilda ma'rifatparvar J.N.Boduen Belgiya, Germaniya va Shvetsariyada boshlang'ich ta'limining zamonaviy holati to'g'risida mavzu qildi.

Prussiya bilan bo'lgan urushdagi mag'lubiyatdan so'ng, Fransiya (1870)da nemis maktabi tajribasiga qiziqish tobora ortdi. 1880-1890 yillarda E.Dreyfus-Brissak tomonidan uch tomli "Yangi tarbiya qiyosiy-pedagogik o'rganish" asari nashr qilindi. XX asrda yaratilgan asarlar orasida Fredelning ikki asarini alohida qayd qilish mumkin. "Xorijiy mamlakatlarda muallim tayyorlash" (1903) va "Xorijiy pedagogika"(1910). Bu kitobda 9 mamlakatning majburiy ta'lim shakllanishi qiyosiy tavsiflangan. Bu G'arb mamlakatlari (Angliya, Germaniya, Italiya, AQSH) maktablari bilan bir qatorda Yaponiya va Misrda ta'lim shakllanishining xarakterli jihatlarini yoritib bergan dastlabki asar hisoblanadi. Nemis pedagogikasida pedagogik qiyoslash elementlarini aks ettirishga uringan dastlabki asarlar XVIII asrda paydo bo'ldi. 1784 yilda I.Brinkmanning "Qadimgi va zamonaviy tarbiyani qiyoslash va ulardan qaysi biri tabiatga ko'proq muvofiqligini ajratish" asari chop etildi. 1790 yilda Frayburg gimnaziyasi direktori F.Xekt "Angliya va Germaniya maktab tizimlari qiyosi" nomi ostida mavzular to'plamini lotin tilida nashr qildi.

XIX asrda Germaniyada eng yirik xorijiy pedagogik muammolar tadqiqotchisi Myunxen universiteti professori F.Trish (1774-1860) edi. O'zining xorijiy sayohatlari natijasida maktab rahbariyati topshirig'iga ko'ra, pedagogik hujjatlarni batafsil tahlil qilish asosida 3 tomlik "Germaniya, Gollandiya, Belgiya va Fransiyada zamonaviy umumiy ta'lim holati" asarini yaratdi. Bu asarda qiyoslanayotgan unsurlar juda aniq ifodalangan. Trish nemis ta'limiga o'xshash Gollandiya ta'limini tavsiflab, uni o'z belgilariga ko'ra qiyoslaydi. Fransuz va golland ta'lim tizimlari mo'tadil bo'lgan Belgiya ta'limini tahlil qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Fransiya, Angliya yoki Germaniya maktablarining o'ziga xos

milliy belgiga egaligiga qaramasdan, xristian sivilizatsiyasi va yevromadaniyat tamoyillariga asoslangan "umumiy ruh" ularning barchasiga aloqador "Yevropa tarbiyasi" masalasini ko'tarib chiqdi. Bu Yevropa xalqlari va mamlakatlarning yaqinlashuvida zaruriy manba ekanligini ta'kidlaydi.

XIX asrda yaratilgan asarlar sirasiga L.Shteynning "Angliya, Germaniya, Fransiya va boshqa mamlakatlarda boshlang'ich va kasbiy ta'lim" (1868) asari va A.Baumeysterning "Yevropa va Shimoliy Amerikada Oliy ta'lim shakllanishi" (1897) kabilarni keltirish mumkin.

AQSHda xorijiy tajribaga qiziqish, Yevropa pedagogik an'analarga tayanuvchi milliy ta'lim tizimi shakllanish davrida kuzatildi. K.Stou o'zining "Yevropada boshlang'ich umumiy ta'lim to'g'risida hisobot" nomli asarida turli mamlakatlarning maktablari rivojlanishi muammosini siyosiy tizim va ijtimoiy strukturaga bog'lab o'rganishga harakat qildi. AQSHda ta'limning xorij tajribasini o'rganishga intilgan marifatparvarlardan G.Mann (1796-1859) va G.Bernard (1811-1900) larning hissasi katta. G.Mann AQSHda davlat byudjetidan moliyalashtiruvchi bepul majburiy boshlang'ich ta'lim joriy qilinishi tashabbuskori bo'ldi. Bu masalaning samarali hal qilinishi uchun Yevropa mamlakatlari tajribasidan foydalanish zarurligini ta'kidladi. U nemis maktablarida Pestalotsi metodlarining amaliy qo'llanishiga katta qiziqish bilan qaradi. Yevropaning yetti mamlakatida bo'lib, maktab ta'lim tizimi bilan batafsil tanishib, ular asosida mavzu tayyorladi. Uning mavzulari jamiyatda yaxshi qabul qilindi va maktab ta'limining kelgusi istiqboli to'g'risida hukumat qarori qabul qilinishiga muayyan ta'sir ko'rsatdi. Mann Massachusetts shtatida ta'lim ishlari bo'yicha kengashini boshqardi. Aynan shu shtatda AQSHda birinchi bo'lib majburiy ta'lim haqida qonun qabul qilindi. 1853 yilda Mann tomonidan «Amerika ta'lim jurnali»ga asos solindi. Bu jurnalda milliy muammolar xorij tajribasiga qiyoslanib talqin qilindi. Shuningdek, taniqli olim G.Bernard Yevropa davlatlariga «pedagogik sayohat» uyushtirib, ta'limning xorijiy tajribalarini batafsil o'rgandi. U maktab siyosati, ta'limning markaziy va mahalliy boshqaruv organlari faoliyati va tashkillashtirilishi kabi masalalarga a'lohida e'tibor qaratdi. Pedagogik doirada "Turli mamlakatlardagi xalq ta'limi tizimi, statistikasi

va ro'yxatga olinishi" nomli ikki tomlik monografiyasi shuhrat qozondi. 1867 yilda AQSHda marifatparvarlik federal byurosi tashkil qilindi. Bernard bu byuroning birinchi rahbari sifatida faoliyat yuritib, amerikalik pedagoglarni Yevropaga ingliz, nemis, fransuz maktablari faoliyati bilan tanishshish maqsadida safar qilishini tashkillashtirga yordam berdi. 1898-1899 yilda Dj.Rassel qiyosiy pedagogika bo'yicha Kolumbiya universitetida mavzu o'qidi. Keyinchalik, qilingan qator tadqiqotlarda nafaqat maktab, balki ma'orif tizimining boshqa bo'g'inlari ham tadqiqot obyektiga aylandi.

Turli mamlakatlarda ta'lim taraqqiyotiga ta'sir qiluvchi omillar tahlilini M.Sedler davom ettirdi va chuqurlashtirdi. U maktab ta'limining barqaror rivojlanishi uchun maktab tashqarisidagi omillar iqtisodiyot, davlat tizimi, cherkov va oila ta'sir ko'rsatishini, aynan shu omillar nuqtai nazaridan ingliz grammatik maktabi, fransuz litseyi va nemis gimnaziyalari o'rtasidagi o'xshash va farqli jihatlarni tavsiflaydi.

Uning 1900 yilda "Xalq ta'limi xorijiy ta'lim tizimi bilan tanishuv qanday amaliy qiymatga ega" kitobi nashr etildi:

Sedler tashabbusi bilan 1894 yili Londonda ingliz va xorijiy maktablar taraqqiyoti to'g'risida axborot to'plash, yangi maqola va kitoblar kattaligini tuzish mos ravishda analitik dokladlar tayyorlash kabi vazifalarni bajaruvchi maxsus muassasa tuzildi. Bu hujjat va materiallar 1902 yilda qabul qilingan va mamlakatning o'rta ta'limining bir necha o'n yillik sturukturasini belgilab bergan Parlament akti mazmuniga sezilarli tasir o'tkazdi.

M.L.Rodionov Rossiyada qiyosiy pedagogikaga oid dastlabki tadqiqotlar XIX asrning oxiri XX asrning boshlarida paydo bo'lganligini ko'rsatadi. Ularga K.D.Ushinskiy va L.N.Tolstoyning ba'zi ishlarini kiritish mumkin. Ularning har ikkalasi ham Evropa ta'lim tizimini tahlil qilib, uni rus ta'lim tajribasiga qo'llashga tanqidiy yondashdilar. Ushinskiy rus milliy ta'lim tarbiya tizimining ustivor yo'nalishlarini ajratib ko'rsatadi va Evropa ta'lim tizimidagi alohida olingan ayrim elementlarnigina rus maktablari tajribasida qo'llash mumkinlini taklif etadi. Tolstoy esa, xalq maktabining qat'iy tarafdori sifatida Evropa ta'lim-tarbiya tizimidan to'liq

foydalanishga qarshi chiqadi. Ulardan rus ta'lim tizimi uchun yaroqli bo'lgan ayrim elementlarni olish mumkinligini ko'rsatib o'tadi.

Ushinskiy qator asarlarida "Shvestariya bo'ylab pedagogik sayohat", "Xorijga mehnat safari bo'yicha hisobot", "Shimoliy Amerikada maktab islohotlari" xususan "Umumiy tarbiyaning xalqchilligi haqida" Fransiya, Angliya, Germaniya, Shvetsariya, Shimoliy Amerikadagi xalq ta'limi, ularning o'quv muassasalari faoliyati va tashkil qilinishi usullarining o'ziga xos jihatlarini batafsil yoritishga harakat qildi.

Ushinskiy fransuz ta'lim tizimini o'rganib, unga tanqidiy baho berdi. Markazlashuv va ma'muriy bir xillik xarakterida ekanligini qayd etdi. Fransiya'ning o'quv muassasalari markazlashuvi,- deb yozgan edi u, - eng so'nggi nuqttagacha olib borilgan. Nafaqat bir bilim yurti boshqasini takrorlaydi, balki ularning bari intizomlashgan harbiy qism singari yagona buyruqqa amal qiladi. Fransuz xalq ta'limi vazirligi har yili tasarrufida bo'lgan o'quv muassalariga o'quv fanlari dasturini taqdim qiladi. Unda nafaqat joriy yilda o'qilishi lozim bo'lgan yozuv belgilanadi, balki qaysi betlar tarjima qilinishi, qaysisi yod olinishigacha qayd etiladi...Vazirlikning ixtiyoriy amaldori soatiga qarab aynan shu soatda Fransiyaning barcha gimnaziyalarida Seseron asarining aynan shu betlari tarjima qilinadi yoki aynan bir xil sharh asosida o'qilatiladi (sharhlar ham vazirlik tomonidan tasdiqlanadi). Yoyinki, o'n minglab o'quvchi aynan shu mavzuda insho yozyapti, deb ishonch bilan aytishi mumkin. Bu Fransiyada tarixiy merosga aylangan xalq ta'limi tizimiga Ushinskiy tomonidan berilgan baho edi. Ushinskiy Fransuz pedagogikasining ma'naviy tarbiyaga daxldor jihatlarini tanqidiy baholaydi. Maktab hayotini tashkil qilishda shuhratparastlik qo'llab-quvvatlanadi. O'quvchilar orasidagi nosog'lom raqobat hamda man-manlikni fransuz pedagogikasi kuchli richag deb bildi va u bilan birga faoliyat yuritdi.

Bu maqsadda fransuz allomalari ko'plab qoyilmaqom vositalar o'ylab topdilar: tarbiyalanuvchilarga orden taqdim qiladi, ularga mansab beradi, ularning ismini gazetada chop etadi.

Shunday qilib, XIX asr va XX asr boshida xorijdagi va milliy ta'lim tizimi ahvoli to'g'risida dalillar yig'ish tasniflash yoki birlamchi tahlilga tortishga qaratilgan g'arb mamlakatlari va rus pedagoglarining tadqiqotlari hajmi kengayib bordi. Ammo bu muammo bilan shug'ullangan mualliflarning aksariyati buni yo'l-yo'lakay hisoblab, asosiy ish faoliyati sifatida ko'rib chiqmagan.

XIX asrning ikkinchi yarmida (1870-1900) jahondagi bir qator mamlakatlarda majburiy ta'lim haqida hukumat qarori chiqdi.

Maqsad ta'lim mazmuniga ko'ra butun G'arbda bir xil bo'lgan maktablar bilan birga mamlakatning milliy xususiyatlarini ko'qroq aks ettiradigan davlat munisipal xalq maktablari yuzaga kela boshlaydi.

Jahonning turli mamlakatlarida maorif sistemasini muammolariga qiziqish va maktabni qiyosiy o'rganish zaruriyati ortadi. XIX asrning oxiriga kelib qiyosiy pedagogikaning ayrim nazariy asoslari va amaliy vazifalari, xususan chet eldagi pedagogika tajribalari materiallarini to'plash va ishlab chiqish, nashr etishda o'z mamlakatidagi ta'lim-tarbiya sistemasini takomillashtirish uchun foydali tajriba olish maqsadida, turli ta'lim sistemalarining ijobiy tomonlarini qayd etish vazifalari belgilaydi. XIX asrning ikkinchi yarmida Yevropada xalqaro tadqiqot markazlari, muzeylari yoki institutlari vujudga kelib, ular o'z mamlakatlari va chet eldagi ta'lim va tarbiyaga oid axborot materiallari va statistik ma'lumotlarni to'plab, ishlab chiqadilar va tarqatadilar. XIX asrning oxirida Turkiya va Avstro-Vengriya imperiyasi guruhiga kirgan Slavyan xalq vakillari bo'lgan pedagoglarning tadqiqotlari o'ziga xos xarakterga ega edi. Bu pedagoglar maktab orqali Slavyan xalqlarini birlashtirish va milliy ozod qilishga yordam bermoqchi bo'ldilar.

3.4. Qiyosiy pedagogika taraqqiyotining uchinchi bosqichi-rivojlanish bosqichi. XX asr boshlaridan XX asrning 60-yillarigacha.

Bu davrda xorij qiyosiy pedagogikasi juda tez rivojlana boshladi. Qiyosiy pedagogika turli ijtimoiy tuzumdagi mamlakatlar o'rtasidagi sotsial iqtisodiy va siyosiy ziddiyatlarni aks ettirdi. Chet el mamlakatiarining pedagoglari mamlakatlarda maktabning rivojlanishini tobora sinchkovlik bilan kuzata boshladilar.

Ularning ko'pchiligi qiyosiy pedagogikani o'zlarining sohalari qilib oldilar. Umumiy ta'limning rivojlanishi va majburiy ta'lim muddatlarining uzayishi va darajasining oshishi, turli yo'nalishi, tipi, darajasi, maktablarning rivojlanishi, ta'lim-tarbiya metodlarini takomillashtirish zaruriyati Yevropa va Amerikadagi ko'pgina mamlakatlar uchun bir qator umumiy muammolarni ilgari surdi.

Qiyosiy pedagogika bo'yicha tadqiqotlar olib borgan Amerikalik olim Pol Monro dunyoning turli mamlakatlar va hududlaridagi ta'lim va pedagogik nazariyani tarixiy aspektida o'rganadi va milliy ta'lim tizimlariga ijtimoiylashtirish ta'lim va tarbiyaning o'ziga xos jihatlariga alohida e'tibor qaratadi. Monroning xizmati shundaki, ta'lim va tarbiyaga turli xil yondashuvlardagi yutuq va kamchiliklarni qiyosiy-tahliliy o'rganib, ta'lim maqsadi va qadriyatlarini ajratadi. Aynan u 1911-1913-yillarda AQSHda birinchi bo'lib, yaratilgan ta'lim to'g'risidagi ensiklopediyaning ilmiy redaktori bo'ldi.

Komparativistikaning rivojlanishi turli ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy tizimlardagi qizg'in o'zgarishlar, ziddiyatlarga to'g'ri keldi. Bu davrda qiyosiy pedagogikaga oid tadqiqotlar bilan shug'ullanadigan tashkilot tannoqlari ancha kengaydi. Binobarin, *xalqaro ta'lim byurosi* tashkil etilib, u qiyosiy pedagogikaga oid tadqiqotlarni munofiqlashtiruvchi markaz sifatida faoliyat ko'rsata boshladi. Shuningdek, maxsus xalqaro davriy nashrlar: "Ta'lim va tarbiyaning xalqaro yillik nashri" "Ta'lim yillik nashri" (AQSh), "Xalqaro pedagogik jurnal" (Germaniya) va b. Qiyosiy pedagogika metodologiyasi va aniq tadqiqotlar bilan I Kendel, P. Monro,

V.Rassel (AQSh), N.Xens (Angliya), F.Shnayder (Germaniya), P.Rosselo (Shvetsariya) kabilar jiddiy shug'ullandilar.

1917 yildagi rus inqilobidan keyin qiyosiy pedagogika Rossiya u bosib olgan davlatlarda rivojlana boshladi. Maorif xalq *maorif Xalq kommissariyati* tizimida faoliyat ko'rsatgan bir guruh pedagoglar xorij pedagogik nazariyasi va maktab amaliyotini o'rganish bilan shug'ullana boshladilar. Bu tahlilning ustivor yo'nalishi xorij davlatlaridagi ta'limning aynan maktab tizimi edi. Bu davrga kelib, pedagoglar va keng jamoatchilik uchun turli pedagogik jurnallar chop etila boshlandi. "Boshlang'ich ta'lim" ("Nachalnaya shkola"), "O'qituvchi" ("Uchitel"), "Tarbiya uchun jurnal" ("Jurnal dlya vospitaniya") va boshqalar shular jumlasidandir. "Yangi maktab sari yo'l" ("Naputyax novogo shkole") jurnalida xorij ta'lim tizimi tahliliga oid maqolalar doimiy ravishda chop etib borildi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, o'sha davrda pedagoglar "maorif" so'zini juda ko'p va tez-tez qo'llaganlar. Zamonaviy pedagogik leksikonda esa, bu so'z kamdan-kam qo'llanadi. Maorif tushunchasi ta'lim va bilimni tarqatish ma'nosida qo'llanilib, o'sha paytda yangi ijtimoiy formastiyaga ko'tarilgan davlat uchun juda zarur edi. Chunki o'sha davrda aholining ko'p qismi, shuningdek, kattalar orasida ham savodsizlik ko'rsatkichi yuqori bo'lgan. Shuning uchun ham ta'lim boshqaruvi bilan shug'ullanuvchi komissariyat (hozirgi sinonimi vazirlik) Xalq maorifi komissariyati deb nomlangan.

Ular XIX asrning II yarmida maydonga kelgan ma'rifatchilik harakatining merosxo'rlari sifatida butun o'lkada katta obro'ga ega bo'lib, rus, ozarbayjon, tatar va boshqa qardosh xalq pedagoglarining ta'lim-tarbiya haqidagi fikrlarini hamda darsliklarini o'rganib o'lka maktablarida keng yoyishda jonbozlik ko'rsatdilar. Turkistonda ochilgan rus va tatar muallimlari boshchilik qilgan o'zbek maktablarida qo'llangan usullardan foydalanib o'zlari tashkil qilgan maktablarda uzoq vaqt davom etgan "Hijo" usuli o'miga "usuli savtiya"da ta'limni tashkil qildilar va darsliklar yaratdilar.

Mamlakatimizda 20 asrning boshlarida yangi ta'lim tizimi jadallashdi, o'zbek ma'rifatparvarlari tomonidan chet el pedagogik tajribasini o'rganishga katta e'tibor

qaratildi. Davlatning qiyin iqtisodiy ahvoriga qaramay, pedagoglar va maorif arboblari ta'lim sohasidagi yangi konsepsiyalar va haqiqiy o'zgarishlar bilan tanishtirish maqsadida talabalarning chet el safarlari uchun mablag' topar edilar. O'zbek maktabi amaliyotiga ba'zi g'arbiy didaktik yangiliklarni kiritishga urinishlar bo'ldi. Bu urinishlar har doim ham samarali bo'lavermas edi, ammo ular ta'linni abstrakt xarakterini yengish uchun va o'z maktablarida o'quv jarayonini faollashtirish uchun chet el tajribasidan foydalanishga intilishni aks ettirar edi.

Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar Qori, Sadriiddin Ayniy, Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, Abdulla Avloniy, Hamza, G'ozzi Yunus, Xurshid va boshqa ziyolilar madaniyat, maorif sohalarida jonbozlik ko'rsatdilar va yangi usuldagi maktablarning keng tarmoqlarini yaratish sohasida faoliyat olib bordilar.

Ma'rifatparvarlar 1906 yildayoq "Taraqqiy" deb nomlangan gazeta nashr ettirib, o'z g'oyalarini tarqata boshladilar, oradan ko'p o'tmay, "Xurshid", "Shuhrat" singari yangi gazetalar dunyo yuzini ko'rdi. 1922—1923 yillarda Fitrat Buxoro Xalq Respublikasining maorif noziri sifatida barcha o'zbek, tojik va boshqa millatlarning bolalari uchun maktablar ochish, o'quvchilarga metodik qo'llanmalar tayyorlash sohasida katta ishlar olib bordi. Xotin-qizlar maktablarini ko'paytirishga, xotin-qizlarni ma'rifatga tortishga alohida e'tibor berdi.

Fitrat o'sha yillarda Buxoro Xalq Respublikasidan Germaniyaga, Turkiyaga talabalar yuborish, u yerdagi ilg'or Evropa ta'lim-tarbiyasi, ilm-fan, texnika sirlarini o'rganish, yangi Buxoro Xalq Respublikasi va Turkistonda maorif va madaniyatni rivojlantiruvchi mahalliy milliy kadrlar tayyorlash tashabbuskorlaridan biri bo'ldi. Ayni chog'da Buxoro Xalq Respublikasi raisi Fayzulla Xo'jaev ham Turkiston Sho'rolar Respublikasi rahbarlari Turar Risqulov, Abdullo Rahimboev, Nazir To'raqulovlar bilan birga Buxoro va Toshkent, Samarqand va Farg'ona, Xo'jand va Xivadan Sattor Jabbor, Sayidali Xo'ja, Maryam Sultonmurodova, Hayriniso Majidxonova, Saida Sherahmad qizi Ahmad Shukriy, Ahmadjon Ibrohimov kabi o'nlab mahalliy millat o'g'il va qizlarini Germaniyaga o'qishga yuboradi. Ularning ahvoli, moddiy va ma'naviy, tarbiyaviy ishlaridan xabardor bo'lib turadi. Germaniyadagi o'zbek talabalari "Ko'mak" nomli o'zbekcha jurnal chiqarishadi.

O'lkada olib borilgan siyosat tufayli o'zbek xalqi o'z tarixi, milliy urf-odatunana, umuminsoniy qadriyatlarini bilish va o'rganish imkoniyatlaridan mahrum bo'ldi. Millat taqdiri, maorif ravnaqi uchun jon fido qilgan, erkin, hur fikrli alloma ma'rifatparvarlar — Abdurauf Fitrat, Munavvar Qori Abdurashidxonov, Elbek, Otajon Hoshimov, Shokir Sulaymon, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy qatl etildi. Usmon Nosir, Botu va boshqalar Sibirga surgun qilindi.

Turkiston o'lkasida yuz bergan to'ntarish ma'rifatning, ijtimoiy tuzumning, ishlab chiqarishning sezilarli darajada rivojlanishida muhim rol o'ynadi. O'lkada juda ko'plab ziyolilar etishib chiqdi, savodsizlikka barham berildi. Lekin kezi kelganda shu narsani ham qayd etish kerakki, Oktabr to'ntarishi o'lkada, sobiq sovet ishlarini amalga oshirishda katta ahamiyat kasb etishi bilan birga, o'zbek milliy qadriyatlariga putur yyetkazishga, milliy xalqni ruslashtirishga harakat qilingani, ma'naviyatimizning yo'qolayotganligiga, tariximizning toptalishiga urinishlar bo'lganligini hech kim inkor etolmaydi, albatta. Chunki har qanday xalq o'z milliyliigi, qadriyatlari va madaniyati bilan buyukdir. O'zbek xalqining ana shu buyukligi ruslar istilosi ostida ko'p yillar davomida toptalib, oyoq osti qilindi. Endilikda shukrlar bo'lsinki, mustaqillik sharofati bilan yo'qotayozgan barcha milliy va ma'naviy boyliklarimiz, qadriyatlarimiz tiklanmoqda.

Xorij davlatlari maktab tajribasi va pedagogik nazariyasi bilan yaqindan tanishish uchun chet el pedagoglari va olimlarining sobiq sovet ittifoqiga va sovet pedagoglarining xorij davlatlariga safari katta ahamiyatga ega bo'ldi. Bu o'sha davrda sovet pedagogikasining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. XX asning 30-yillarida sobiq sovet ittifoqiga dunyoning turli davlatlaridan ko'pgina pedagog va psixologlar tashrif buyurardi. Ular orasida mashhur amerikalik olim, pedagog, psixolog, nazariyotchi va amaliyotchi, zamonaviy Amerika ta'limining nazariy asosini yaratgan Djon Dyu ham bor edi. Uning jahon hamjamiyati ta'lim tizimini takomillashtirish va modernizatsiya qilish uchun bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan qator asarlari va maqolalari rus tiliga tarjima qilindi.

O'sha davrda xorij pedagogik tajribasini tahlil va tadqiq qilishga oid izlanishlar bilan P.F. Kapterev, P.G.Mijuev, A.P.Pinkevich va boshqa qator rus olimlari

shug'ullandilar. Shuningdek, A.P.Pinkevich redaktorligida "Xorij pedagogikasi Byulleteni" chop etila boshlandi. A.P.Pinkevich rus ta'limi muammolarini Amerika, Fransiya, Germaniya, Avstriya va boshqa davlatlar pedagogik muammolarini qiyosiy tahlil qilish barobarida o'rgandi. Shu bilan bir qatorda ijtimoiy muhit va undagi o'zgarishlarning o'sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasiga ta'siri muammolariga alohida e'tibor qaratdi. P.F.Kapterev esa, unuminsoniy qadriyatlar xalq va milliy qadriyatlarni unumlashtirgan bo'lib, ular tabiiy ravishda istalgan jamiyatning ijtimoiy mavqeiga ko'ra farqlanishini ta'kidlaydi. Shuning uchun ham uning fikricha, turli davlatlardagi ta'lim tizimining umumiy, universal jihatlari o'rganib, ularni boshqa xalqlarning mental xususiyatidan qat'iy nazar qo'llash mumkin bo'lsin. Shu ma'noda uning pedagogik qarashlari kosmopolitik xarakterga ega edi. P.D.Mijuev – G'arbiy Evropa, Amerika va Osiyo ta'limi to'g'risidagi ko'plab asarlarning muallifidir. U keng ko'lamdagi tadqiqotlar olib borgan pedagog bo'lib hisoblanadi. P.D.Mijuev taniqli chet el pedagoglarining faoliyatini tahlil qildi va umumlashtirdi, chet el ta'limi muammolariga oid qator maqola kitoblar chop etdi. P.D.Mijuevning qiziqishlari sohasiga Germaniya, Fransiya, Shvetsiya, AQSh, Angliya, Norvegiya va boshqa mamlakatlarning ta'lim tizimi ham kiradi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, qiyosiy pedagogika taraqqiyotining bu bosqichida o'ziga xos jihat – bu ikki siyosiy tuzumning (sotsialistik va kapitalistik) g'oyaviy qarama-qarshiligi yaqqol aks etib turar edi. Bu esa o'z navbatida ta'lim tizimlari mazmun-mohiyatiga o'z ta'sirini o'tkazdi. Bu qarama-qarshilik ayniqsa, 1929 yildan boshlab keskin tus oldi. Shundan so'ng qattiq senzurali taqiqlar xorij davlatlari ta'limi to'g'risidagi obyektiv ma'lumotlarni tadqiq qilish va nashr etishga yo'l qo'ymadi. Hatto xorij ta'limini tadqiq qilgan ba'zi olimlar repressiyaga uchragan edilar (A.P.Pinkevich).

Pedagog olimlarning xalqaro miqyosda zarurligi turli xil region va xalqaro ilmiy tadqiqot tashkilotlari tashkil topishiga olib keldi. Kolumbiya universitetining pedagogika kolleji qoshida xalqaro institut (AQSH), 1925 yildan boshlab Berlindagi ta'lim-tarbiya markaziy institutning chet el pedagogikasi va maktabi bo'limi o'zining ilmiy tadqiqot va amaliy faoliyatini kuchaytirdi. Qator vaqtli nashrlar chop

qilindi. Kolumbiya institutining AQSh "Maorif yilnomasi" 1934 yilgacha nemis, ingliz va fransuz tillarida chop etilgan. "Xalqaro pedagogik jurnal" (Germaniya) va boshqalar. Yevropa va Amerikada ilmiy konferensiya va seminarlar tashkil qilindi. Turli mamlakatlarda ta'lim sistemasi bilan tanishish maqsadida chet ellarga borish, xalqaro uchrashuvlar va chet el maktabini o'rganishning boshqa turlari keng rivojlandi.

Qiyosiy pedagogik tadqiqotlarning amaliy vazifasi kengaydi. Qiyosiy tadqiqot ishlari ancha chuqurlashib, maqsadga yo'naldi. Mamlakatlarning madaniy-tarixiy va sotsial-iqtisodiy sharoiti tufayli XX asrda qiyosiy pedagogika – pedagogikaning mustaqil sohasi bo'lib ajralib chiqdi. Qiyosiy pedagogika nazariyasi masalalariga bag'ishlangan bir qator ishlar e'lon qilindi. Yevropa va Osiyo mamlakatlarida xalq revolyutsiyalari g'alaba qozonishi, sotsialistik mamlakatlarning o'z mustaqilligini e'lon qilishi, xalq maorifi sistemasiga ta'sir ko'rsatdi.

1945 yili Parijda BMT tashkiloti (YUNESKO) tuzildi. Xalqaro pedagogika sohasidagi tadqiqotlar uchun kerakli ma'lumotlar ko'paydi. Jahon mamlakatlarida maorifning ahvoli haqida yilnoma nashr qilina boshladi. Qiyosiy pedagogika muammolari bo'yicha xalqaro anjuman uyushtirildi. 1956 yillarda AQSh qiyosiy pedagogika jamiyati yuzaga keldi. Londonda Yevropa Qiyosiy pedagogika jamiyati tashkil qilinib, vazifalari belgilab olindi.

Ikkinchi jahon urushidan so'ng AQShdagi Qiyosiy pedagogika Jamiyati sohaga oid muammolarni o'rganishga kirishdi. Shunday tashkilotlar jumlasiga: Buyuk Britaniya, GFR, Belgiya, Ispaniyada bo'limlari bo'lgan Londondagi Evropa Qiyosiy pedagogika Jamiyati, Avstriya, Kanada va Yaponiya jamiyati, Gamburgdagi pedagogika instituti, Zalsburg (Avstriya) dagi qiyosiy pedagogika instituti, Kyusyu universiteti qoshidagi qiyosiy pedagogika instituti hamda pedagogik tadqiqotlar davlat instituti (Yaponiya) va boshqalar ham kiradi. Bu davrda evropa qiyosiy pedagogika jamiyati hamda Butundunyo qiyosiy pedagogika jamiyati kengashi faol ish olib boradi, kongresslar tashkil etadi. Qator xalqaro jurnallar: "Qiyosiy

pedagogika”, “Qiyosiy pedagogika bo‘yicha axborot”, “Ta’lim dunyosi” kabilar chop etila boshlandi.

3.5. Qiyosiy pedagogika taraqqiyotining to‘rtinchi bosqichi – krizisli bosqich (XX asrning 60-yillaridan 80-yillarigacha).

Komparativistikaning ushbu rivojlanish bosqichi jamiyat eltiyojlari bilan ta’lim natijalari o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar pedagogika fani va amaliyotida anglanganligi davriga to‘g‘ri keladi. YUNESKOning xalqaro ta’limni rejalashtirish instituti direktori Filipp Kumbs 1968 yilda “Ta’lim inqirozi” deb nomlangan asarini yozdi. Bu asar jahon hamjamiyati va soha mutaxassislari tomonidan e’tirof etildi. Bu kitobda muallif dunyo ta’limi inqirozi mohiyatini ochib berdi. Uning fikricha, bu asar ko‘pgina rivojlangan davlatlarga daxldor edi. Asaming mashhurligi shu bilan belgilanadiki, Kumbs unda ijtimoiy hayotda ma’lum bo‘lgan muammolarni aniq ko‘rsatib bergan. Bu muammolarni “xippi” deb nomlangan yoshlar harakatining kengayishida, “jinsiy revolyutsiya”, “ayollar harakati” va boshqa ijtimoiy voqeliklarda kuzatish mumkin edi. Bularning barchasi yosh avlodning amaldagi qoida, an’ana va urf-odatlariga nisbatan qarshili namunasi edi. Yoshlar o‘z ota-onalarining ijtimoiy tajriba va qadriyatlarini o‘rganishdan bosh tortadilar. Bu holat ta’lim va tarbiya sohasida qiyosiy taqqoslovchi xarakterga ega bo‘lgan izlanishlar sonining sezilarli darajada oshishiga turtki bo‘ldi.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki, sobiq SSSR davlati hududidagi respublikalar ta’lim tizimi uchun bu davr boshida yuqoridagi holatlar kuzatilmadi. Ammo “qayta qurish”ning boshlanishi bilan sovet ta’lim tizimi inqirozga uchrab, Evropaga yaqin bo‘lgan yangi davlatlarda yuqoridagi holatning ba’zi elementlari ko‘rina boshladi.

O‘tgan asrning 60-70 yillarida O‘zbekistonda ham ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish, fan-texnika sohasida yutuqlarga erishish maqsadida iste’dodli kadrlar tanlab olinib, yetakchi ilm dargohlari hamda ta’lim muassasalarida o‘z tajribalarini oshirishlari borasida ham bir qator ijobiy ishlar amalga oshirildi. Buning natijasida yadro fizikasi, biotexnologiya, alkaloidlar kimyosi, paxtachilikni

rivojlantirish kabi bir qator sohalarda o'zbek olimlari sezilarli yutuqlarga erishib, tegishli ravishda o'z ilmiy maktablarini yaratdilar.

3.6. Qiyosiy pedagogika rivojlanishining beshinchi bosqichi – integratsion bosqich (XX asrning 80-yillaridan hozirgi kungacha).

“Integratsiya” turli qismlar, bo'laklarning bir tizimga birlashish, uyg'unlashish jarayonidir. Agar ushbu tushunchani madaniyatlararo aloqalarga tatbiq etsak, turli milliy madaniyatlarning umuminsoniy madaniyat atrofida birlashish jarayonidir desak bo'ladi.

Integratsion bosqichning o'ziga xosligi globallashuv va uning zamonaviy ta'lim rivojlanishiga ta'siri bilan xarakterlanadi. **Globallashuv** – bu avvalo hayot sur'atlarining beqiyos darajada tezlashuvi demakdir. Bugungi kunda zamonaviy axborot maydonidagi harakatlar shu qadar tig'iz, shu qadar tezkorki, endi ilgariydek: ha, bu voqea bizdan juda olisda yuz beribdi, uning bizga aloqasi yo'q, - deb beparvo qarab bo'lmaydi. Ana shunday kayfiyatga berilgan xalq yoki millat taraqqiyotdan yuz yillar orqada qolib ketishi hech gap emas. Bugungi zamonda mafkura poligonlari yadro poligonlaridan ham ko'proq kuchga ega. Masalaning kishini doimo ogoh bo'lishga undovchi tomoni shundaki, agar harbiy, iqtisodiy, siyosiy tazyiq bo'lsa, buni sezish, ko'rish, oldini olish mumkin, ammo mafkuraviy tayziqni, uning ta'siri va oqibatlarini tezda ilg'ab etish nihoyatda qiyin. Globallashuv jarayonining tezlashish omillaridan biri **internet**dir. Ta'lim sohasida samarali faoliyat olib borish, raqobatbardosh kadrlarni voyaga yetkazish, zamonaviy texnika jihozlarini amalda qo'llay olish uchun turli rivojlangan davlatlar ta'lim sohasidagi yangiliklardan doimo xabardor bo'lib, shunidek, axborotlarni qisqa muddatda almashish borasida internetning ahamiyati beqiyosdir.

Hozirgi ommaviy globallashuv sharoitida nafaqat ta'limni, balki madaniyat, kinomatografiya, musiqa, san'at kabi inson ma'naviyatini shakllantirish hamda rivojlantirishga yordam beradigan sohalarni milliy mentalitetni saqlagan holda qiyosiy tahlil etish har tomonlama rivojlangan yoshlarni voyaga yetkazish

imkoniyatini beradi. Buni G'arb va Sharq hududlaridagi hozirgi kunda rivojlangan ikki davlat – Germaniya va Yaponiya misolida yaqqol ko'rishimiz mumkin.

Nemis xalqining o'ziga xos qadriyatlari va o'zigagina xos dunyoni anglash tajribasi – insoniyatning mushtarak manfaatlarini mujassamlashtira olganligi va bu tajribalarni millat taraqqiyotining asosiga qo'ya olganligi sababli XIX asrning birinchi yarmida qoloq mamlakatdan, asr oxirida Evropa taraqqiyotining avangardiga aylangan edi. Nemis xalqiga xos yana bir fazilat o'z faoliyatlarini maqsadga muvofiqligi tomon yo'naltira olish va o'ta mehnatkashlik hisobidan bunday yuksak taraqqiyotga erisha olgan edi.

Yaponiya XIX asrning so'nggi choragida dunyoviy taraqqiyot yo'liga kirgan bo'lsa ham, lekin ularning davlat mafkurasida sharqona mustabidchilikka xos elementlar kuchli tarzda saqlanib qolgan edi, bularni biz sintoizmni umumiyapon millatining manfaatlarini ifoda etuvchi yagona mafkuraga aylantirilganligi va imperator shaxsini ilohiylashtirilishi natijasida o'ta markazlashgan hokimiyat tizimining shakllanishida ko'ramiz va bu Yaponiyaning XX asr o'rtalarigacha dunyoviy, demokratik davlat bo'lib shakllanishiga xalal beradi.

Yaponiyaning dunyo taraqqiyotidagi hozirgi mavqeiga ega bo'lishi uchun zarur eng muhim omil ularning milliy ruhida, milliy an'anasida o'z aksini topganligidadir.

Milliy ong va tafakkurning kandy mazmunda ekanligiga va uning dunyoviy taraqqiyotiga mos kelishi darajasiga qarab millatning shu bugungi xolatini aniqlash mumkin.

Demak, millatga xos belgilar, an'analar, urf-odat va marosimlar qay darajada dunyoviy taraqqiyot mezonlariga mos kelishi yoki kelmasligi saralab olinadi va millat taraqqiyotining asosiga quyiladi. Shuning uchun ham har qanday millatga xos bulgan an'ana, urf-odatlar muqarrar tarzda milliy meros tushunchasi ostiga kiradi. Lekin ana shu milliy merosning millatning keyingi dunyoviy taraqqiyotiga xizmat qila oladigan qismi *milliy qadriyatlar* sifatida e'zozlanishi zarur.

O'zbek xalqi xam Germaniya va Yaponiya tajribalarini umumlashtirib olgan holda dunyoviy taraqqiyot asoslarini yaratishdek buyuk maqsadni o'z oldiga qo'yar ekan, butun odamlar bir tanu bir jon bo'lib ishlashi, harakat qilishi zarur.

Ko'rinib turibdiki, ta'limni isloh qilish va rivojlantirish asosidagi milliy istiqloq g'oyasi biqiq hodisa emas, balki ajdodlarimiz va insoniyat erishgan eng namunali yutuqlardan oziq oladigan hayotbaxsh hodisadir.

Maktab va pedagogik muammolarni mamlakatimizda, shuningdek, butun dunyoda ro'y berayotgan voqealardan ajratgan holda muhokama qilib bo'lmaydi. Evropa va Sharq, Yaqin va O'rta Sharqning bozor iqtisodiyotiga o'tishi, amalga oshirilayotgan demokratik o'zgarishlar, yangi siyosiy fikrlashning vujudga kelishi, davlatlarda ichki va tashqi ziddiyatlarni muzokara va bitimlar yo'li bilan bartaraf etishga intilish, sayyoramizda ijtimoiy moddiy madaniyatning rivojlanishi yangi bosqichga kirganini ko'rsatmoqda. Insoniyatning ijtimoiy va tabiiy muhitdagi yashash muvozanati beqarorligi, uning tabiatga tushadigan og'irligi nihoyat darajada kengayotgani va tabiatga munosabat shunday davom etsa butun yer biosferasida halokatli o'zgarishlar sodir bo'lishini anglatmoqda.

Mana shu umumlashtiruvchi ijtimoiy tadqiqotlar orqali tabiat va jamiyatining o'zaro bog'liqligini, mufassal o'rganish zarur.

Hozirgi kunda qator xalqaro muammolarning yechimini topish uchun maktab va pedagogika fani yangicha yondashishi, butun dunyoda inson huquqlarining yuksak darajada ustunligini tan olishi, xalqlarning intellektual boyliklari jahon ijtimoiy fan texnika taraqqiyotining qudratli omili bo'lishi, ta'limga innovatsion yondashuv rivojlanishi lozim. Jamiyat yangilanishining hozirgi bosqichida maktab ta'limini demokratlashtirish, insonparvarlashtirish va tabaqalashtirish sohasida qator islohotlar amalga oshirilmoqda.

Maktabni qayta qurish prinsiplarini amalga oshirish har doim istalgan natijani bermaydi, ba'zan o'ziga xos ziddiyatlarni keltirib chiqaradi. Demokratlashtirish o'miga o'zboshimchalik, intizomning bo'shashib ketishi, ta'lim sifatining pasayib ketishi, tabaqalanish o'miga tor yo'nalishdagi mashqlarga alohida e'tibor berish, ayrim fanlarni afzal ko'rish va boshqa fanlarni pisand qilmaslik hollari kuzatilishi mumkin. Natijada o'qitish va tarbiyalash ishlarida tartibsizliklar sodir bo'lishi, umumiy ta'lim saviyasining pasayishi yuzaga kelishi mumkin.

Amaliyotdan ma'lumki, ta'limning dolzarb muammolarini hal qilish uchun xalqimizning madaniy me'rosini o'rganish, chet el tajribalarini o'zlashtirish talab etiladi. Shuning uchun oliy o'quv yurtida pedagogika fanining strategik yo'nalishlari: ta'lim-tarbiyada pedagogik merosni o'rganish va uni hozirgi bosqichdagi ta'lim bilan taqqoslash; o'qituvchilarning amaliy tayyorgarlik saviyasini oshirish; qobiliyatli, iste'dodli o'qituvchilarni aniqlash; umumiy yo'nalishlar va kasb-hunar ta'limini innovatsion texnologiyalar bilan boyitish zarur. Ta'lim tizimimiz va boshqa milliy ta'lim tizimlari shakllanish tarixi baynalminallikdir. Bu baynalminallik faqat pedagogik hamkorlikka emas, balki o'xshash jarayonlarga iqtisodiy, ijtimoiy voqealarga, yangi axborot texnologiyasi va ta'limning qudratli infrastrukturasi bog'liqdir.

Hozirgi pedagogika fani hamda ta'lim muassasalari oldida o'rganish, taqqoslash, xulosalash zarur bo'lgan qator muammolar turibdi. Ularni hal qilish, samaradorligini oshirish va xalq ta'limi tizimiga joriy qilish muhimdir:

1. Ta'lim tizimi rivojlanishini rag'batlantiradigan qonunlar qanday bo'lishi kerak?
2. Ta'lim va tarbiya vositalarining samaradorligini oshirish uchun nima qilish zarur?
3. Kelajakni ta'minlash va erishilgan yutuqlarni yo'qotmaslik uchun ta'lim mazmuni qanday bo'lishi kerak?
4. Yetarli darajada yuqori saviyali ilmiy bilim berish uchun nima qilish kerak?
5. O'qitish jarayoniga innovatsiyani joriy etish, turli xalqlarning madaniyatini o'rganish, ta'linda ulkan amaliy tajribalarni umumlashtirish zarur.

Zamonaviy ta'lim mazmunini yoritish, jahon ta'lim tizimiga integratsiyalash, ta'lim sohasidagi innovatsiyalar va yangiliklarni qo'llagan holda jamiyatning rivojlanishini ta'minlaydigan yoshlarni voyaga yetkazish va tarbiyalash borasida mustaqillik yillarida bir qator o'zbek olimlari faoliyat olib borishdi. Bular qatoriga: M.Ochilov, K.Hoshimov, A.Munavvarov, R.Mavlonova, S.Nishonova, O.Musulmonova, K.Zaripov, O.Roziqov, X.Ibragimov va hokazolarni kiritish mumkin.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savollar hamda topshiriqlar:

1. *Qiyosiy pedagogikada quyidagi metodologik yondashuvlarning o'zaro bog'liqligi nimadan iborat?*
2. *Qiyosiy pedagogikadagi tarixiy va sivilizatsiyaviy metodologik yondashuvlarni qiyosiy tahlil qiling.*
3. *Nima uchun ta'lim inqirozi sharoitida ambivalent yondashuvning ahamiyati ortib bormoqda?*
4. *Qiyosiy pedagogikada madaniyatlararo va ijtimoiy-madaniy yondashuvlarning o'xshash va farqli tomonlari nimalardan iborat?*
5. *Qiyosiy pedagogikaning 1-bosqich (ilmiydan oldingi) – qadimgi davrlardan XIX asrgacha haqida ma'lumot bering.*
6. *Qiyosiy pedagogikaning 2-bosqich (paydo bo'lish) – XIX asr oxiridan XX asr boshlarigacha qanday o'zgarishlar bo'lgan?*
7. *XX asr boshlaridan XX asrning 60-yillarigacha qiyosiy pedagogika sohasida qanday ishlar amalga oshirilgan?*
8. *Qiyosiy pedagogikaga XX asrning 60-yillaridan 80-yillarigacha qanday tadqiqotlar amalga oshirilgan?*
9. *Integratsion ta'lim jarayoni haqida ma'lumot bering.*

4-MAVZU: OLIY TA'LIM TIZIMINING TIPOLOGIK-TASNIFIY MEZONLARNI VA TA'LIM MUASSASALARI NUFUZI

Tayanch so'zlar: universitet, universitet - 1.0, universitet - 2.0, tadqiqot universiteti, tadbirkorlik universiteti, universitet-3.0, tijoratlashtirish, texnologiyalar transferi, ECTS, start-up, spin-off, texnologiyalarni tijoratlashtirish, innovatsion ekotizim, ta'limdagi innovatsiyalar, ilmiy va texnologik innovatsiyalar, boshqaruvdagi innovatsiyalar.

4.1. Oliy ta'lim tizimining tarixiy rivojlanishi

Universitetlar Yevropa O'rta asrlarida XII-XIII asr oxirlarida "nimadir o'qitishni istagan qobiliyatli odamlar va o'rganishni istagan yoshlarning birlashishi natijasida" paydo bo'lgan⁹. O'rta asrlarda *universitas* atamasi (*lotincha* - "yaxlitlik", "butunlik")¹⁰ bir qator jamiyatlar va birlashmalar uchun ishlatilgan, ammo oliy ta'lim tizimining rivojlanishi bilan atama ma'lum bir maqsad uchun yaratilgan - bunday ittifoqqa mos keladigan barcha xususiyatlarga ega bo'lgan ta'lim uchun yaratilgan korporatsiyaning faqat bitta turiga beriladi.

Maktab ta'limini takomillashtirish va cherkovga bevosita bog'liq bo'lmagan maktablarning paydo bo'lishi universitetlarning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Monastirlarning ehtiyojlari uchun o'quvchilarni o'qitadigan monastir maktablaridan farqli o'laroq, fuqarolik va cherkov ishlarida o'qituvchilarga o'qituvchi bo'lgan yepiskopal sobor maktablari va cherkovga aloqasi bo'lmagan shahar maktablari vaqt o'tishi bilan paydo bo'lib, o'quvchilarni fuqarolik va bazor ehtiyojlariga tayyorladilar. Shahar maktablari cherkov bilan bog'liq bo'lmaganligiga qaramay, ularda ruhoniylar dars berishardi. Keyinchalik maktablar universitetlarning paydo bo'lishi uchun asos bo'ldi.

⁹ Laurie, S. S. Lectures on the Rise and Early Constitution of Universities. London: Kegan Paul, Trench & Co., 1886. 326 p.

¹⁰ Латинско-русский и русско-латинский словарь / А. В. Подосинов [и др.]. М.: Флинта, 2015. 752 с.

Universitetlarning paydo bo'lishiga bir qator holatlar va sabablar, masalan shaharlarning rivojlanishi, jamiyatning fikrlash tarzidagi o'zgarish, davlat tomonidan universitetlarni tashkil etishning iqtisodiy foydalaridan olinishi, hukumatning ma'lumotli kadrlar paydo bo'lishidan manfaatdorligi va ta'lim olishni istagan qiziquvchilarning paydo bo'lishi kabi omillar yordam berdi. Oqibatda hamkorlik natijasida shahar va universitet o'zaro manfaatli foyda oldi. Shahar universitetni darslar uchun joylar va talabalar uchun infratuzilma bilan ta'minladi, universitet, o'z navbatida, shaharga yangi aholini jalb qildi va savdo rivojlanishiga hamda xizmat ko'rsatish sohasining kengayishiga sabab bo'ldi.

Dunyoviy hokimiyat uchun universitetlarni tashkil etish va qo'llab quvvatlashning boshlang'ich maqsadi paydo bo'lgan boshqaruv davlat apparati uchun mutaxassislarni tayyorlash, universitet bergan hududning alohida holati va talabalarning tashrifidan qo'shimcha daromadlarni jalb qilish edi.

Shaharlarning faol shakllanishi, bozor munosabatlarining rivojlanishi va ishlab chiqarish hamda sanoatning izchil tashkil etilishi bilan shahar hokimiyati yangi mutaxassislarga keskin ehtiyoj sezdi. Qirol hokimiyatiga aristokratiyadan farqli o'laroq yangi intellektual elitani shakllantirish uchun shifokorlar, tilshunolar, tarjimonlar va huquqshunolar kerak edi. Cherkov dunyoviy hokimiyat bilan bir qatorda, o'z mavqei va papa hokimiyatini mustahkamlash uchun ta'limni rivojlantirish va tarqatishda, shuningdek, bid'atlarga qarshi kurashishda, universitetlar va o'qituvchilarni moliyaviy hamda ma'muriy jihatdan qo'llab-quvvatladi. Universitet ta'limini rivojlantirishda cherkovning ishtiroki ularning o'z tuzilmalarida o'qimishli kadrlarga bo'lgan ehtiyojiga bog'liq edi. Dunyoviy va cherkov hokimiyatining homiyligi tufayli talabalar barqaror ijtimoiy mavqega, soliqlar va yig'imlardan ozod qilish, ish tashlash va faqat shaharning ma'muriyatiga emas, balki o'zlarining professorlari va yepiskoplariga bo'ysunish huquqi kabi universitetlarning ommaviylikini oshirishga yordam beradigan ko'plab imtiyozlarga ega bo'ldilar.

Universitetlar talabalar tomonidan hududiy yoki til asosida tashkil etilgan birodarliklardan (qardoshliklardan) va professorlar tomonidan o'qitiladigan turli xil

bilimlarga mos keladigan fakultetlardan iborat edi. Qonunlarga ko'ra, bir mehmon vatandoshining jinoyati uchun hibsga olinishi mumkin edi, ammo jamoat ichida talabalar ushbu qoidadan himoyalanihd. Birodarliklar, shuningdek, talabalarga o'zlarining shaxsiyatini saqlashga va tezroq moslashishga yordam berdi. XIX asrgacha fakultetlarga bo'lish Aristotel tizimiga muvofiq amalga oshirilgan, to'rtta klassik fakultet asosiy hisoblangan: ilohiyot, tibbiyot, huquq va liberal san'at. Parij universitetida birinchi marta fakultetlar paydo bo'lgan va xuddi shu fan bo'yicha o'qituvchilar guruhi bo'lgan. 1231 yilda Papa Gregori IX farmoni imzolanganidan so'ng, fakultetlarda sezilarli o'zgarishlar ro'y berdi - har bir fakultet o'z qoidalari va ichki tartiblarini o'rnatishi mumkin edi va boshqa fakultetning ishlariga aralasha olmasdi, fakultetlar boshida rahbarlardekanlar paydo bo'ldi. Butun Yevropada universitetlar yuqori tezlikda ochildi. Yevropadagi birinchi universitetlardan biri Bolonya universiteti bo'lib, uning tashkil topgan sanasi 1088 yil deb nomlangan, u o'z nizomini 1158 yilda qabul qilgan.

1150 va 1170 yillarning orasida Parij universitetiga asos solingan, undan keyin Oksford (1196 y.), Kembrij (1209 y.), Aresso (1215 y.) va boshqa shaharlarda universitetlar ochildgan. XIII asr oxiriga kelib, Yevropada 20 ga yaqin universitet mavjud edi, XIV asrda ularning soni 45 ga yaqin edi. Turli mamlakatlar universitetlari tarixiy merosdan kelib chiqqan holda o'z ixtisoslariga ega edilar. Masalan, ispan universitetlari tibbiyotni o'rganishga ixtisoslashgan, arab tabiblaridan yig'ilgan tajribani takomillashtirganlar, Italiya universitetlari esa huquqshunoslik sohasida kuchli bo'lgan. Vaqt o'tishi bilan ikkita universitet modeli shakllandi talabalar rahbarlik qilgan Bolonya universiteti va o'qituvchilar hamda professorlar ustunlik qiladigan Parij universiteti.

Bolonya Universiteti Rim huquqini o'rganuvchi huquqshunoslik maktabi negizida tashkil etilgan va O'rta asrlarda huquqni o'rganishning asosiy markazi edi. Bolonyada O'rta asr tushunchasi va o'qitish metodikasi shakllandi. Mashg'ulotlar sikli huquqiy matnlarni o'qish va sharhlash orqali rim va kanon qonunlarini

o'rgangan ma'ruzalar va bahslardan iborat edi¹¹. Bahslarda sud amaliyotining g'ayrioddiy va munozarali pretsedentlari muhokama qilinardi, talabalar ziddiyatni va unga qarshi bo'lgan dalillarni hal qilish usullarini taklif qilardilar, shundan so'ng o'qituvchi dalillarni tahlil qilib, hukm chiqarardi. Bolonya talabalari xususiy shaxslar va dunyoviy hokimiyatga maslahat beradigan huquqshunoslar (yuristlar) bo'lishi bilan bir qatorda, ularning faoliyatining muhim qismini tashkil etuvchi va daromad olishga imkon beradigan vositachilar va sudyalardan tashqarida ham harakat qilganlar. XIII asrning boshlarida Bolonya Universitetida ikkita universitet tashkil topdi, ular faqat yuridik talabalardan iborat bo'lib, bittasi Italiyadan kelgan talabalardan iborat - sitramontanlar ("Alp tog'larining bu tomonida yashaydigan"), ikkinchisi - boshqa Yevropa mamlakatlaridan kelgan ultramontanlardan ("tog'larning narigi tomonida yashaydiganlar") iborat edi. XIII-XIV asrlar oxirida Tibbiyot talabalarini (ular asosiy o'rinni egallagan), ritorika, matematika, fizika va notariuslarning kasb-hunarlarini birlashtirgan erkin san'at universiteti yaratildi. Bolonya universitetlari faqat tashrif buyurgan talabalardan iborat edi - Bolonya aholisi universitetdan chiqarildi, bu esa universitetga avtonomiya va dunyoviy hokimiyatdan mustaqillikni ta'minladi. "Shifokorlar kolleji" deb nomlangan o'qituvchilar uyushmalari bundan oldin universitet talabalari tomonidan tashkil etilgan. Uchta kollej bor edi: Rim huquqi o'qituvchilari, kanon huquqi o'qituvchilari va tibbiyot hamda boshqa erkin san'at o'qituvchilari. Hay'atlar bo'lajak o'qituvchilarni attestatsiyadan o'tkazishi va doktoranturaga nomzodlarni taklif qilishi mumkin edi. Talabalar universitetlaridan farqli o'laroq, faqat Bolonyaning fuqarosi hay'at a'zosi bo'lishi mumkin edi. Bolonya Universitetida barcha kuch talabalarning qo'lida edi, ya'ni ular amalda o'qituvchilarning ish beruvchilari bo'lib va ular kimning ma'ruzalarini tinglashlari kerak, kimning rahbarligi ostida o'qishni tanlashlari va shuningdek, o'qituvchilarning ish haqini belgilashlari mumkin edi.

O'rta asrlarda diniy va falsafiy ta'limning markaziga aylangan Parij universiteti Notr-Damdagi sobor maktabidan va Sankt-Jeneveva abbatligi va Sankt-Viktor

¹¹ Суворов, Н. С. Средневековые университеты / Н. С. Суворов. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 256

abbatligidagi monastirlardan paydo bo'ldi. Ko'pgina universitetlar uchun namuna bo'lib xizmat qilgan Parij Universitetida menejment (boshqaruv) talabalarga emas, balki magistr'larga (o'qituvchilarga, menejerlarga) taqdim etildi. 1219 yilda cherkov ma'murlari (cherkov hokimiyati) talabalarni ilohiyotni o'rganishdan ko'ra ko'proq ishtiyoqi tufayli Parijda Rim huquqini o'qitishni taqiqladilar. Ko'p o'tmay, Bolonya universiteti huquqshunoslik sohasi va Parij Universiteti ilohiyot sohasida chiroq sifatida xizmat qiladi degan ishonch paydo bo'ldi. Bizga ma'lumki, fakultetlarga birinchi bo'linish aynan Parij Universitetida paydo bo'ldi, keyinchalik ular bilan hamkorlikdan tashqari yangi tashkiliy model - kollej paydo bo'ldi. Vaqt o'tishi bilan boshqa shaharlarda kollejlari ochila boshladi va XIV asr boshlariga kelib ularning soni 25 tadan oshdi, shu tarzda ularning soni tez o'sib bordi. Dastlab, kollejlari to'lovga qodir emas talabalar uchun yotoqxonasi edi, ammo vaqt o'tishi bilan ular intiyozli muassasalarga aylandi, ularda talabalar nafaqat yashabgina qolmay, balki o'qib, talabalar elitasini shakllantirdilar.

XVI asrning boshlarida universitetlari soni sezilarli darajada o'sdi, ammo ularning maqomida yoki ta'limni tashkil etishda sezilarli o'zgarishlar bo'lmadi. O'zgarishlar faqat Uyg'onish davrining kelishi va insonparvarlik falsafasining paydo bo'lishi bilan boshlandi. Professor-o'qituvchilar va talabalar o'rtasida qattiq masofa bo'lgan O'rta asr maktabining qoidalari o'miga maxsus ta'lim va mutaxassislik bilimlari va havaskor olimlarni birlashtirgan yangi bilimlarni, gumanitar tadqiqotlarni birgalikda izlash tushunchasi keldi. Shu bilan birga, Yunonistonning yangi atamasi – akademiya nutqida ildiz otdi. Bosma matbuot ixtirosi ham yangi g'oyalarning tarqalishiga yordam berdi. Ilm-fan va universitet ta'limini rivojlanishining navbatdagi bosqichi tabiatni aniq kuzatish bilan bog'liq. Rivojlanishning yangi to'lqini yangi bilimlarni ularga tegishli mavzularni o'rgatishning belgilangan tartibiga tahdid sifatida qabul qilgan universitetlarni chetlab o'tdi. Amaliy fanlar paydo bo'lishining natijasi universitetlar bilan bog'liq bo'lmagan mustaqil ixtisoslashtirilgan maktablarning tashkil etilishi edi. Bu davrda, shuningdek, cherkov ta'siri ostida universitetlarning soni ko'paya boshladi. Fransiya

inqilobidan so'ng tugatilmagan universitetlarni almashtiradigan oliy maktablar, dastlabki politexnika va harbiy fakultetlar paydo bo'lgan.

Innovatsiyalar O'rta asr yondashuvidan universitet ta'limining yangi bosqichiga o'tishni anglatardi, ayni paytda xususiy universitetlarning birinchi prototiplari paydo bo'ldi. Universitet modelini yangilash o'z navbatida yangi universitetlar va fakultetlarni yaratishga to'sqinlik qiluvchi mavjud universitetlarni, shuningdek, yangi fanlarni o'qitishni sezilarli darajada murakkablashtirdi. Vaqt o'tishi bilan an'anaviy universitetlar yangi fanlar va ilmiy usullarni qabul qila boshladilar va buning natijasida Germaniyada yangi universitet modeli paydo bo'ldi¹².

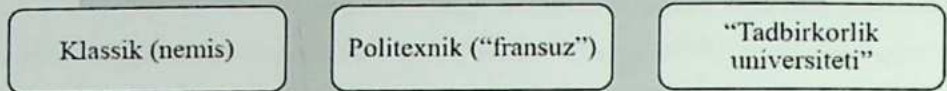
Keyinchalik tadqiqot universitetining prototipiga aylangan nemis klassik universitetining modeli hisoblandi. Shunday qilib, sanoat davrining boshlanishidagi islohotlar natijasida o'rta asrdagi vrachlar, yuristlar, teologlar universitetlari - olimlar va muhandislarning tabiiy-ilmiy universitetiga aylandi. Vilgelm fon Gumbold (1767-1835 yy.) bugungi kunda klassik universitetning 4 ta funksiyalari to'g'risida quyidagilarni keltirib o'tgan:

- 1) bilimlarni ishlab chiqish;
- 2) bilimlarni to'plash va saqlash;
- 3) bilimlarni uzatish;
- 4) bilimlarni tarqatish.

XIX asrning oxirida universitetlarning ta'lim modeli birinchi ilmiy inqilob natijasida ilmiy va ta'limni birlashtiruvchi tadqiqot universitetlariga transformatsiya qilish jarayoni ro'y berdi.

K.Yaspers (1949 y.)ning fikricha, universitet vazifalarini uchtaga ajratish mumkin - tadqiqot, bilimlarni uzatish (ta'lim) va madaniyat. Bugungi kunda universitetlarning 3 ta asosiy shakllarini ajratdilar (4.1-rasmi).

¹² Виссема, Й. Университет третьего поколения / Й. Виссема. М.: Олимп-Бизнес, 2016. 480 с.

4.1-rasm. Universitetlarning 3 ta asosiy shakllari.

Ikkinchi ilmiy inqibol deb ataladigan davrda (XX asming ikkinchi yarmida) bilimni “o‘zlashtirish” - klassik universitet o‘rniga yangi bilimlarni “yaratuvchi” noklassik universitet keldi. XX asming oxirlaridan boshlab insoniyat universitet evolyusiyasining navbatdagi modeli-tadbirkorlik modelini muhokama qilishmoqda¹³.

Tadqiqot universitetlari. 1809 yilda taniqli nemis diplomati Vilgelm fon Gumboldt Berlindagi ilmiy muassasalarning ichki va tashqi tashkiloti to‘g‘risida memorandumni e‘lon qildi, unda keyinchalik klassik nemis ta‘limi asosiga aylangan tamoyillar tasvirlangan¹⁴.

Universitet muxtoriyatga aylandi - davlat o‘qituvchilar va olimlarga ta‘sir ko‘rsatmadi, ular o‘qish va o‘quv uslubini o‘z xohishiga ko‘ra tanlashlari mumkin edi, talabalar tanlash erkinligi ular olgan kasb doirasida o‘quv kurslarini mustaqil tanlash bilan bog‘liq edi. O‘qitish sifati ham yaxshilandi, darslar uni yaxshi bajarganlar tomonidan emas, balki amaliy tadqiqotchilar va olimlar tomonidan olib borildi. O‘qitish va tadqiqotning birligi tamoyili hamda mashg‘ulotning yangi turi paydo bo‘ldi - o‘qituvchi va talabalar birgalikda ikkala tomon uchun ham qiziqadigan ilmiy yo‘nalishlarni birgalikda o‘rganadilar. Universitetlar ham davlat tomonidan moliyalashtirila boshlandi, natijada davlat tomonidan professorlar tayinlana boshlandi.

Gumboldt universiteti 1810 yilda Berlinda ochilgan. Uning matkurasini faylasuf

¹³ Тазарбеков К.А. К разработке «Дорожной карты трансформации университета «Туран» в инновационно-предпринимательский университет». Тезисы. - Алматы: Университет «Туран», 2016. С. 4.

¹⁴ Дуда, Г. Введение к меморандуму Вильгельма фон Гумбольдта «О внутренней и внешней организации высших научных заведений в Берлине» // Университетское управление: практика и анализ. 1998. №3. С. 24-27.

Shleermaxerning qarashlariga asoslanib shunday degan edi: "Universitetning vazifasi maktab va kollejlarda bo'lgani kabi, umumiy tan olingan va amaliy bilimlarni yetkazish emas, balki qanday qilib bu bilimlar olinishini o'rgatishdir; talabalarning ilmiy izlanishlarga qiziqishini uyg'otish va ularning barcha fikrlarida ilm-fanning asosiy qonunlarini inobatga olishlariga yordam berish"¹⁵. Gumboldt universiteti - bu "tadqiqot, ta'lim va bepul o'qitish g'oyasi"¹⁶.

Gumboldt universitetida zamonaviy ilmiy uslublar bo'yicha olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar o'quv jarayonida asosiy rolni o'ynaydi. Ilmiy izlanishlar o'quv jarayoniga kiritildi, ularda professorlardan tashqari talabalar ko'proq ishtirok etdilar. Tadqiqotlar boshqa olimlar tomonidan olingan natijalarni o'rganish va zamonaviylashtirishga imkon beradigan oqilona yondashuvga, eksperimentlarga (tajribalarga), jiddiy dalillarga va muhokama qilish maydoniga tayandi. Ilmiy xulosalar faqat murakkablik va maqsadga muvofiqlik tamoyillariga asoslanishi kerak edi.

Birinchi akademik tadbirkorlikka o'tish 1862 yilda tuzilgan muhandislikishiga ixtisoslashgan va mintaqaviy ehtiyojlar uchun hukumatdan yer oladigan Massachuset texnologiya institutida (Etkowitz, 2002) ro'y berdi. Keyinchalik akademik tadbirkorlik XX asrning boshida va o'rtalarida gumanitar fanlar yo'nalishlarida qo'llaniladigan Stenfordga o'tkazildi. Hozirgi davrda bunga o'xshagan jarayonlar butun dunyoda ro'y berishi natijasida qator universitetlar uchinchi - iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish missiyani amalga oshirishga harakat qilishmoqda. Bunga iqtisodiy shart-sharoitlarni hisobga olish va mahalliy akademik va madaniy an'analarga bog'liq bo'lgan faollikni yanada jadallashtirish yo'li bilan erishiladi.

Xohlaganlar ilmiy yutuqlardan foydalanishlari mumkin edi, ularni tekshirish uchun erkin foydalanish mumkin va qisman jamiyat egalik qiladi, shumaqsadda ular ixtisoslashtirilgan davriy nashrlarda va kitoblarda nashr etildi. Universitet ta'limining asosiy maqsadi fanni rivojlantirish va shakllantirish edi.

¹⁵ Ruegg W. A History of the University in Europe // EuropeanHistory Quarterly, 2008. №1. P. 185-187.

¹⁶ Яснер, К. Идея университета / К. Яснер. Минск: БГУ, 2006. 159 с.

Universitetlarning tarkibiy tuzilmasi ham o'zgardi, bitta fanga ixtisoslashgan fakultetlar ularning asosiga aylandi; hamjamiyat (birodarlik) va kollejar deyarlig'oyib bo'ldi.

Universitet modeliga ko'ra harbiy-texnik akademiyalar tashkil etila boshlandi, keyinchalik ular politexnika institutlariga aylantirildi, qishloqxo'jaligi va oziq-ovqat sanoatiga ixtisoslashgan universitetlar ham ochildi. Shunday qilib, 20-asming birinchi choragiga qadar olgan universitetlar, harbiy, politexnika, tijorat, tibbiy, veterinariya, qishloq xo'jaligi, ta'lim, siyosiy va musiqa sohalarida bilim berardi. Gumboldt universiteti nafaqat Yevropada, balki AQShda ham universitetlarni yaratish uchun namuna bo'ldi. Universitetlar tizimi 19-asrda mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va siyosiy rivojlanishi uchun zarur bo'lgan ehtiyojni hisobga olgan holda shakllandi.

O'sha davr mualliflarining aksariyati nemis universitetlarining klassik modelini qo'llab-quvvatlab, "nemis universitetlari sivilizatsiyalashgan dunyodagi universitetlar uchun normaga aylandi"¹⁷, universitetda ilm-fan va fikr erkinligining ahamiyati ushbu modelning asosiy ustunligi hisoblanadi. Ammo bu modelga qarshi bo'lganlar ham bor edi, ular chet el modellarini takrorlashni to'xtatish va rus haqiqatlariga moslashtirilgan o'z modelini yaratish kerakligini ta'kidlashdi. 20-asming birinchi choragida inqilobdan oldingi Rossiya universiteti Yevropaning eng qadimgi universitetlarining inqirozi bilan bog'liq bo'lgan inqirozni boshdan kechirdi. Germaniya universitetlari o'zgarishlarni qabul qilmaslik va fanni isloh qilishda hamda universitetni demokratlashtirish tarafdori bo'lganlikda ayblana boshladilar. Yevropa universitetlaridan farqli o'laroq, shu jumladan texnik fakultetlarni ham o'z ichiga olgan Amerika universitetlari keltirilgan.

Universitet 2.0 ning o'ziga xos xususiyatlari:

– asosiy maqsadlar ilmiy va tijorat maqsadlarida emas, balki ilm-fan taraqqiyoti yo'lida olib boriladigan tadqiqotlar;

¹⁷ Сперанский, Н. В. Кризис русской школы. Торжество политической реакции. Крушение университетов / Н. В. Сперанский. М.: Типолитография т-ва И.Н. Кушнерев и Ко, 1914. 271 с.

- ilmiy nashrlar va kashfiyotlar soni bo'yicha universitetlarning reytingi;
- universitetlar o'rtasida raqobat rulinig yo'qligi;
- monointizomiy tadqiqotlar;
- ta'limning "elitizmi" ("elitarililigi") - faqat qobiliyatli va badavlat talabalar ma'lumot olishlari mumkin;
- universitet va boshqa tashkilotlar o'rtasidagi o'zaro aloqalarning yo'qligi;
- milliy lashtirish - o'qitish davlat tilida olib boriladi;
- moliyaviy qo'llab-quvvatlashning asosiy shakli davlatdir.

Klassik nemis universitetining modeli o'z davri uchun muvaffaqiyatli bo'lgan, ammo ma'lum bir paytda u tanqidga uchragan va bir qator sabablarga ko'ra zamonaviy talablar va tendensiyalarga mos kelmay qo'ygan. 20-asr o'rtalarida talabalar soni keskin ko'payib, bu byudjet mablag'larining ko'payishiga va universitet faoliyati ustidan davlat nazoratining kuchayishiga olib keldi, byurokratiya darajasini sezilarli ravishda oshirdi va o'qituvchilarning ilmiy izlanishlaridagi yo'nalishni tanlash erkinligini kamaytirdi. Talabalar sonining ko'payishi ham oliy ma'lumot darajasi va sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatdi, talabalar soni ko'payganiga qaramay, hammasi ham o'qishni tugatnadi. Globallashuv tufayli ingliz tili universitet muhitida lotin va milliy tillarning o'rini bosadigan yangi universal tilga aylandi. Sayohat va aloqa xarajatlari narxining sezilarli darajada pasayishi natijasida talabalar harakati erkinligi va chet el universitetlarida o'qish imkoniyati oshdi. Talabalar va o'qituvchilarning harakatchanligi o'quv va yangi tadqiqotlar uchun mablag' ajratadigan turli xil fondlar tomonidan qo'llab-quvvatlandi. Bu omillar, ayniqsa katta yoshdagi talabalar va yosh olimlar uchun kurashda universitetlararo raqobatning kuchayishiga olib keldi. Bolonya jarayoni, Sorbonna va Bolonya deklaratsiyalari ham ta'lim modeli va universitet tushunchasiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Bolonya jarayonining asosiy maqsadi oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish orqali Yevropada raqobatbardosh iqtisodiyotni yaratish uchun yuqori darajadagi mutaxassislar va malakalarni tayyorlashdir.

Bolonya deklaratsiyasini 1999 yilda Yevropa davlatlarining 29 vaziri imzolagan¹⁵, 2004 yilda kelishuvda ishtirok etgan davlatlar soni 40 ta tashkil etgan bo'lsa, bugungi kunda Bolonya jarayonida 49 ta davlat qatnashmoqda.

Bolonya jarayonining asosiy maqsadlari va vazifalari:

- ✓ Yevropa oliy ta'limining sifati va jozibadorligini oshirish;
- ✓ bakalavr, magistratura va aspiranturada bitiruvchilar uchun yagonamalaka tizimini joriy etish va o'zaro tan olish;
- ✓ Yevropa oliy ta'lim hududini yaratish;
- ✓ talabalar va o'qituvchilarning harakatchanligini oshirish;
- ✓ kredit punktlari (ECTS) kredit tizimini yaratish va boshqalar.

Ta'lim dasturlari darajasini nazorat qilish va kerakli darajada ushlab turish uchun o'quv dasturlarining akkreditatsiyasi yaratildi, bu dasturning mazmuni va hajmining berilgan malaka bilan muvofiqligini baholash natijalari bo'yicha amalga oshiriladi. Akademik harakatchanlikni rivojlantirish uchun turli xil universitetlarda o'qish natijalarini aniqlashva taqqoslash, shuningdek, kasbiy tayyorgarlikning sifati va darajasini aniqlashga imkon beradigan Transfer Kredit Birliklarining Yevropa tizimi (ECTS) yaratildi. Ikki bosqichli ta'lim tizimini yaratilishi Gumboldt universiteti modelida sezilarli o'zgarishlarga olib keldi. Bu shuni ko'rsatdiki, bakalavr doirasida o'qituvchi tadqiqot qobiliyatini yo'qotadi, turli odamlar yana o'qitish va tadqiqotlar bilan shug'ullanadilar. Ilm-fan universitetlarni tark etadi - tadqiqotlar fondlar doirasida olib boriladi, olimlar konferensiyalar va simpoziumlarda nutq so'zlaydilar, tadqiqot natijalari omnaga ochiqdir. Universitet modelini rivojlantirishning yana bir omili yangi tadqiqot turlarining paydo bo'lishi va rivojlanishi bo'ldi. Dastlab, tadqiqotlar bitta ilmiy intizom doirasida olib borilgan, ammo vaqto'tishi bilan ular ikki yoki undan ortiq fanlar, ko'p yo'nalishli tadqiqotlar birlashuvida o'zgartirildi va amalga oshirila boshlandi, texnologiya hamda loyihalashtirish, trans intizomiy tadqiqotlar bilan birlashtirildi. Fanlararo tadqiqotda turli sohalar va turli fakultetlar mutaxassislari loyihaning biron - bir sohasiga

¹⁵ History // European higher education area. 2015. URL: <http://www.ehea.info/pid34248/history.html> (data обращения: 02.10.2017).

murojaat qilmasdan birgalikda ishlaydi. Klassik nemis universiteti modeli yangi turdagi tadqiqotlarni o'tkazish uchun mos emas edi, bu esa tashkiliy tuzilmani modernizatsiya qilish zaruriyatini keltirib chiqardi. Tadqiqotga yangi turlar va yondashuvlarning rivojlanishi ilmiy guruhning sezilarli darajada o'sishi va ko'plab qimmatbaho zamonaviy uskunalardan foydalanish zarurati bilan bog'liq holda ularning narxini oshirdi. Tadqiqot xarajatlarining oshishi kelajakda universitetlarni nafaqat davlatdan, balki kompaniyalardan ham mablag' izlashga majbur qildi, bu esa kelajakda birgalikda hamkorlik uchun keng ufq ochadi. 20-asrning boshlarida universitetlar amaliy va innovatsion tadqiqotlarni o'tkazishga qiziqish bildirmadilar, ularning asosiy va yagona maqsadi faqat fundamental fan edi. Ammo, sanoat allaqachon rivojlanib bordi va yangi ixtirolar, kashfiyotlarga talab paydo bo'la boshladi, uni universitetlar qoniqtirmoqchi emas edi. Shu munosabat bilan sanoat korxonalarini va turli bo'limlar tomonidan yaratilgan ixtisoslashtirilgan amaliy tadqiqotlar institutlari faol ravishda ochila boshlandi. Ilg'or tadqiqotlari va kashfiyotlari bilan yangi institutlar ilm-fan va jamiyatning zamonaviy ehtiyojlariga moslashishni istamagan universitetlarning eskirgan modeli uchun jiddiy raqobatchilarga aylandi. Universitetlarning rivojlanishida yangi IT-kompaniyalar va ularda yuqori texnologiyali startaplarning paydo bo'lishi, ilmiy izlanishlar va bitiruvchilar uchun yangi ish joylari yaratilishi bo'ldi. Universitetlar va davlat ishsizlik muammosini kamaytiradigan, iqtisodiy rivojlanish va innovatsion salohiyatni oshiradigan texnologik klasterlarni yaratishga intilmoqda. Ko'pincha bunday kompaniyalar bitiruvchilar va talabalarning o'zlari tomonidan yaratiladi. Shu bilan birga, universitetlar va ishlab chiqarish kompaniyalari o'rtasida korporativ buyurtmalar va ishlanmalarning bir qismini ta'minlaydigan hamkorlik mashhurlik kasb etmoqda.

Universitet 2.0 ning funksiyalari ta'lim xizmatlari va ilmiy izlanishlarni taqdim etish bilan cheklangan, ixtirolarni tijoratlashtirish talab qilinmagan - bu amaliy tadqiqotlar va ilmiy-texnik ishlanmalar bilan bog'liq tashkilotlarning vazifasi edi.

4.2. Tadbirkorlik universiteti – universitet rivojlanishining

zamonaviy bosqichi sifatida.

Universitet - bu fundamental va ko'pgina amaliy fanlar bo'yicha mutaxassislar tahsil oladigan oliy ta'lim muassasidir. Qoidaga ko'ra u ilmiy-tadqiqot ishlarini ham olib boradi. Ko'pgina zamonaviy universitetlar o'quv-ilmiy-amaliy kompleks sifatida faoliyat yuritadilar. Universitetlar o'z tarkibiga ilmiy bilimlar asoslarini tashkil etuvchi turli xil fanlar yig'indisini namoyon etuvchi bir nechta fakultetlarni birlashtiradi.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimi bozor tomonidan sezilarli darajadagibosimga duch kelmoqda: davlat va nodavlat moliyalashtirish nisbati o'zgarimoqda, oliy ta'lim muassasalari borgan sari byudjet mablag'larini kam miqdorda olib, ular homiylikni ko'proq faol ravishda jalb etish hisobiga moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiyalashga, o'qish uchun to'lovlar miqdorini oshirishga, shuningdek o'z tadbirkorlik faoliyati va boshqa xo'jalik faoliyati turlarini hisobiga mablag'lar topishga majbur bo'lmoqdalar.

Zamonaviy universitet jamiyatning faol, ko'pqirrali va samarali faoliyat yurituvchi instituti bo'lib, bir vaqtning o'zida uchta yirik vazifalarni hal etishi lozim: ta'lim, ilmiy va innovatsion-tadbirkorlik. Bunday universitetlarda akademik ta'lim olish bilan bir qatorda bitiruvchilarning tadbirkorlik faolligini ham rag'batlantirish lozim, bu o'z navbatida universitetning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish markazi bo'lishiga imkon yaratadi¹⁹.

Tadbirkorlik universiteti tarixi Kaliforniyada (XX asning 40 yillarining oxiri 50 yillarning boshlarida) Silikova (Kreml) vodiysini yaratish bilan boshlanadi. Buning asosiy maqsadi Massachuseta texnologik universiteti bilan biznes o'rtasidagi hamkorlikni yo'lga qo'yish bo'lgan.

Yevropada birinchi tadbirkorlik shaklidagi birinchi universitet 1994 yildan Xalmers universiteti (Geteborg) hisoblanadi.

Birinchi marta "tadbirkorlik universiteti (institut)" iborasi britaniyalik

¹⁹ Самойленко К.А. Перспективы развития инновационно-предпринимательских университетов: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/1983/1/Nauk_chut_2014_3_177182.pdf.

tadqiqotchi Berton Klarkning "Tadbirkorlik institutlarini yaratish. Transformatsiyaning tashkiliy yo'llari" nomli kitobida qo'llanilgan. "Tadbirkorlik universiteti" konsepsiyasining muallifi bo'lib Stenford universiteti professori Genri Iskovis hisoblanadi.

Tadbirkorlik universitetining asosiy qirralari

Tadbirkorlik universitetlari ijtimoiy tadbirkorlik bilan shug'ulanadilar.

P. Druker "tadbirkorlik na fanga, na san'atga taalluqli emas bu aniq faoliyat, amaliyot" deb hisoblanagan.

Tadbirkorlik universitetining mazmun-mohiyatini hatto Y.Shumpeter (1883-1950 yy.) tomonidan aniqlangan quyidagi 4 ta jilat orqali ifodalash mumkin:

-yangiliklar (innovatsiyalar)ga intilish;

-tavakkalchilikni bilish;

-o'z kuchiga ishonish;

-o'z mustaqilligini his etish.

Tadbirkor "kreativ buzish" bilan shug'ullanadi va resurslarning yangi kombinatsiyalarini amalga oshiradi.

Tadbirkorlik universiteti o'z faoliyatini moliyalashtirishning ko'pkanalli tizimiga ega. Uning asosiy manbalari: 1) ta'lim xizmatlarini amalga oshirish; o'quv-uslubiy adabiyotlarni nashr ettirish va sotish; 3) mablag'larni biznesdan qo'shma tijorat loyihalarni jalb etish orqali topish; 4) mintaqaviy buyurtmalarni bajarishdan tushumlar; 5) davlat buyurtmalari; 6) bitiruvchilar; 7) xalqaro filantropik (homiylilik, xayriya) tashkilotlar. Fandreyzing (turli maqsadlar uchun pul mablag'larini yig'ish). Endaument (xayriya investitsion fondi, universitet hamjamiyatini qo'llab-quvvatlovchi juda muhim dastak).

Tadbirkorlik universiteti doimiy ravishda yangi faoliyat turlari bilan shug'ullanish borasidagi ya'ni, raqobatchilikni kuchaytirish va faoliyatni diversifikatsiyalash, marketing xizmatini yaxshilash kabi tashabbuslar bilan chiqadi. Shuningdek, mavjud (nazorat qilinadigan) resurslar va innovatsiyalar doirasidagi imkoniyatlarni izlash, texnoparkli muhit va texnoparkcha tafakkur bilan shug'ullanadilar.

Tadbirkorlik universiteti o'zining ichki kuchiga(permanentli) mos holda chuqur transformatsiyasini amalga oshiradi. Tadbirkorlik universiteti-bu ambitsion maqsadlar + samarali tashkiliy o'zgarishlardir. Tadbirkorlik tashkilotiga fan, ta'lim va innovatsiya o'rtasidagi yangi balans kerak bo'ladi.

Innovatsiyaviylik va loyihali yo'naltirilganlik ham ta'limni ham ilmiy tadqiqotlarni o'z ichiga qamrab oladi. Natijada, professionalizm tushunchasining o'zgarishi ro'y beradi. Fanlararo jamoaviy ishlash uslubi tasdiqlanadi. Ilmiy tadqiqotlarda asosiy e'tibor asosan amaliy tadqiqotlarga va innovatsiyalarni ishlab chiqishga qaratiladi.

Tadbirkorlik universiteti xalqaro aloqalarni qo'shgan holda tashqi muhit bilan o'zaro xatti-harakatlarni yangi bosqichga olib chiqadi. Tadbirkorlik universitetining hamkorlar bilan ko'p tomonlama o'zaro xatti- harakatlarini G.Iskovisning "Uchala spiral" tamoyili orqali ko'rib chiqish mumkin: biznes, hukumat, universitet.

"Uchala spiral" modelining asosida G.Iskovisning quyidagi tasdiqlari yotadi:

- 1) biznes, hukumat va universitetning o'zaro hamkorlikdagi tadbirkorlik faoliyatidagi imkoniyat tamoyili;
- 2) hukumat, biznes va ta'lim modelida ular bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lib, innovatsion iqtisodiyotda universitet bosh rolni o'ynaydi.
- 3) ko'rsatilgan sub'ektlar orasidagi o'zaro munosabatlar borgan sari yaqinlashib, chegaralar bosqichma-bosqich yo'qolib bormoqda.

Tadbirkorlik universiteti rolining ortishi bilimlarni "generatsiyalash" mexanizmini shakllantirish sifatida ularni analiyotda qo'llashgacha olib borishga qodirligi bilan izohlanadi. Bunda akselaratsion (kuchaytiruvchi) dasturlar, asosan yoshlardan iborat bo'lgan yangi jamoalar muvaffaqiyatli star- up – startaplar ("jarayonning boshlanishi"), spin-off - spinoflar ("reklama, xabar jo'natish", "hamkorlikdagi natija") -tijorat maqsadidagi takliflar uchun sho'ba kompaniyalarni ajratish yo'li bilan qayta tashkil etish muhim rolo'ynaydi.

Bugungi kunda tadbirkorlik universitetlari global axborot jamiyatida vaxalqaro aloqalarni mustahkamlashda, sivilizatsiyalararo sinagriya siyosatini amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada yevropaliklar

amerikaliklardan o'rganishgan bo'lishsa, bizlar ham amerikaliklar ham yevropaliklardan, ham xitoyliklardan ham o'rganishimiz lozim.

Shunday qilib, tadbirkorlik universiteti – bu:

-birinchidan, universitet-o'z missiyasi doirasida tadbirkor;

-ikinchiidan, universitet-innovator. Uning sub'ektlari innovatsion, uning faoliyati innovatsion, uning mahsuloti innovatsion;

-uchinchidan, universitet-integrator. Uning barcha sub'ektlari faoliyati yakuniy natijaga yo'naltirilgan bo'lib mintaqaviy hamjamiyatga hamohang tarzda amalga oshiriladi. U yetakchi mahalliy va xorijiy OTMLar bilan hamkorlikdagi "strategik birlashmalar"ning ishtirokchisi hisoblanadi.

Adabiyotlar va muomalada oxirgi paytlarda "tadbirkorlik universiteti" universitet 3.0 nomi bilan atalib rossiyalik mutaxassislar G.N.Konstantinov va S.R.Filonovich tomonidan berilgan ta'rifga ko'ra, tadbirkorlik universiteti - bu uchta sohada - bilimlarni yaratish, o'qitish va bilimlarni amalda o'zgartirish - yangi faoliyatni boshlash, ichki muhitni o'zgartirish va tashqi muhit bilan o'zaro munosabatlarni o'zgartirish orqali cheklovlarni yengib o'tish uchun muntazam ravishda harakat qiladigan oliy o'quv yurti¹.

A.O.Grudzinskiy tadbirkorlik universitetini quyidagilar deb hisoblaydi:

1) o'z faoliyatida maqsadli innovatsiyalarga asoslangan, xavf va dinamik talab sharoitida ishlashga qodir bo'lgan tashkilot;

2) rentabelli faoliyat olib boradigan va birinchi navbatda o'z imkoniyatlaridan kelib chiqqanholda iqtisodiy jihatdan samarali tashkilot;

3) egiluvchan tarmoqqa ega liberal tashkilot;

4) asosiy omillar odamlar, guruhlar va ularning to'liqligi bo'lgan tashkilot, bunda odamlar ishi foyda va havf balansiga asoslanadi;

5) rahbariyati birinchi navbatda xodimlarning harakatlarini rejalashtirish va nazorat qilishni emas, balki tashkilotning strategiyasi doirasidagi faoliyatni har tomonlama qo'llab-quvvatlaydigan tashkilot, bu uchun rahbariyat ijrochilarga o'z huquq va majburiyatlarini imkon qadar topshiradi;

6) iste'molchi oldida turgan va uning talablariga kiritilgan o'zgarishlarga o'z

vaqtida va moslashuvchan javob berishga imkon beradigan tashkilot».

Universitet 3.0 ning asosiy xususiyatlarini ko'rib chiqamiz:

– Yangi avlod universitetining asosiy vazifasi sifatida bilimlarni shakllantirish va tijoratlashtirish;

Ta'lim xizmatlarini ko'rsatish va ilmiy izlanishlarni amalga oshirish bilan bir qatorda, 3.0 universiteti uchinchi muhim funksiyaga ega - ixtirolar va bilimlardan foyda olish. Ilgari universitetlar intellektual faoliyatnatijalarini sotishgan va xayriya qilishgan, ammo bu universitetning asosiy faoliyati va daromadlaridan biri emas, balki o'qituvchilar uchun qo'shimcha daromad olish imkoniyati sifatida joylashtirilgan.

Sanoat kompaniyalari, investorlar, venchur fondlar, yirik korporatsiyalar, ilmiy-tadqiqot tashkilotlari va boshqa universitetlar bilan o'zaro rivojlangan hamkorlik;

Universitet 3.0 texnologik tadbirkorlarni jalb qilish markaziga vabilim va yangi texnologiyalarni ishlab chiqaradigan joyga aylanmoqda.

Zamonaviy raqobat sharoitida, butun dunyo miqyosida muhim xalqaro tadqiqotlar o'tkazish yoki yirik ilmiy kashfiyotlarning yaratilish markazi bo'lgan universitet va kasbiy boshqaruv hamda operatsion xizmatlarni taqdim etadigan turli xil ilmiy-tadqiqot tashkilotlari, investorlar va firmalarning hamkorligi bilan amalga oshirish mumkin. Kompaniyalar va ilmiy markazlar universitet hududida joylashgan bo'lib, bu ularning aloqasini, universitet professorlaridan maslahat olishni va talabalaririvojlanishga jalb qilishni osonlashtiradi.

Universitet 3.0 butun dunyoning eng yaxshi fikrlarini jalb qilgan holda o'z atrofida tadbirkorlik ekotizimini yaratadi, ular bilan taqqoslaganda, universitet 2.0 ga yaqin hududlardan iqtidorli talabalarni jalb etgan holda mintaqaviy tadqiqot markazlariga aylanadi.

Yuqori xalqaro reytinglar;

Yangi avlod universitetlari ilmiy nashrlarning soni bilan emas, balki ular asosida yaratilgan texnologik kompaniyalarning tadqiqotlari va kapitallashuvi

bo'yicha shartnomalar miqdori bilan baholanadi.

Eng yaxshi mutaxassislar, talabalar va ilmiy-tadqiqot shartnomalari uchun faol tanlov (raqobat);

Universitet 3.0 da o'qishga kirishga talablar kuchaytiriladi, iqtidorli talabalar uchun maxsus sharoitlar yaratilib, moliyaviy yordam uchun mablag' ajratiladi. Universitetlarga qabul qilish tartibining qat'iylashishiga qaramay, ikkita ilmiy yo'nalish – standart dastur va ilg'or ilmiy izlanishlarga asoslangan murakkab yo'nalish paydo bo'ladi.

Globalizatsiya siyosati - o'qitish ingliz tilida olib boriladi (ingliztilida dars berish);

Barcha darslar biznes tiliga aylangan ingliz tilida olib boriladi, davlat tili maktabdan tashqari soatlarda bir mamlakatning talabalari o'rtasidagi muloqot tili bo'lib qoladi. Xodimlar va o'qituvchilar xalqaro korporatsiyalardan va dunyoning yetakchi universitetlaridan tobora ko'proq jalbqilinmoqda.

Asosan fanlararo ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish;

Fanlararo va trans intizomiy tadqiqotlar yangi bosqichga ko'tarilmoqda - talabalar va turli fakultetlarning vakillaridan iborat loyihaviy guruhlar tashkil etilib, bu qiyin vazifalarni bajarishga, vakolatlarini sezilarli darajada kengaytirishga va loyiha ishtirokchilari va integratsiyalashgan qarorlarni qabul qilishga qodir bo'lgan birinchi darajali rahbarlarni tayyorlashga imkon beradi.

– *Universitet 1.0 modeliga nisbatan yaqin bo'lgan turli xil o'qituvchilar va talabalar tarkibi;*

Universitetlar yana ko'p madaniyatli bo'lib kelmoqdalar, bu talabalarga nafaqat tadqiqot, balki madaniy va aloqa ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi.

– *Davlat boshqaruvi va aralashuviga bog'liqlikni kamaytirish.*

Davlat universitet 3.0 ni moliyalashtirishni davom ettirmoqda, ammo tadqiqotlarning siyosatga bog'liqligi va ta'sirini kamaytirish uchun moliyalashtirish uchinchi tomon vositachilari orqali amalga oshiriladi. Universitet shuningdek, bitiruvchilar va xayriya homiylarining xayriyalari orqali ajratiladigan mablag'lar

hisobidan mablag' oladi.

O'rta asr universitetlari Bolonya va Parij universitetlari namunalari asosida yaratilgan, Berlindagi Gumboldt universiteti va nemis klassik universitet modeli keyingi avlod universitetlari uchun muhim bosqich bo'ldi.

3.0 universitetlari uchun esa kim namuna? Universitet 3.0 sohasining yetakchilari Massachusets texnologiya instituti (AQSh), Kaliforniya texnologiya instituti (AQSh), Kembrij universiteti (Buyuk Britaniya), Stenford universiteti (AQSh), Singapur milliy universiteti (Singapur), Tel-Aviv universiteti (Isroil) va boshqalar hisoblanadi. Massachusets texnologiyainstituti (MTI) misolida to'xtalib o'tamiz.

Massachusets texnologiya instituti 1861 yilda Kembrijda AQShning Massachusets shtatida tashkil etilgan. Uning yillik byudjeti uch milliard dollardan oshadi, 2017 yilda talabalarning umumiy soni 11000 kishini tashkil etgan. MTI dunyodagi eng yirik tadqiqot markazi bo'lib, uning 89 a'zosi Nobel mukofotiga sazovor bo'lganlar, so'nggi 5 yil ichida u QS universitetlarining dunyo reytingida birinchi o'rinni egallab turibdi. Massachusets texnologiya instituti nemis politexnika ta'limi modeliga muvofiq tashkil etilgan va Linkoln laboratoriyasi, informatika va sun'iy intellekt laboratoriyasi hamda menejment maktabi singari dunyoga mashhur 5 ta ilmiy laboratoriyani o'z ichiga oladi.

MTI tashkil etilgandan beri tadqiqotchilar uchun fakultetlararo tadqiqot strategiyasi ishlab chiqilgan bo'lib, tadqiqot yo'nalishlari bilan cheklanib qolmay, natijada institutning sanoat va boshqa ilmiy-tadqiqot tashkilotlari bilan hamkorligi faol rivojlandi. Bugungi kunda MTI umumiy ta'lim dasturlarida va kichik birlashmalarda o'qituvchilar va talabalar bilan ishlaydigan 700 dan ortiq kompaniyalar bilan hamkorlik qiladi. 2016 yilda tadqiqotlar uchun homiylik 200 million dollardan ko'proqni tashkil etdi, bu Massachusets Texnologiya instituti tadqiqotlari umumiy moliyalashtirishning 19 foizini tashkil etadi. AQSh Milliy Ilmiy Jamg'armasi ma'lumotlariga ko'ra, MTI tibbiyot fakultetisiz barcha universitetlar va kollejlarda o'rtasidailmiy moliyalashtirilgan ishlanmalar va tadqiqotlarni rivojlantirish bo'yicha ikkinchi o'rinda turadi. Texnologiyalarni litsenziyalash va patentlash bilan

tijorat investitsiyalari MTI va Linkoln laboratoriyasida ixtirolar va kashfiyotlarga kiritiladi. 2016 yilda 800 ta yangi ixtiro e'lon qilindi, 341 ta patent berildi, 110 ta litsenziya berildi va 25 ta kompaniya yaratildi. Korporatsiyalar bilan kuchli aloqalar, shuningdek, tegishli sohalarda o'qitish amaliyotini taklif etadigan biznesni boshqarishga yo'naltirilgan dasturlarda ham o'z aksini topgan. MTI ta'limi muhandislar, olimlar va tadqiqotchilarga taniqli va izlanuvchan mutaxassislariga ega bo'lish imkonini beradi.

Bugungi kunda, yangi avlod universitetlarining aksariyati Qo'shma Shtatlarda joylashgan bo'lib, ularning mamlakatda paydo bo'lishi va rivojlanishi shuningdek, universitetlar va korporatsiyalar o'rtasidagi o'zaro manfaatli aloqalarni rivojlantirishga, shuningdek texnologiya kompaniyalari va innovatsiyalarni yaratishga ko'maklashuvchi "Patent va savdo markalari to'g'risidagi qonun" deb ham nomlanadigan 1980 yilda Bay-Dole to'g'risidagi qonun qabul qilinganligi bilan bog'liq. Qonun qabul qilinishidan oldin, barcha ilmiy kashfiyotlar va patentlar federal moliyalashtirish hisobiga o'tkazilgan tadqiqotlar natijasida davlatga tegishli edi. Qonun universitetlarga va korxonalariga universitet 3.0 ni shakllantirish va innovatsion mahsulotlarni yaratishni faollashtirgan davlat dasturlari mablag'lari hisobiga yaratilgan intellektual mulk huquqlarini olish huquqini berdi. Biroq Bay-Dole qonuni tadbirkorlik universitetining shakllanishi va rivojlanishining yagona drayveri (qo'zg'atuvchisi) emas edi, universitet an'analari mintaqa iqtisodiyotini rivojlantirishga, "patent" tushunchasini qonuniy ravishda kengaytirishga va boshqa omillarga ta'sir ko'rsatdi. AQShda tadbirkorlik universitetlarini tashkil etish yo'lidagi navbatdagi huquqiy qadamlar Milliy kooperativ tadqiqotlar to'g'risidagi qonun (1984 y.), Federal texnologiyalarni topshirish to'g'risidagi qonun (1986 y.) va Milliy kooperativ tadqiqotlar va mahsulotlar to'g'risida qonun (1993 y.). AQShning yangi patentsiyosatining asosiy maqsadlaridan biri ilmiy bilimlarni universitetlarga topshirishni soddalashtirish orqali tadqiqot uchun nodavlat mablag'larini jalb qilish va ushbu natijalarni keyinchalik tijoratlashtirishni istash edi. Universitet 3.0 modeli rivojlanishining yangi bosqichi XX asrning 50-60 yillarida AQSh va Kanadada ochilgan ilmiy parklarning universitetlarday paydo bo'lishidan

boshlandi. Ilmiy parklarning aniq ta'rifini yo'q, ular biznes-inkubatorlar, texnologiya markazlari, tadqiqot parklari, ilmiy parklar, texnoparklar va boshqalar deb ham ataladi.

Texnologik parklar xalqaro assotsiatsiyasining (IASP) ta'rifiga ko'ra, ilmiy park ixtisoslashgan mutaxassislar tomonidan boshqariladigan tashkilot bo'lib, uning asosiy maqsadi innovatsiyalar madaniyati va biznes hamda innovatsion kompaniyalarning raqobatbardoshligini oshirish orqali jamiyatning farovonligini oshirishdir. Ushbu maqsadlarga erishish uchun Ilmiy park universitetlar, ilmiy-tadqiqot institutlari, kompaniyalar va bozorlar o'rtasida bilim va texnologiyalar oqimini rag'batlantiradi va boshqaradi; inkubatsiya jarayoni orqali innovatsion kompaniyalarni yaratish va o'sishiga hissa qo'shadi, shuningdek, boshqa xizmatlarni va yuqori sifatli uskunalarni hamda jihozlarni taqdim etadi.

Ilmiy parklarni xodimlar soniga, egallab olingan maydonga, ixtisoslikka va boshqa omillarga qarab tasniflash mumkin. Birinchi texnopark 1951 yilda AQShning Kaliforniya shtatidagi Stenford universitetida ochildi bo'lib, keyinchalik "Silikon vodiysi" yoki "Kremniy vodiysi" sifatida tanilgan. Silikon vodiysi tufayli Kaliforniya texnologiya, tadqiqot va moliya bo'yicha xalqaro markazga aylandi. Texnoparkning tuzilishini 4 qismga bo'lish mumkin:

- kichik va o'rta innovatsion biznesni o'z ichiga olgan bir yoki bir nechta biznes-parklarni, shuningdek prototipli kompaniyalarni o'z ichiga olgan biznes maydoni (biznes doirasi);
- ilmiy markazlar va laboratoriyalardan iborat Ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari (ITTKI) bo'limi;
- biznes inkubatorlari, konsalting kompaniyalari, litsenziyalash va patent markazlari va boshqa xizmatlarni o'z ichiga olgan texnologiya xizmatlari doirasi;
- umumiy xizmatlar ko'rsatish doirasi kompyuter markazlari, elektr tarmog'i, kutubxona va boshqalardan iborat.

Ta'lim hududi universitetlar, biznes-inkubatorlar, institutlar va boshqalar tomonidan taqdim etilgan.

Ilmiy-tadqiqot parklari turli mamlakatlarning iqtisodiy siyosatini

rivojlantirishning muhim strategik vositasiga aylanmoqda:

- ilmiy tadqiqotlarni tashkil etish, yangi texnologiyalarni yaratish va bilimlarni tijoratlashtirish;

- texnologik tadbirkorlikni yaratish va rivojlantirish;
- milliy va global iqtisodiyotlarni birlashtirishni rag'batlantirish;
- iqtisodiy islohotlarni ilgari surish;
- xalqaro darajadagi mutaxassislarni tayyorlash.

Universitet atrofidagi ilmiy-tadqiqot parklari va biznes- inkubatorlarning mavjudligi biznesni rivojlantirish va texnologik startaplarni yaratish uchun maqbul sharoitlarni yaratadi. XX asning ikkinchi yarmida universitet modelini modernizatsiyalashda faol ishtirok etgan Shvesiya tajribasini ko'rib chiqamiz. Birinchi tadbirkor universitet Xalmers universiteti bo'lib, unda olimning tashabbusi bilan universitetning yuqori rahbariyati, rektor tomonidan qo'llab-quvvatlanib, fanlararo tadqiqotlar olibborila boshlandi. Bunday tadqiqotlarni o'tkazish uchun ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib borish, loyihalash ishlarini bajarish, kompaniyalar uchun ilmiy buyurtmalarni bajarish, konsalting xizmatlari, treninglar o'tkazish, o'quv dasturlarini ishlab chiqish va tadqiqotchilar uchun bepul yuridik xizmatlar ko'rsatish uchun alohida bo'linma tashkil etilgan. Sanoat bilan ishlashga ixtisoslashgan vakolatli markazlar ham yangi tuzilmalar sifatida ochilib, keyinchalik universitet, sanoat va biznes tomonidan olib boriladigan tadqiqotlarning yangi turini shakllantirdilar. Hamkorlik doirasida, shuningdek, bilimlar sanoatdan maxsus texnik bilimlarga ega bo'lmagan universitetlarga o'tkazildi, bunda markaz rahbarlari kerakli xodimlarni jalb qilishlari va talabalar ham tadqiqotlarda ishtirok etishlari mumkin edi. Shunday qilib, Shvesiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, tashkiliy o'zgarishsiz va o'qituvchilar va menejerlar tomonidan ushbu o'zgarishlarga bo'lgan xohishsiz tadbirkorlik universitetini tashkil etish mumkin emas.

Amerikalik olim, Stenford universiteti professori Genri Iskovich tomonidan "Uch qirrali spiral" modelida universitetlar, korxonalar va davlatning o'zaro aloqasi zarurligi ham muhokama qilindi. Innovatsion rivojlanishning "Uch qirrali spiral" modeli uchta asosiy tarkibiy qismni o'z ichiga oladi:

-ilmiy bilimlarga asoslangan jamiyat sanoat va hukumat bilan hamkorlikda universitetlarning ahamiyati ortib borayotganligi bilan ajralib turadi;

-uchta institut (Universitet, Biznes, Hokimiyat) hamkorlikka intilmoqda, innovatsion tarkibiy qism esa davlat tashabbusi bilan emas, balki bu o'zaro hamkorlikdan kelib chiqadi;

-an'anaviy funksiyalarga qo'shimcha ravishda, uchta institutning har biri "qisman ikkinchisining rolini" oladi. Noan'anaviy funksiyalarni bajarishga qodir institutlar innovatsiyalarning eng muhim manbai hisoblanadi.

Universitetlar konsepsiyasining qiyosiy tavsifi

Universitet xususiyatlari	Universitet 1.0	Universitet 2.0	Universitet 3.0
Boshqa nomlari	O'rta asr, yevropa	Gumboldt, tadqiqot	Tadbirkorlik
Maqsadi	Ta'lim	Ta'lim, tadqiqot	Ta'lim, tadqiqot, tijoratlashtirish
Tadqiqot usullari	Sxolastik*	Monofanlarga yo'naltirilgan	Multidissiplina, fanlararo
O'qitish tili	Latin	Milliy tillar	Ingliz
Bitiruvchilar	Professional	Professional, tadqiqotchilar	Professional, tadqiqotchilar, texnologik tadbirkorlar
Tuzilmaviy birliklar	Mahalliylik, fakultetlar, kollejlilar	Fakultetlar, kafedralar	Institutlar, oliy maktablar
Rahbar	Rektor	Professor	Professional menejerlar
Ta'sir darajasi	Lokal (Mahalliy)	Milliy	Xalqaro

Tartiba solish	Avtonom	Davlat	Avtonom
Ta'lim olish imkoniyati darajasi	Ommaviy	Elitar	Ommaviy va elitar

* Sxolastika – tajribada sinab ko'rilgan, alohida tasavvurlarga asoslangan va hayotdan ajralgan bilim.

Tadbirkorlik universitetiga o'tish uchun sezilarli o'zgarishlar zarur bo'ladi. Buning uchun avvalo muassasada faol ma'rifiy targ'ibotlarni amalga oshirish lozim bo'lib, bu boradagi missiya: innovatsion faoliyat muvaffaqiyati rahbariyat va universitet jamoasining yangi tendensiyalarni anglashi va qabul qilishga tayyorligiga bog'liq bo'ladi.

Har qanday tashkilotda xodimlar 2 qisimga bo'lishadi: ijodiy va standartlashgan. Jalb etish tamoyili: ko'proq darajadagi turli xil pioner loyihalarni yaratish va amalga oshirishga tayyor va unga qodirlardan boshlash. Bunda innovatsiyalarni yetkazib beruvchilarga asosiy e'tiborni qaratish zarur bo'lib, ular orqali strategik boshqaruvga o'tish amalga oshiriladi.

Bugungi jahon iqtisodiyotida ro'y berayotgan keskin raqobatchilik sharoitida universitetning uzoq muddatli faoliyat yuritishini strategik tasavvur etish va aniqlash va istiqbolli faoliyat turlarini belgilash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Tadbirkorlik universitetga yo'naltirilgan missiyalar boshqa missiya turlari bilan ham aniqlanadi.

Shunday qilib, biz universitet 3.0 modeli jamoaviy bo'lib, o'rta asrlar vatadqiqot universitetlarining eng yaxshi tomonlarini o'z ichiga oladi va universitetning asosiy funksiyalariga universitetda bilimlarni tijoratlashtirish va tadbirkorlikni rivojlantirish vazifasini qo'shadi degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Oxirgi yillarda dunyo miqyosidagi (global) muammolarga duch kelayotgan klassik universitetning holati to'g'risida pessimistik tahlil qo'ygan birinchi tadqiqotchilardan biri o'tgan asrning 90-yillari o'rtalarida nashr etilgan mashhur "Vayronalar universiteti" kitobining muallifi B.Ridings edi. "Ta'lim va fan

ma'badini modernizatsiya qilish muqarrar ekanligi ma'lum bo'ldi. Buning natijasi yangi avlod universitetlarining paydo bo'lishi, ularning maqsadi va vazifalarining sezilarli darajada kengayishi edi.

O'tgan asrning 60-yillaridan boshlab, ilgari jamiyat tomonidan tan olingan universitet mahsulotlarining o'zini o'zi qadrlashi ularning ijtimoiy foydaliligiga, ijtimoiy ahamiyatligiga yo'l ochib beradi, bu esa universitetning asosiy tadbirlaridan biriga aylanadi. Muxtoriyat institutidan u ijtimoiy "ijtimoiy xizmat ko'rsatish stansiyasi" vazifasini egallab, ijtimoiy faol muassasaga aylantirildi. U universitet tomonidan ishlab chiqariladigan mahsulotlarga nisbatan jamiyatning ehtiyojlarini tez va samarali ravishda qondirish uchun ishlab chiqilgan.

Ijtimoiy majburiyat universitet maqsadidagi tub o'zgarishlarga olib kelgan asosiy sababga aylandi. Ijtimoiy o'zgarishlarning to'la huquqli muallifi bo'lish va jamiyat tuzilishining qabul qilingan aniq tarixiy tamoyillariga muvofiq ravishda jamiyat ishlarida qatnashish uchun yangi imkoniyatlar yaratib, uning sub'ektivligi chegaralarini kengaytirdi. Bunday holda, bu bilim iqtisodiyoti, unda universitet faqat o'zi ishlab chiqaradigan mahsulotning tovar-pul almashinuvi asosida jamiyat bilan o'zaro munosabatda bo'lishi mumkin. Ko'rsatib o'tilgan o'zaro aloqalar juda xilma-xil bo'lib, uning tarkibiy qismlarining yig'indisida universitetning yangi deb ataladigan *uchinchi missiyasini* tashkil qiladi. Ikkita an'anaviy - ta'lim va ilmiy bilan bir qatorda, bu G'arbda XX asrning oxirida boshlangan uchinchi avlod universitetlarining ajralmas qismi (U 3.0).

An'anaviy universitetlarning tadbirkorlik institutlariga aylanishi ularning ichki institutsional muhitidagi o'zgarishlarni anglatadi. Ushbu o'zgarishlarning umumiy mohiyati universitetni boshqarishdir. Uning mohiyati universitet 3.0 ni boshqarish asosi sifatida iqtisodiyotning xususiy sektoriga xos bo'lgan mafkuralar, usullar va amaliyotdan foydalanishdir.

Universitet boshqaruvi ishlab chiqarilgan o'quv mahsulotlarini maksimal darajada tijoratlashtirishga, universitetni moliyaviy, moddiy, kadrlar bilanta'minlash manbalarini izlashga, tadbirkorlik missiyasini rivojlantirishga qaratilgan.

Uchinchi avlod universitetining shakllanishi va uning maqsadi ilmiy

adabiyotlarda qizg'in muhokama qilinadi. Asosiy ohangni ekonomotsentrik (boshqaruv, texnologik, iqtisodiy) muhokamalar tarafdorlari belgilaydi, unga ko'ra Gumboldt tipidagi universitetni U 3.0 ga aylantirish sababi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatning qaytarib bo'lmaydigan kuchi. Shu nuqtai nazardan, Universitet 3.0 ning maqsadi umuman ta'lim va ilmiy missiyalarni o'z ichiga olgan bo'lib, asosan servelistik tarzida izohlanadi: jamiyatning hozirgi dolzarb amaliy ehtiyojlarini qondirish, uning joriy manfaatlarini qondirish, jamiyatning tarixan vaqtincha talablariga javob berish. Shunday qilib, universitetning mavjudligi ikkinchi darajali tabiat, unumdorlik va uning ijtimoiy-iqtisodiy muhitiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik maqomi beriladi, uning an'anaviy poydevorlari - bepul ta'lim va mustaqil ilmiy izlanishlar daxlsizligi shubha ostiga olinadi, ya'ni asrlar davomida shakllangan universitetning o'ziga xosligi yo'q qilinadi.

Uchinchi missiyaning talqinlari yuz beradi, bu uning ekonomotsentrik talqinini mutlaqo rad etadi. "Siz kelajakning muammolariga nazar tashlaganingizda, 3.0 modeli bu boshlang'ich (startap) inkubator modeli emasligini tushunasiz", deydi O.V.Xarxordin. "Garvard universiteti rektori Dryu Faustning so'zlariga qarasa, uning fikriga ko'ra Garvard buyukdir, chunkiular Geyts singari odamlarni ishlab chiqarishgani uchun emas, balki u madaniyatni qo'riqchisi va hayotning ma'nosini ishlab chiqaruvchisi bo'lgani uchundir".

Umuman olganda, jamiyat va iqtisodiyotning rivojlanishi bilan universitetlar funksiyalarining rivojlanish jarayonlari ham ma'lum birtendensiyalarga ega bo'lgan holda vaqt o'tishi bilan ular o'zgarib va takomillashib borgan va bu holat hozir ham davom etmoqda.

Universitet - 1.0	Bilimlar yetkazilishi Kadrlar tayyorlash Ijtimoiy lift	Ta'lim standartlari O'quv va uslubiy materiallar
Universitet - 2.0	Yangi bilimlarni tadqiqot faoliyati orqali generatsiyalash Bozor o'yinchilari uchun	Sanoat buyurtmasi bo'yicha ITI bajarish "Buyurtmaga"

	konsalting servis markazi	texnologiyayaratish
Universitet - 3.0	Texnologiyalarni tijoratlashtirish Tadbirkorlik kompaniyalarini yaratish(spin-out)	IP huquqlarini boshqarish Tadbirkorlik ekotizimi Shahar iti rivojlanishi

Universitetlar funksiyalarining rivojlanishi

Texnologiyalar transferi fan va ishlab chiqarishning o'zaro aloqasini ta'minlaydi, bunda asosiy o'rinni davlat ilmiy va ta'lim muassasalari tarkibidagi transfer markazlari egallaydi. Turli xil nomlanishlar – texnologiyalar transferi markazlari (ofislar, agentliklar); patentlashtirish va litsenziyalash ofislari (bo'limlar, byurolar) va boshqalarning asosiy funksiyalari inovatsion jarayon ishtirokchilarini "bitta darcha" tamoyili bo'yicha ularning salohiyatini va innovatsion imkoniyatlarini rivojlantirishni amalga oshirish uchun barcha zaruriy shart-sharoitlar bilan ta'minlash hisoblanadi.

Zamonaviy tushunishdagi bunday markazlarning dastlabki qaldirg'ochlari o'tgan asrning 40-50 yillarida Yevropa va AQShda harbiy texnologiyalar asosidagi ham harbiy soha ham aholi uchun mo'ljallangan keng ko'lamdagi mahsulotni tijoratlashtirishni ta'minlash maqsadida paydo bo'lgan. Yigirmanchi asrning 80-90 yillarida bunday tashkiliy shaklning keng rivojlanishi davlat tomonidan moliyalashtirish hisobiga yaratilgan universitetlarga ishlanmalarni yaratish huquqi berilishi asosida qator qonunlar qabul qilindi. Hozirgi davrda aksariyat xorijiy universitetlar tuzilmasida universitet va biznesning o'zaro xatti-harakatlari mas'uliyatini oluvchi bo'limlar mavjud. Ularga universitetlar ishlanmalarini tijoratlashtirish borasida yordam ko'rsatadigan texnologiyalar transferi markazlari, ilg'or texnologiyalar markazi yoki ilmiy-texnik faoliyat natijalarini tijoratlashtirish markazlari (Shveysariya, Shivesiya, Buyukbritaniya, Germaniya, AQSh, Xitoy,

Yaponiya va boshqalar) taalluqli. Xususan, Xitoyda har bir yirik ilmiy-tadqiqot universiteti o'z tarkibiy tuzilmasida texnologiyalartransferi bilan shug'ullanadigan va XXR hukumati tomonidan universitetga ajratilgan umumiy mablag'lar ichida o'z ulushiga ega bo'ladigan bo'lim mavjud.

Umuman olganda, bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar amaliyotida texnologiyalar transferi rivojlanishining quyidagi zamonaviytendensiyalarini ajratib ko'rsatish mumkin:

➤ birinchidan, texnologiyalar transferi mustaqil kasbiy soha sifatida o'ziga nafaqat intellektual mulkni, balki risklarni va investitsiyalarni, bozorni tadqiq etishni, reklamani va boshqalarni qamrab oluvchi tizim sifatida ajralib chiqdi va rivojlanish bosqichini amalga oshirmoqda.

➤ ikkinchidan, sanoati rivojlangan mamlakatlarda (Gernaniya, Buyukbritaniya, AQSh, Yaponiya va boshq.) davlatning qo'llab-quvvatlashi bilan texnologiyalar transferi Tizimi (TTT) tomonidan tartibga solinadigan va yo'naltiriladigan yangi bozor sektori yaratilmoqda.

➤ uchinchidan, texnologiyalar transferi bo'yicha xatti-harakatlarni jadallashtirishni talab etuvchi hukumat organlari tomonidan ilmiy va tadqiqot tashkilotlariga bosimlar kuchaymoqda.

➤ to'rtinchidan, Texnologiyalar transferi markazlarining bazasida yaratilgan ham avtonom, ham ilmiy va ta'lim muassasalari, texnoparklar va texnopolislar, mintaqaviy va milliy tarmoqlar birlashishi ro'y bermoqda.

➤ beshinchidan, Texnologiyalar transferining milliy tarmoqlarining baynalminallashuvi kuzatilmoqda va millatlararo transfer tarmoqlar shakllanmoqda.

Shunday qilib, Texnologiyalar transferining shakllangan zamonaviy xorijiy tajribasini o'rganish va unga moslashish zaruriyati mamlakat ilmiy- texnik kompleksi rivojlanishining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida ham bu boradagi ishlarni jadallashtirishga qaratilgan qator ijobiy ishlar amalga oshirilmoqda. Fikrimizcha, yangi ishlab chiqarish texnologiyalarini kengaytirish uchun rivojlangan mamlakatlar amaliyotidagi zamonaviy ilg'or tajribalardan kelib chiqib ularni qiyosiy va tahliliy o'rganish asosida davlat

tomonidan qo'llab- quvvatlanadigan va yo'naltiriladigan texnologiyalar transferi tizimini (TTT) tartibga soluvchi yangi bozor sektorini yaratish borasidagi ishlarni jadallashtirish lozim.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savollar hamda topshiriqlar:

1. Universitet - 1.0 ning maqsadi va uning funksiyasi nimalardan iborat?

1. Universitet - 2.0 ning maqsadi va uning funksiyasi nimalardan iborat?

2. «Universitet 3.0» konsepsiyasining mazmuni va uning mohiyatini tushuntirib bering.

3. Birinchi texnopark qachon va qaysi universitetda ochilgan?

4. So'nggi 5 yil ichida QS universitetlarining dunyo reytingida birinchi o'rinni egallab turgan universitet nomini aytib bering.

5. Zamonaviy universitetlarda texnologiyalar va loyiha boshqaruvi qanday amalga oshiriladi?

6. Zamonaviy universitetlarda texnologiyalar transferi qanday amalga oshiriladi?

5-MAVZU: QIYOSIY PEDAGOGIKA FANI RIVOJLAISHIDA XALQARO TASHKILOTLAR VA ULARNING FAOLIYATI

Tayanch soʻzlar: xalqaro tashkilot, YUNESKO, YUNISEF, MOT (XMT), taʼlim, madaniyat, bolalar.

5.1. YUNESKO tashkilotining taʼlim sohasidagi faoliyati.

YUNESKO- by tashkilot Birlashgan Millatlar Tashkilotining taʼlim, fan, madaniyat masalalarini rivojlantirishga ixtisoslashtirilgan tashkiloti boʻlib, u 1946 yilda tashkil etilgan.

1992 yilgi maʼlumotlarga qaraganda, bu xalqaro tashkilotga jahonning 171 davlati, shu jumladan, Oʻzbekiston ham aʼzodir.

Bu tashkilotning qarorgohi Fransiyaning poytaxti Parij shahrida boʻlib, uning oliy boshqaruv organi — Bosh direktordir.

Bu xalqaro tashkilotga aʼzo boʻlgan mamlakatlarning vakillari 2 yilda bir marta oʻzlarining Bosh konferenstiyalariga toʻplanadilar. Bu anjumanda ular YUNESKOning keyingi 2 yillik faoliyatining dasturini qabul qiladilar. Ushbu dasturni amalga oshirish uchun unga aʼzo boʻlgan davlatlar mablagʻ — byudjet ajratadilar.

YUNESKO faoliyatida xalqaro hamkorlik, tinchlikni saqlash masalalari asosiy oʻrinni egallaydi. Shu tufayli ham uning Nizomida “Urush haqidagi fikrlar odamlar aqlida paydo boʻladi, binobarin, urush vasvasasini ularning ongidan chiqarib, tinchilikni himoya qilish gʻoyasini tarbiyalamoq kerak”- deb yozib qoʻyilgan.

YUNESKO faoliyati oʻta xilma-xil va koʻp qirralidir. Loaqal uning taʼlim boʻyicha faoliyatiga nazar tashlaylik. Bu boradagi ishlar juda koʻp yoʻnalishlarda olib boriladi va bu yoʻnalishlar bir-biridan muhimdir. By rivojlanayotgan mamlakatlarda savodsizlikni tugatish, jahon taʼlimi rivojlanishidagi tendensiyalarni tahlil qilish va uni ommalashtirish, u yoki bu mamlakatda taʼlim boʻyicha olib borilayotgan siyosatni ham moddiy ham maʼnaviy ragʻbatlantirish va hokazolar.

YUNESKO mazmunli ta'limining hamma uchun birday imkoniyat doirasida bo'lishini ta'minlash, uning uzluksizligini qaror toptirish, ta'limni va uning shaklini kelajakda rivojlanishi tamoyillaridan kelib chiqadi.

O'qituvchi kadrlar tayyorlash, ularni nazariy-metodik saviyasini muttasil oshirib borish, jahonning ba'zi mamlakatlarida muammo bo'lib hisoblangan xotin-qizlarning erkaklar bilan bab-barobar bilim olish haq xuquqlarini ta'minlash, ekologik ta'limni yo'lga qo'yish darslik va dasturlarni takomillashtirish, mamlakatlar o'rtasida ta'lim bo'yicha hamkorlikni butun choralar bilan rivojlantirish va juda ko'p boshqa masalalarni hal etadi.

Bu sahovatli faoliyatning barchasi yoshlarga jahon talablari ruhida ta'lim berish ularni xalqaro hamkorlik, o'zaro ishonch, do'stlik, birodarlik ruhida tarbiyalashga qaratilgandir.

Fan va texnologiyani rivojlantirish borasida YUNESKO bir qator davlatlararo dasturni amalga oshirdi. Bu dastur asosan ekologik muhitni yaxshilash, atrof-muhitni muhofaza etish bilan bog'liqdir. Shuningdek, mazkur yunalishda muvofiqlashtirilgan, birgalikdagi ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish, jahon ilmiy markazlari, universitetlar, olimlar hamkorligini rivojlantirish bilan bog'liq muhim ishlar ham yo'lga qo'yiladi.

Ma'lumki, hozirgi dunyoda millatlar va xalqlarning madaniy, tarixiy meroslarini, osori atiqalarini asrash, avaylash, kelajak avlodlar uchun uni saqlash, ta'mirlash ishlari katta ahamiyatga molikdir.

Bu jahonshumul masalada YUNESKO asosiy o'rinni egallaydi. Uning ro'yxatiga jahon tarixiy yodgorliklarining iftixori hisoblangan buyuk Xitoy devori, London Taueri, Klimenjarodagi milliy park va boshqa minglab obyektlar kiradi.

Shuni alohida qayd etish kerakki, 1993 yildan boshlab O'zbekistonning Samarqand, Buxoro, Xiva, Qo'qon, Toshkent va boshqa joylaridagi ko'plab tarixiy obidalar ana shu ro'yxatga kiritildi.

Har yili bu ro'yxatga yangi-yangi tarixiy obidalar, yodgorliklar nomi qayd etib boriladi.

YUNESKO faoliyati tarkibiga yana xalq og'zaki ijodiyoti, folklor, o'lanlar, aytishuvlar, maqomlar, xalq kuylari, laparlarni saqlash ham kiradi.

Adabiyot bo'yicha YUNESKONing roli ayniqsa salmoqlidir. Jahon adabiyoti, uning shox asarlari, adabiy meros ayniqsa u tomondan e'zozlanib, ular to'planadi va jahonning turli tillariga tarjima qilinib, bosmadan chiqariladi va tarqatiladi. Shuningdek, YUNESKO ommaviy axborot vositalarini rivojlantirish, jahon ahlini voqea va xodisalardan voqif qilish masalalariga ham faol qatnashib uning rivojlanishiga ko'maklashadi.

Bu xalqaro muassasa ko'plab vaqtli matbuot va nashrlarga xomiylik qiladi.

1992 yil 2 martda O'zbekiston Birlashgan Millatlar Tashkilotining a'zoligiga qabul qilingach, BMTning barcha tashkilotlariga xaqli a'zo bo'lib kira olish xuquqiga ega bo'ldi. Shu bois Respublikamiz 1993 yil 26 oktyabridan boshlab YUNESKOGa a'zo bo'lib kirdi.

Yuqoridagi sanalardan ko'rinib turibdiki, O'zbekiston YUNESKOGa a'zo bo'lganiga ikki yildan ko'proq vaqt o'tdi. Lekin shu qisqa vaqt ichida ko'p narsa qilib ulgurildi.

1993 yilning yuqorida YUNESKONing ko'zga kuringan ekspertlari yurtimizga tashrif buyurib, Samarqand, Buxoro Xiva shaharlarining tarixiy obidalarini borib ko'rdilar v o'rgandilar. Ularda bu shahardagi betakror tarixiy obidalar katta taassurot qoldirdi. Natija shu bo'ldiki, xalqimizning bu o'chmas yodgorliklari qayta tiklanib, ta'mirlash dasturi tuzildi va bu dasturni 1995 yil boshlaridan amalga oshirishga kirishiladigan bo'ldi.

1994 yilning aprel oyida YUNESKONing barcha bo'limlarining vakillari Toshkentga kelishdi. Ularning bu tashrifidan maqsad Markaziy Osiyo respublikalarida YUNESKONing vazifalarini aniqlab olishdan iborat edi.

Shu yilning oktyabr oyida Samarqand shahrida Markaziy Osiyo va jahon olimlari uchrashib, bu shaharda YuHECKO tasarrufidagi Markaziy Osiyo respublikalarini o'rganish instituti tashkil etishga qaror qilindi.

Bu institut jahonning shu mintaqasida o'rganish bo'yicha, eng yirik markaz bo'lib qoladi, binobarin, Samarqand o'rta asrlarda bo'lganidek, hozir ham jahonning eng ko'zga ko'ringan ilmiy markazlaridan biri bo'lib qoladi.

YUNECKO tashabbusi bilan Fransiya'ning Parij shahrida, samarqandlik olim, davlat arbobi Muhammad Tarag'ay Ulug'bek tavalludining 600 yillik yubiley tantanalari bo'lib o'tdi. Samarqand, Buxoro, Xiva shaharlarining butun jahon tarixiy obidalar shaharlari ro'yxatiga kiritish bo'yicha ham ko'pgina ishlar qilindi.

YUNESKO Markaziy Osiyoda ommaviy axborot vositalarini rivojlantirish istiqbollarini o'rganish ishida ham katta amaliy yordam ko'rsatmoqda. Bu ish shunisi bilan katta ahamiyatga molikki, butun Markaziy Osiyo Respublikalari Orol dengizining qurib borayotganligi munosabati bilan jiddiy ekologik tanglikka, sanoat chiqindilaridan atrof- muhitni ifloslanishi kabi muammolarga duch kelmoqdalar.

YUNESKO ana shu muammolarni, boshqa xalqaro va hududiy hamjamiyat tashkilotlari bilan hamkorlikda bu bartaraf etish yo'lida ishlashga o'zining tayyor ekanligini izhor etdi.

Ma'lumki, Birlashgan Millatlar Tashkiloti jahon madaniyati va ma'rifatini rivojlantirish un yilligini (1988- 1997) o'tkazishga qaror qilgan edi.

YUNESKO ham shu doirada faoliyat ko'rsatib, bir paytlar jahon iqtisodiy, madaniy va ma'rifiy rivojlanishida muhim o'rin tutgan «Buyuk Ipak Yo'li» ni kompleks o'rganish dasturini qabul qildi. Bu dasturning maqsadi Sharq bilan G'arb o'rtasidagi bu quruqlikdagi va dengizdagi savdo yo'lini salohiyatini aniqlash, tiklashdan iborat bo'lsa, ikkinchi tomondan bu yo'l Sharq bilan G'arbnig madaniy va ma'rifiy hamkorligini ham bir-biriga bog'lovchi muhim ko'prik ekanligini ochib berish, uni tiklashdan iboratdir.

Endilikda bu ulkan tadqiqotlar to'rt asosiy yo'nalishda olib borilmoqda:

1. Ipak yo'li mamlakatlariga kiruvchi xalqlarning tili va yozuvini o'rganish;
2. Karvonsaroylar o'rmini aniqlash va ularni qayta tiklash, pochta aloqalarini yo'lga qo'yish;
3. Kosmik arxeologiya'ni qayta jonlantirish;

4. Jahon turistlar tashkiloti bilan hamkorlikda ipak yo'li bo'ylab turistik yo'nalishlarni ochish va uni xarakatga keltirishdan iboratdir.

Hozirgi kunda Respublikada YUNESKO ishlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi milliy komissiyasi tashkil etildi. Bu komissiya tarkibiga davlat arboblari, olimlar, taniqli madaniyat hodimlari bilan bir qatorda ta'lim muassasalarining ham vakillari kiritildi.

5.2. YUNISEF xalqaro tashkilotining vazifalari va ta'lim-tarbiya jarayonlari yuksalishidagi o'rni.

Dunyoning ko'plab mamlakatlari qatori mamlakatimizda ham 1-iyun – Xalqaro bolalarni himoya qilish kuni keng nishonlanadi. Negaki, ushbu bayramning maqsadi -ulg'ayib kelayotgan yosh avlodning kelajakda ma'nan boy, jismonan sog'lom va axloqan pok bo'lib voyaga yetkazishdir. Ularga ko'rsatilayotgan g'axxo'rlik esa yurt ravnaqi uchun qo'yilayotgan mustahkam poydevordir.

Shu bois keyingi yillarda yurtimizda bolalarni ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy jihatdan himoya qilish borasida keng ko'lamlı ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, Oila kodeksi, Fuqarolik kodeksi, Mehnat va Jinoyat kodeksi hamda boshqa bir qator qonun hujjatlarida bolalar huquqlarini himoya qilishga oid normalar o'z ifodasini topgan.

Davlatimiz rahbarining 29-maydagi "Bola huquqlarini himoya qilish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori ham bu borada muhim qadam bo'ldi.

Qarorga muvofiq, Prezidentimizning 2019-yil 22-apreldagi tegishli qarori bilan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) o'rinbosari – Bola huquqlari bo'yicha vakil lavozimini joriy etildi. Eng muhimi, mazkur hujjat bilan Bola huquqlari bo'yicha vakilning asosiy vazifalari va faoliyati yo'nalishlari aniq belgilab berildi.

Endilikda bolalar bilan bog'liq barcha masalalar vakil ishtirokida amalga oshiriladi. Jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bola huquqlari

to'g'risidagi konvensiyasini bajarish strategiyasini va bola huquqlari masalalari bo'yicha boshqa hujjatlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirishda ishtirok etadi. Qolaversa, aholi o'rtasida bola huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari masalalari bo'yicha huquqiy ong va huquqiy madaniyatni oshirishga ko'maklashadi.

Shu bilan bir qatorda jismoniy va yuridik shaxslar, shu jumladan, bolalar hamda ular qonuniy vakillarining bola huquqlari va qonuniy manfaatlari buzilishi to'g'risidagi murojaatlarini ko'rib chiqish orqali bolaning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish kafolatlarini ta'minlaydi.

Qarorda belgilab qo'yilganidek, Bola huquqlari bo'yicha vakil (keyingi o'rinlarda – Vakil) o'z vakolatlarini mustaqil hamda davlat organlari va ularning mansabdor shaxslariga tobe bo'lmagan tarzda bajaradi.

Vakil daxlsizlik huquqidan foydalanadi va u O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining roziligisiz jinoiy javobgarlikka tortilishi, ushlab turilishi, qamoqqa olinishi yoki sud tartibida beriladigan ma'muriy jazoga tortilishi mumkin emas.

Yana bir muhim yangilik – Vakilga o'ziga yuklatilgan vazifalar va funksiyalarni amalga oshirish uchun bir qator huquqlar berilmoqda. Xususan;

-O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi ko'rib chiqishi uchun qonunga muvofiq masalalar kiritish;

-O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining majlislarida ishtirok etish va sud tomonidan ko'rib chiqilayotgan barcha masalalar yuzasidan o'z nuqtayi nazarini bayon etish;

-qonunda nazarda tutilgan hollarda bolaning buzilgan huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish to'g'risidagi arizalar va da'volar bilan sudlarga murojaat qilish;

-bolaning buzilgan huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish hamda tiklash maqsadida sud jarayonlarida qonunda belgilangan hollar va shakllarda shaxsan yoki o'z vakili orqali ishtirok etish;

Shuningdek, o'z vakolatlari doirasida xalqaro tashkilotlar bilan aloqalar o'rnatish, ularning a'zozligiga kirish, shuningdek, boshqa davlatlar ombudsmanlari

bilan hamkorlik qilish.

Yosh avlodni erkin, demokratik, insonparvarlik tamoyillari asosida komil inson ruhida o'stirish, ularning nafaqat o'z huquq va erkinliklarini yaxshi biluvchi, balki ularni amalga oshira oladigan hamda o'z burch va majburiyatlarini ham ongli ravishda bajaruvchi inson sifatida jamiyatning teng huquqli va faol subyekti qilib tarbiyalash fuqarolik jamiyatiga asoslangan demokratik, huquqiy davlatni qurishni o'z oldiga maqsad qilib olgan har bir demokratik davlatlar kabi, O'zbekiston uchun ham muhim va dolzarb masala hisoblanadi. "Azal-azaldan har qaysi ota-ona o'z bolasining sog'lom va barkamol, aqlzakovatli, baxtli bo'lishini istaydi. Shunday farzandni voyaga yetkazish, uning hayotda munosib o'rin egallashiga erishish – otonaning eng ulug', eng muqaddas orzusi, desak, ayni haqiqatni aytgan bo'lamiz. ... Ayni vaqtda bugungi shiddatli zamon, hayotning o'zi yosh avlod tarbiyasi borasida oldimizga yangi-yangi, o'ta muhim va dolzarb vazifalarni qo'ymoqda".

Bola huquqlari bo'yicha xalqaro institutsional tizimning umumiy tavsifi Inson huquqlari, shu jumladan, bola huquqlari sohasidagi xalqaro hamkorlikning rivojlanishi bu -umumbashariy masaladir. Bu boradagi hamkorlikda barcha davlatlar ko'p tomonlama yaqin aloqadorlik, teng huquqlilik, davlat suverenitetini hurmat qilish, xalqaro huquq normalari va shartnoma majburiyatlarini vijdonan bajarish tamoyillariga asoslanishi lozim. Jumladan, hozirgi vaqtda bola huquqlari masalasiga xalqaro munosabatlarda ham tobora keng ahamiyat berilmoqda. Bola huquqlarini himoya etishga qaratilgan ko'plab deklaratsiya, xartiya va bitimlar qabul qilingan bo'lib, ularda bolaning haq-huquqlarini himoya qilish qoidalari va me'yorlari mustahkamlangan.

Ular to'g'risida oldingi bobda batafsil to'htalib o'tdik. Ammo, qayd etish kerakki, huquqiy qoidalar va me'yorlar yaratilgani bilan u o'z o'zidan amalga oshib qolmaydi va o'z o'zidan samarali bo'lmaydi. Buning uchun, uni davlatlar tomonidan amalga oshirishi uchun, ularni qo'llab-quvvatlaydigan, kuzatib boradigan, bu borada davlatlar faoliyatini muvofiqlashtirib turadigan xalqaro mexanizm lozimdir. Shuning uchun ham, bola huquqlarining xalqaro himoyasi to'g'risida fikr yuritilganda, mazkur xalqaro huquqiy hujjatlarni amalga oshirishning mexanizmi

sifatida, xalqaro institutsional tizimga alohida e'tibor qaratareb lozim.

Bola huquqlari bo'yicha xalqaro institutsional tizim – o'z faoliyati doirasida bola huquqlari bo'yicha davlatlararo hamkorlik olib borishga ko'maklashuvchi hamda uni muvofiqlashtirib boruvchi, bevosita bola huquqlari bo'yicha xalqaro norma ijodkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi xalqaro tashkilotlar va organlarning tizimi. Bugungi kunda bola huquqlarini himoya qilishning xalqaro institutsional tizimi shakllanib ulgurdi. Mazkur xalqaro institutsional tizimning asosini – hozirgi zamon xalqaro huquqining hosilaviy subyektlari bo'lmish xalqaro hukumatlararo tashkilotlar tashkil etadi. Shu bilan birga, mazkur yo'nalishda, ma'lum darajada xalqaro huquqning cheklangan subyektlari sifatida xalqaro nohukumat tashkilotlar faoliyatini ham alohida ta'kidlash darkor. Xalqaro hukumatlararo tashkilotlar – bu, a'zo-davlatlar irodasi bilan belgilanadigan hajmda mustaqil irodaga va davlatlarning huquq va majburiyatlaridan kelib chiqadigan hosilaviy huquq va majburiyatlarni bajarish uchun zarur bo'lgan organlarga ega bo'lib, siyosiy, iqtisodiy, madaniy, ilmiy texnikaviy, huquqiy va boshqa sohalarda hamkorlikni amalga oshirish uchun xalqaro shartnoma asosida va xalqaro huquqqa muvofiq tuzilgan davlatlarning birlashmasidir.

YUNISEF-bola huquqlarini himoya qilishga qaratilgan BMTning maxsus organi sifatida BMTning Bolalar fondi (YUNISEF). Ikkinchi jahon urushidan keyingi Yevropada va Xitoyda bolalarning oziq-ovqat, dori-darmon va kiyim-kechakka bo'lgan kundalik zarur ehtiyojlarini to'laroq qondirish maqsadida 1946-yil 11-dekabrda BMT Bosh Assambleyasining birinchi sessiyasida (I) rezolyutsiyasi bilan "Bolalarga yordam ko'rsatish bo'yicha xalqaro favqulodda jamg'arma (YUNISEF)" (United Nations International Children's Emergency Fund - UNICEF) ta'sis etilgan edi. 1950-yilda BMT Bosh Assambleyasi mazkur Fond faoliyatining asosiy yo'nalishi rivojlanayotgan mamlakatlar bolalarining manfaatlari ko'zlangan dasturni amalga oshirishdan iborat deya qaror qabul qildi. Uch yildan keyin BMT Bosh Assambleyasi YUNISEFning faoliyatini nomuayyan muddatga uzaytirishga qaror qilgan .

Butun dunyodagi bolalarning hayotini saqlashdagi yordami uchun YUNISEF

1965-yili Nobel mukofotining sohibi bo'ldi.

YUNISEF insonparvarlik, muruvvat yordami ko'rsatgan holda rivojlanishga hamkorlik qilar ekan, bolalarni himoya etish va ularning barcha qobiliyatlarini o'stirish maqsadida rivojlanayotgan mamlakatlar bilan hamkorlik doirasini kengaytirishga harakat qilib kelmoqda.

Bunday hamkorlik bolalarni kamol toptirish sohasidagi milliy dasturlar doirasida amalga oshirilmoqda. Ana shu hamkorlik mohiyatan jahondagi har bir bolaga uning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyada e'lon qilingan tayanch huquqlari hamda imtiyozlari imkon qadar ro'yobga chiqarilishini ta'minlashga qaratilgan. Markaziy va Sharqiy Yevropada, shuningdek sobiq Sovet Ittifoqi hududida bolalarning eng zarur talab-ehtiyojlarini qondirish maqsadida YUNISEF ba'zi davlatlarga yaqindan yordam ko'rsatib kelmoqda.

YUNISEF bola huquqlarini rag'batlantirish masalalari bilan shug'ullanuvchi Bola huquqlari qo'mitasi bilan yaqindan hamkorlikni yo'lga qo'ygan bo'lib, ayni bir vaqtda Konvensiyaning amalga oshirilishini kuzatish hamda Konvensiyani ratifikatsiya qilgan yoki bu hujjatga qo'shilgan davlatlarga zimmalaridagi vazifalarini bajarishlarida har tomonlama yordam ko'rsatish bilan shug'ullanmoqda.

YUNISEF o'z faoliyatida bolalarning omon qolishini ta'minlash, ularni himoya etish va kamol toptirish to'g'risidagi umumjahon deklaratsiyasini amalga oshirishga qaratilgan harakatlar rejasiga amal qiladi. Mazkur Deklaratsiya bolalar manfaatlarini ko'zlab 1990-yilning-sentabrida Nyu-Yorkda 150 dan ortiq davlatlar va hukumatlarning rahbarlari hamda oliy-martabali boshqa shaxslar ishtirokida o'tkazilgan Oliy darajadagi umumjahon uchrashuvida qabul qilingan.

Mazkur uchrashuvda uning ishtirokchilari o'z mamlakatlarida yoshlar resurslarga nisbatan "ko'proq huquqlarini" e'tirof etdi. Jahon mamlakatlarining hukumatlari yuqori darajadagi uchrashuv maqsadlarini o'zlarining siyosiy kursi va rejalariga kiritdilar va shu yo'l bilan o'z sa'y-harakatlari maqsadli yo'naltirish bilan bolalarning farovonligini yanada yaxshilash bo'yicha kafolatlashlarini bildirdilar. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya - YUNISEFning bolalar huquqlari hamda ularning xavfsizligi, salomatligi va ta'lim masalalarini ilgari surishdagi faoliyatida

dasturamal vazifasini bajaradi.

YUNISEF, shuningdek, turli davlat tashkilotlari va siyosatchilarini hamkorlikka chaqiradi; bolalar hayoti va sog'lig'i himoyasiga, ularning jismoniy va aqliy rivojlanishiga yo'naltirilgan tadbirlar o'tkazadi va ularni o'tkazishni qo'llab-quvvatlaydi. Shu o'rinda ta'kidlab o'tish kerakki, YUNISEF BMT byudjeti tomonidan hech qanday ta'minlanmaydi, uning moliyaviy jihati to'lig'icha xayrehsonlar hisobidan amalga oshiriladi.

BMT bolalar fondi individual, korporativ va hukumat donorlarini qabul qiladi. Butun dunyo miqyosida yig'iladigan mablag'larini umumiyLashtirib, YUNISEF ularni bolalarga yordam berishga, ularni eng zarur narsalar bilan ta'minlashga, bolalar va ularning oilalari uchun normal hayot tarzi yaratishga ko'maklashuvchi dasturlar uchun sarflaydi.

YUNISEF xalqaro hukumatlararo tashkilot bo'lib, dunyoning 150 dan ortiq davlatlaridagi bolalarga berib kelmoqda. Bugungi kunda ko'plab davlatlarda YUNISEF o'z vakolatxonalarini ochgan va samarali faoliyat olib bormoqda. O'z faoliyati davomida tashkilot davlatlarning parlamenti, vazirliklari, tashkilotlar, fuqarolik jamiyati institutining vakillari va boshqa mahalliy tashkilotlar bilan yaqindan hamkorlik olib boradi.

YUNISEF bilan hamkorlik doirasida, 2002-yil-may oyida bo'lib o'tgan BMTning Bolalar masalalari bo'yicha maxsus sessiyasida bolalarning dunyoqarashlari ifoda etildi.

Unda 7000 ishtirokchidan 600 nafarini bolalar tashkil etgan bo'lib, bolalar forumini ifoda etish imkoniyatini berdi. Shuningdek, 189 davlat "Bolalar uchun maqbul dunyo" deklaratsiyasini imzolagan. Ushbu hujjatga asosan, davlatlar bolalarning farovonligini yaxshilash bo'yicha faoliyatning milliy dasturlarini qabul qilishgan. Faoliyat o'z ichiga onalik va bolalikni muhofaza qilish, sog'liqni saqlash, ta'lim, bola himoyasi, ijtimoiy siyosat kabi sohalarni qamrab oladi. YUNISEFning hozirgi paytdagi vaifalari va mandati quyidagi hujjatlarga asoslanadi:

Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya (1989 y); YUNISEFning dasturiy bayonoti (1996); BMT Bosh Assambleyasining Mingyillik maqsadlari

deklaratsiyasi (2000); "Bolalar uchun maqbul dunyo" deklaratsiyasi va Harakat rejasi (2002- yildagi BMT Bosh Assambleyasining bolalar holati bo'yicha maxsus sessiyasi).

YUNISEF asosan hayot tarzi yaxshi bo'lmagan, ancha og'ir sharoitlarga tushib qolgan rivojlanayotgan davlatlardagi bolalarga, sog'ligi tufayli imkoniyatlari cheklangan bolalarga, harbiy harakatlar yoki tabiiy ofatlar ochlik, Shafqatsizlik, ekspluatatsiya qurbonlariga katta e'tibor qaratadi. BMT hamkorlari hamda gumanitar tashkilotlar bilan hamkorlik YUNISEFga ayni vaqtda himoyaga juda muhtoj bo'lgan bolalarga tez va maqsadga yo'naltirilgan holda yordam Eerishga keng imkon yaratadi.

O'zining ko'ngilli hamkorlari, donorlari va elchilari bilan birgalikda YUNISEF BMT Ustavida ko'rsatib o'tilgan teng huquqli va adolatli jahon hamjamiyatining qadriyatlari va yutuqlari yo'lida faoliyat olib bormoqda.

Bolalar jang'armasining rahbar organi EKOSOS tomonidan BMT, ixtisoslashgan muassasalar hamda MAGATE a'zo-davlatlaridan saylanuvchi 41 davlat vakillaridan tashkil etilgan YUNISEF Boshqaruvi hisoblanadi. Boshqaruv o'zining yillik sessiyalarini o'tkazadi. YUNISEF Kotibiyati (doimiy faoliyat yurituvchi organ)ni BMT Bosh kotibi Boshqaruv bilan maslahatlashib tayinlanuvchi direktor-ijrochi boshqaradi. YUNISEF tomonidan davlatlarga yordam hukumatlarning iltimosiga ko'ra YUNISEF Boshqaruvi tomonidan qisqa muddatli va uzoq muddatli dasturlar bo'yicha amalga oshiriladi.

Odatda YUNISEFdan kelib tushadigan mablag'larning uchdan ikki qismi bolalarning sog'lig'ini saqlash, oziq ovqati hamda ta'limiga yo'naltiriladi. Taxminan uchdan bir qismi esa, mamlakatlarda dasturlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan mahalliy xodimlarni malakali tayyorlash sohasiga yordam ko'rsatishga ajratiladi. YUNISEF har yili EKOSOSga hisobot taqdim etadi. YUNISEF mablag'larining manbasi hukumatlar va xususiy shaxslarning ko'ngilli badallari hisoblanadi.

5.3.MOT(XMT) xalqaro tashkilotining kasbiy ta'limni rivojlantirishga doir faoliyati.

MOT (XMT) Inson huquqlarini hurmat qilish, ularning mehnat turmush sharoitini yaxshilash, ish bilan ta'minlashni yo'lga qo'yish, mehnatkashlarning jamiyat talablariga mos kasb bilan ta'minlash ularning kasb mahoratlarini oshirish, iqtisodiy ahvolini yaxshilash kabi ijtimoiy adolat tamoyillarini amalga oshiruvchi xalqaro tashkilot — MOT (xalqaro mehnat tashkiloti) birinchi jahon urushidan keyinroq tashkil etilgan edi.

Uning tashkil etilishiga birinchi jahon urushi oqibati, jahonda yuzaga kelgan ijtimoiy-iqtisodiy holat sabab bo'ldi. Chunki jahonda ro'y berayotgan barcha ijtimoiy iqtisodiy islohotlar jahon miqyosida aks etmog'i ko'zda tutilgan edi.

XMTning eng noyob xususiyati shundaki, unda ish beruvchilar va mehnatkashlar iqtisodiyotda ijtimoiy hamkorligini shakllantiradi davlat muassasalari bilan teng huquq, tashkilotning siyosati va faoliyati dasturini ishlab chiqishda ishtirok etadi.

Oradan 25 yil o'tgandan keyin XMTning Filadelfiya Konferenstiyasida uning maqsad va vazifalari kengaytirildi, jahonning rivojlangan, rivojlanayotgan davlatlari o'rtasida aholini mehnat va mehnatga tayyorlash bo'yicha keng hamkorligini yo'lga qo'yish masalalari eng dolzarb masala deb qabul qilindi.

1946 yildan XMT Birlashgan Millatlar Tashkilotini birinchi ixtisoslashtirilgan muassasasiga aylantirildi. 1969 yilda uning faoliyati Nobel mukofoti bilan taqdirlash loyiq deb topildi. Unga 1993 yil hisobi bilan 168 mamlakat a'zo bo'ldi.

U hozir quyidagi vazifalarni bajarmoqda:

1. Mehnatkashlarning ish sharoitini va turmush tarzini yaxshilash, ishga joylasha olish qobiliyatini oshirish;
2. Xalqaro mehnat normativlarini joriy etish, uni qo'llanishini nazorat qilish;
3. Keng ko'lamda xalqaro texnik-texnologik hamkorlikni yo'lga qo'yish, bu sohada davlatlar o'rtasida faol hamkorlikni va bu siyosatni samarali amalga oshirishni yo'lga qo'yish;

4. Professional tayyorgarlik, hunar-texnika ta'limi umumiy tadqiqotlar, nashriyotlar sohasida faoliyat ko'rsatish va xokazolar.

Bundan tashqari XMT o'zining qudratli o'quv markaziga ham ega. Bu o'quv markazi Italiya'ning Turin shahrida bo'lib, yiliga unda 170 mamlakatdan 60 mingga yaqin kishilar mehnatga tayyorlash, ta'lim, tashkil etish kabi eng zamonaviy va dolzarb sohalarda o'qitiladi.

Shuningdek XMT tasarrufida Jeneva shahrida ijtimoiy mehnat bo'yicha tadqiqotlar olib boruvchi xalqaro institut ishlab turibdi.

XMTning oliy organi har yili o'tkaziladigan xalqaro konferenstiyadir. Unda mehnatni tashkil qilish, uning xalqaro huquqiy asoslarini takomillashtirish, mehnat ta'limini amalga oshirish va boshqa dolzarb masalalar ko'rib chiqiladi. Konferenstiya ishiga ma'muriy kengash rahbarlik qiladi. Bu kengash tarkibida 28 hukumat, 14 mehnatkashlar, 14 ish bilan ta'minlovchilar vakillari bor. Unga doimiy rahbarlikni xalqaro mehnat byurosi amalga oshiradi. Byuroga esa bosh direktor rahbarlik qiladi. By lavozimda belgiyalik Mishel Xansenn faoliyat ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasi XMTga 1992 yil 13 iyulda a'zo bo'gan. O'zaro munosabatlar yaxshi rivojlanmoqda. Bu hamkorlik:

- a) O'zbekiston fuqarolarini o'z-o'zini ish bilan ta'minlash;
- b) mehnat taqsimoti, ish bilan ta'minlash, kasblarga o'qitish
- c) masalalarida chet ellarda malaka oshirish;
- v) aholini kam ta'minlangan qismini ijtimoiy himoya qilish;
- g) kasb ta'limini yo'lga qo'yish yo'nalishlarida rivojlanmokda.

Respublika ishchi kuchlarini xalqaro me'yorga olib chiqish, kasb ta'limini takomillashtirishga bag'ishlangan bir qator seminar-kengashlar XMT, Respublika xalq ta'limi va mehnat vazirliklari bilan hamkorlikda o'tkazildi. XMT bilan hamkorlikning yangi bosqich va yo'nalishlarda rivojlantirish choralari ko'rilmoqda.

Prezident Jon F. Kennedi 1961 yilning 1 martida o'zining maxsus farmoni bilan tinchlik korpusini tashkil etdi. Uning vazifasi esa, bir-birini o'zaro tushunish orqali har xil millat kishilarining o'rtasida tinchlik va totuvlikni mustahkamlashdir.

Tinchlik Korpusi - Amerika Qo'shma Shtatlarining mustaqil hukumat muassasasi, Prezident Ijroiya komitetiga hisob beruvchi hukumat tashkilotidir.

Bu tashkilot siyosiy tashkilot emas. Uni mablag' bilan AQSH Kongressi ta'minlaydi. Tinchlik Korpusining rahbari Prezident tomonidan tayinlanadi, uning ko'rsatmalariga muvofiq ishlaydi, unga hisob beradi.

Tinchlik korpusining uch maqsadi

1. Muhtoj mamlakatlar va ularning fuqarolariga yuqori malakali mutaxassislar bilan yordam berish;
2. Jahondagi boshqa mamlakatlar va odamlarning AQSH va uning odamlarini yaxshiroq tushunib olishiga ko'maklashish;
3. Amerikaliklarga ba'zi mamlakatlar va uning kishilarini yaqindan tanishtirish. Shu asosda insonlarning bir biriga yaqinlashuvini ta'minlashdan iboratdir.

Tinchlik korpusining ish faoliyati

Chet ellarda ko'ngillilarni qo'llab-kuvvatlash maqsadida ofislar tuzilib, unga vakolatli rahbar tayinlanadi. Ko'ngillilarga shaxsiy yordam, nazoratchi, rahbarning bir nechta texnik jihatdan assistentlari xizmat qiladi, o'sha xududa profilaktik va tibbiy yordam ko'rsatiladi.

Ko'p mamlakatlarda Tinchlik Korpusi ikki tomonlama bitim asosida ishlaydi. Bitimning asosiy punktlari huquqiy holatga tegishli ko'ngillini, Amerika Qo'shma Shtatlari xodimini, shuningdek, faoliyat ko'rsatayotgan mamlakat munosabatlarini qamrab oladi.

Qabul qilayotgan mamlakatning rasmiy shaxslar bilan muzokaralari, kutilayotgan dasturlar, ko'ngillilarni taqsimlash, uy-joy va boshqa jihatlar bilan ta'minlashga oid masalalar Tinchlik Korpusi dasturining bajarilishiga yordam beradi.

O'zbekistondagi Tinchlik Korpusi 1992 yilning 4 noyabrida Toshkent shahrida O'zbekiston Respublikasi va Qo'shma shtatlar Tinchlik Korpusi davlatlararo shartnomasiga imzo chekdilar. Shu yili respublikamiz hukumati Tinchlik Korpusi

ko'ngillilarini oliy va o'rta o'quv-yurtlarida ingliz tilidan dars berishga, shuningdek, kichik biznesni rivojlantirishda yordam berishga taklif qildi.

1992 yilning 20 dekabrda Toshkentga boshlang'ich uch oylik o'qish uchun 54 nafar ko'ngilli xizmatchilar keldilar. Bu davr mobaynida ular rus va o'zbek tillarini, o'zbek madaniyati, o'z sohasi dasturini o'rganishdi. Umumiy tabiiy tayyorgarlik bo'yicha mashg'ulotlarga qatnashishdi. Tayyorgarlikni muvaffaqiyatli o'tagach, 1993 yil mart oyida viloyatlardagi ish joylariga keldilar.

Tinchlik Korpusining barcha ko'ngillilari oliy ma'lumotlilardir. Ko'pchiligi boy ish tajribasiga ega, asosiy maqsadi — o'zbek xalqiga yordam ko'rsatishdir. Ko'ngillilarga taalluqli bo'lgan ko'chish, tibbiy yordam ko'rsatish, o'qitish xarajatlarini va moddiy nafaqalarini to'ladi. Ko'ngillilarni qabul qilgan tashkilot va muassasalar har bir xizmatchini uy-joy, ish va ijtimoiy va kasbiy qulayliklar bilan ta'minlaydilar. Hozir ular shu mamlakatdagi hamkasblari bilan turli masalalar ustida ishlamoqdalar. Ko'ngillilar mazkur mamlakat pulida maosh oladilar. Bu maosh oziq-ovqat, transport va boshqa zarur xarajatlarga sarflanadi. Nafaqa miqdori mahalliy hamkasblarining maoshiga teng bo'ladi.

Tinchlik Korpusi O'zbekistonda ikkita dasturni amalga oshira boshladi. Bular kichik biznes va metodik manbalar asosida ingliz tilini o'qitishni takomillashtirishdir. Kichik biznesni rivojlantirish dasturining asosiy vazifasi erkin bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida mamlakat kuchlarini qo'llab-quvvatlashdan iborat. Bu soha maslahatchilari marketing, bozor tahlili, moliyaviy rejalashtirish, byudjet, buxgalterlik hisobi, bank va axborot tizimlari bo'yicha ish tarjibalariga egalar. Tuzilgan shartnomaga muvofiq, maslahatchilar bepul xizmat ko'rsatishadi. Bu dastur ikkita sohada - xususiylashtirish va xotin qizlarni biznesda qatnashishga jalb etishdan iborat.

Metodik manbalar asosida ingliz tilini o'qitish dasturining asosiy maqsadi esa quyidagicha:

Birinchidan, zamonaviy usul bo'yicha tayyorgarlikni o'tagan amerikalik o'qituvchining maktab o'qituvchilari va oliy o'quv yurti talabalariga yuqori saviyada dars berishiga erishish;

Ikkinchidan, ingliz tili o'qituvchilarining nutq va texnik malakasini oshirish, pedagogik materiallarni puxta egallashda oliy va o'rta maxsus ta'lim hamda xalq ta'limi vazirliklariga yordam berish;

Uchinchidan, ko'ngilli ingliz tili o'qituvchilari o'z mahalliy hamkasblariga kasb bo'yicha axborotlar almashtirish birlashmasini tashkil etishga qaror qildilar.

Nazorat uchun savollar

- 1.YUNESKO tashkilotining asosiy faoliyati haqida ma'lumot bering.
- 2.O'zbekiston qachon YUNESKO tashkilotiga a'zo bo'lgan?
- 3.YUNISEF xalqaro tashkiloti faoliyatida yoshlarni huquqiy himoya qilishning huquqiy asoslari nimalardan iborat?
- 4.Qanday bollarni ijtimoiy himoya qilish tashkilotlarinin bilasiz?
- 5.Ta'lim muassasalarining bolalar tashkilotlari bilan olib boradigan faoliyatining asosiy mazmunini ayting.
- 6.Bolalar jamg'armasining rahbar organi EKOSOSning asosiy vazifasi nimadan iborat?
- 7.YUNISEF tashkilotining qanday boshqaruv va tashkiliy organlarini bilasiz?
- 8.MOT(XMT) xalqaro tashkilotining kasbiy ta'limni rivojlantirishga doir faoliyatini tushuntiring.

6-MAVZU: OSIYO MAMLAKATLARIDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONINING UZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA ULARNING QIYOSIY TAHLILI

Tayanch so'zlar: Yaponiya, Koriya, Hinduston, dzyuku maktablari, gakuenlar, tanki-daygaku, kenkyu-sey, elementar ta'lim, yo'nalishmaktablari, asosiy maktab, real maktab, gimnaziya, umumiy maktab

6.1. Yaponiya ta'lim tizimi

Yaponiya juda tez rivojlanayotgan davlat bo'lib, bu hol asosan yaponlarning tabiatan mehnatsevarlik va ishbilarmonligi bilan bog'liqdir. Dunyodagi barcha yangiliklar va yuksalishlar sari intilish, eng so'nggi yutuqlardan foydalanish va ularni yanada rivojlantirish - bu yapon xalqining azaliy milliy odatlariga aylanib qolgan. Bugungi kunda Yaponiya dunyodagi barcha davlatlar uchun ochiq va halqaro hamkorlik maydonida faol ishtirok etib kelmoqda. Yaponiyada juda qadimdan xalqning aqliy imkoniyatlaridan foydalanuvchi fan va texnikani qo'llash siyosati eng muhim o'rin tutadi. Hozirgi davrda Yaponiya ilmiy tadqiqotlarga ketgan sarmoya miqdori bo'yicha dunyoda 2-o'rinda turadi.

Yaponiya ta'limining shakllanishi 1867-1868 yillarda boshlangan. Yaponiya o'z oldiga 2 vazifani: 1-boyish, 2-g'arb texnologiyalarini Yaponiya ishlab chiqarishiga kiritish masalasini qo'ydi va bu ishni amalga oshirish uchun birinchi galda ta'lim tizimini tubdan o'zgartirish kerakligini angladi.

Tabiiyki, Yaponiya ta'lim tizimining yuksak parvozi o'z-o'zidan bo'lgani yo'q. Uning ham o'ziga xos inqirozi va muammolari bo'lgan. Buni to'liq tasavvur qilish uchun mamlakat pedagogik tamoyillari va taraqqiyotining tarixiy bosqichlariga nazar tashlash kifoya.

Zamonaviy ta'lim tizimi bosqichlari

1. Asos solish bosqichi (1868-1885 yillar). Zamonaviy ta'limning ilk ustunlari yaratildi.

2. Birlashish bosqichi (1886-1916 yillar). Turli xil maktab qonunlari chiqarib boshlandi, sistematik ta'lim tizimi yaratildi.

3. Tarqalish bosqichi (1917-1936 yillar). Ta'lim tizimi. Ta'lim bo'yicha Favqulodda kengashning tavsiyalariga asosan rivojlantirildi.

4. Harbiy bosqich (1937-1945 yillar). Harbiylashgan ta'limning cho'qqisi davri.

5. Zamonaviy bosqich (1945 yildan hozirga qadar).

Yapon ta'limining mumtoz shakllanishi 1867 — 1868 yillardagi mamlakat hukmdori Meydzi tomonidan amalga oshirilgan islohotlarga borib taqaladi. Bu hukmdorning o'z oldiga qo'ygan ikki qat'iy shiori bo'lib, biri "Fukoku- kioxsi" — boyish, mamlakatni mustahkamlash va harbiylashtirish, ikkinchisi esa "Siokusan kogio"-ilg'or G'arb ishlab chiqarish texnologiyasi asosida mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish edi. Meydzi bu ikki maqsadni amalga oshirishning bosh omili ta'lim tizimlarini tubdan o'zgartirish va yangilashda deb hisoblardi.

Davlat boshlig'ining bu xulosalari Yaponiyada 1872 yilda "Ta'lim haqida Qonun" qabul qilinishiga olib keldi. Qonunga muvofiq tez orada eski uslubdagi ta'lim tizimi o'rinda mamlakat rivojlanishini ta'minlashga samarali xizmat qiluvchi yangi yo'nalishdagi 53750 ta boshlang'ich 256 ta o'rta maktab, 8 ta dorilfunun tashkil etildi. Bu o'quv yurtlaridagi ta'lim shakllari ma'rifatli G'arb ta'lim uslublari bilan uyg'unlashtirildi, 1890 yilga kelib ilgari 3-4 yillik boshlang'ich maktablar muntazam 4 yillikka aylantirildi va u bepul amalga oshirila boshlandi.

1908 yildan boshlab Yaponiyada boshlang'ich ta'lim majburiy 6 yillikka aylantirildi. O'quv-tarbiya ishlari bepul amalga oshiriladigan bo'ldi. 1893 yildan e'tiboran Yaponiyada kasb yo'nalishidagi dastlabki kollejlarda paydo bo'la boshlandi.

Birinchi dorilfunun 1886 yilda Tokioda tashkil etildi. Lekin bu dorilfununga oliy tabaqali aslzodalarning bolalari qabul qilinardi. Asr boshida mamlakatda ayollar uchun ham dorilfununlar tashkil etildi. Lekin bu bilim maskanlarida xotin-kizlar uchun faqat xo'jalik yuritish, oila iqtisodiyotidagina ta'lim berilardi.

1897 yilda Kiatoda ikkinchi dorilfunun ochildi. Ikkinchi jahon urushida Yaponiya mag'lubiyatga uchragandan keyin mamlakat maorifi tizimlariga Amerika Qo'shma Shtatlari ta'lim tamoyillari kirib kela boshladi.

1946 yilda qabul qilingan Konstitutsiya Yaponiya fuqarolarining ta'lim sohasidagi huquq va burchlarini belgilab berdi. Unda «Layoqatiga ko'ra barcha fuqarolar bilim olish huquqiga ega. Barcha bolalar bepul umumiy ta'lim olishlari shart» ekanligi belgilab qo'yilgan.

1947 yilda qabul qilingan «Ta'lim haqida Qonun» Yaponiya konstitutsiyasi ruhiga uyg'un bo'lib, mamlakatda ta'limning maqsad va vazifalarini to'la ifoda etadi. Unda, jumladan, shunday deyiladi: «Biz shaxsiy g'ururi bor, o'zining qobiliyati va imkoniyatiga ishonuvchi, haqiqat va tinchlikni sevuvchi odamlarni tarbiyalaymiz, toki ular ko'p qirrali madaniyat sohibi bo'lsinlar». Shunday qilib, Yaponiya'ning Ta'lim, fan va madaniyat vazirligi boshqaruvi hozirgi kunda qat'iy markazlashdi, ilg'or xalqaro standartlar darajasidagi yapon ta'lim tizimlari qaror topdi.

Majburiy ta'lim

O'quv yili aprel oyidan boshlanadi. Boshlang'ich hamda o'rta maktab barcha uchun majburiy hamda bepuldir. Boshlang'ich maktab o'quvchilari (1-6 sinflar) uchun uyga vazifa berilmaydi. Biroq o'rta (7-9 sinflar) va oliy maktab (10-12 sinflar) o'quvchilari uchun ko'p uy vazifasi beriladi.

1. Boshlang'ich maktab 6 yil.
2. O'rta maktab 3 yil.
3. Oliy maktab 3 yil.

Ta'lim tizimi tarkibi

Hozirgi zamon yapon ta'lim tizimlarining tarkibi quyidagicha:

- bolalar bog'chalari;
- boshlang'ich maktab;
- kichik o'rta maktab (Chugakko);
- yuqori o'rta maktab;
- oliy ta'lim tizimlariga kiruvchi o'quv yurtlari.

Bolalar bog'chalari

Ta'limning bu bosqichiga 3-5 yoshli bolalar qabul qilinadi. Bolalar yosh xususiyatlariga muvofiq ravishda 3, 2, 1 yillik ta'lim kurslariga jalb qilinadilar.

Yaponiyada maktabgacha ta'lim muassasalarining 59,9 foizi xususiydir. 40,8 foizi esa munitsipal (tuman) kengashlari tasarrufida, qolgan 0,3 foizi davlatnikidir. Bog'cha davrida bolalarga o'qituvchilar sodda hisob-kitoblarni, shuningdek, xiragana va katakana alifbolarini o'qishni o'rgatishadi.

Boshlang'ich maktab

(Kokoro) (1-6 sinflar, 6-12 yosh). O'qish muddati 6 yil.

Ta'limning bu pog'onasiga 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalar jalb qilinib, ular shu muddat ichida 6 yillik boshlang'ich maktabni tugatadilar. O'quv oxirida 1-1.8 ming ieroglifni bilish gazeta va jurnallarni erkin mutoala qila olish talab qilinadi.

Boshlang'ich maktablarda odatda bir kunda 3 ta dars bo'ladi. Kamdan kam hollarda 4 ta dars bo'lishi mumkin. Maktabda darslar odatda 8:30da boshlanadi. Har dushanba kuni "lineyka" bo'ladi. Boshlang'ich maktablarda darslar 45 daqiqadan iborat. Ushbu maktablarda o'quvchilar uchun uyga vazifalar berilmaydi.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilar ona tili, matematika, biologiya, fizika, kimyo, tarix, etika, musiqa, rasm, jismoniy tarbiya, uy xo'jaligi kabi darslarni o'qishadi.

Boshlang'ich maktabni tugatganga qadar bolalar 1006 ta kanjini yod olishlari talab etiladi.

Muhtoj oilalarning bolalari mahalliy va milliy boshqaruv tashkilotlari tomonidan ajratilgan mablag' hisobiga bepul nonushta qilish, o'quv qurollari olish, tibbiy xizmatdan bepul foydalanish imtiyoziga egadirlar. Bundan tashqari, ularga bepul sayohatlar va boshqa ko'ngilochar tadbirlar uyushtiriladi. Zarur bo'lib qolgan taqdirda kam ta'minlangan oila farzandlari uchun moddiy yordam ko'rsatiladi. Bu bosqichdagi maktablarga qabul uchun maxsus qonun yoki cheklashlar yo'q. Faqat jismonan, ruhan nosog'lom bolalar unga qabul qilinmaydi.

Ota - onalar o'z bolalarini xususiy maktablarga berish huquqiga ega. Lekin xususiy maktablarning o'ziga xos shart-sharoitlari va talablari mavjud.

Kichik o'rta maktab (7-9 sinflar, 12-15 yosh). O'qish muddati – 3 yil.

O'quvchilar 6 yillik boshlang'ich va 3 yillik kichik o'rta maktab kursini o'taydilar. 9 yillik boshlang'ich va kichik o'rta maktab majburiy bo'lib, barcha bolalar bepul o'qitiladi va tekin darsliklar bilan ta'minlanadi.

O'rta maktabda yuqoridagi fanlarga qo'shimcha ravishda yana ingliz tili va bir qancha maxsus fanlar qo'shiladi. Ushbu fanlarning soni maktablarga qarab turlicha bo'ladi. Dars 50 daqiqa davom etadi. Bir kunda 6 tagacha darslar bo'ladi. Maktab formasi majburiy hisoblanadi. O'quvchilardan 2 ming ieroglifni bilish talab qilinadi.

Boshqa joylardagidan farqli o'laroq, Yaponiya maktablarida o'qish 1- apreldan boshlanib, kelasi yilning 31 martida nihoyasiga etadi.

Boshlang'ich va kichik o'rta maktablarda o'quv yili uch semestrga bo'linadi: aprel-iyul, sentabr dekabr, yanvar- mart. Katta o'rta maktablarda esa o'quv yili 2 yoki 3 semestrga bo'linadi.

Ta'tillar yozda, qishda (yangi yildan oldin va imtihonlardan keyin) va bahorda ya'ni yuzaga kelgan holatlarga va o'quv yurtlari xususiyatlariga qarab belgilanadi.

Ko'pchilik boshlang'ich va kichik o'rta maktablarda ta'tillar iyun oyi oxirida boshlanib, avgust oylarida tugaydi. Qishloqlarda esa qishloq xo'jalik ishlarini bajarishdagi dolzarb holatlardan kelib chiqib, bahor va kuzgi ta'tillar yozgi ta'tillar hisobidan uzaytiriladi.

O'quv yili Yaponiyada 240 kun yoki Amerika Qo'shma Shtatlaridan 60 kun ko'pdir. Darslar 7 soat. Ko'pchilik maktablarda darslar ertalab soat sakkiz yarimda boshlanib, uchdan keyin tugaydi.

O'quvchilar haftasiga 2-3 soat sinfdan tashqari klub ishlarida, 7 soat ixtisos bo'yicha mashg'ulotlarda yoki repititorlar ixtiyorida bo'ladilar.

Yuqori bosqich o'rta maktablarida butun o'quv jarayonida o'quvchilar 80 ta sinov topshirishadi. O'quvchilar majburiy asosiy fanlardan tashqari o'z xohishlariga ko'ra ingliz tili, texnik ta'lim va maxsus fanlardan sinovlarga jalb etiladilar.

Yapon maktablari elektron hisoblash mashinalari va boshqa o'quv texnika vositalari bilan to'la ta'minlanganligiga qaramay, mutaxassislarning fikricha, asosiy e'tibor o'qituvchi faoliyati va darslikka qaratilmog'i kerak. Ularning fikricha,

o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi jonli muloqot o'rnini har qancha, takomillashgan mashina ham bosa olmaydi.

Deyarli barcha darsliklar xususiy bosmaxonalarda chop etiladi. Ularni chop etishga mablag'ni vazirlik ajratadi. Yuqorida qayd etilganidek, darsliklar boshlang'ich va quyi o'rta maktablarda bepul, yuqori o'rta maktablarda esa pullidir. Darsliklar narxi shundayki, ularni xarid qilishga hammaning imkoniyati bor. Foydalanilgan darsliklar pullik bo'lsa ham, tekin bo'lsa ham o'quvchining o'zida qoldiriladi.

Oliy maktab. (Yoki yuqori o'rta maktab (Kotogakko)) (10-12 sinflar, 15-18 yosh). O'qish muddati – 3 yil. O'qish pullik.

Yuqori maktabda fanlar birmuncha boshqacharoq taqsimlangan. O'quvchilarga oliy maktabda ko'proq maxsus ixtisoslashgan fanlar o'qitiladi. Maktab formasi majburiy hisoblanadi

Yaponiyada bunday bosqich maktablarining kunduzgi, kechki va sirtqi bo'limlari mavjud. Kunduzgi yuqori bosqich maktablarida o'qish muddati 3 yil. O'quvchilarning 95 foizi kunduzgi maktablarda ta'lim oladilar. By turdagi maktablarda o'qish ixtiyoriydir. Unda quyi o'rta maktablarni bitirgan, yuqori bosqich o'rta maktablariga kirish sinovlaridan muvaffaqiyatli o'tgan 16 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan o'quvchi yoshlar qabul qilinadilar. Unda umumiy ta'lim (akademik) fanlari, texnik bilimlar, tijorat, mahalliy sanoat, qishloq xo'jaligi, chorvachilik, baliqchilik, kemasozlik va boshqa sohalarga oid bilimlar o'rgatiladi. Bunday turdagi o'rta maktablarda umumiy va xususiy tarmoqlarni qo'shib hisoblaganda 98 foiz yosh bilim oladi.

Dzyuku, ya'ni "Mahorat maktabi".

Dzyukular, qo'shimcha maktab bo'lib, ular bolalarni mavzuni o'zlashtirishlariga ko'maklashadi.

Ushbu maktablarni "repetitorlik maktabi" deyish ham mumkin. U yerda maxsus yollangan o'qituvchilar bolalarga maktabda tushuntirilgan mavzuni yanada chuqurroq o'rgatishadi. Ilk bora ushbu maktablar Tokioda XVII asrda paydo bo'lgan. Maktabda 10 ga yaqin bolalar tahsil olgan. Bir necha yillar avval u yerda

faqatgina universitetlarga kirish uchun o'qitilardi, endilikda esa u yerga hatto bir qator kollejlarga kirish uchun o'qishga kelishmoqda.

Dorilfununlar, kichik kollejl, texnik kollejl, maxsus ixtisoslashtirilgan kollejl Yaponiyada oliy ta'lim tizimini tashkil etadi.

Bu mamlakatda boshlang'ich, o'rta va oliy o'quv yurtlaridan tashqari, bir-biridan farq qiluvchi "Ixtisos maktablari" va "turli" maktablar mavjud. Ularning ko'pchiligi xususiy bo'lib, turli firma, konsern va sindikatlar uchun qisqa vaqtli kurslarda bichuvchi, tikuvchi, to'quvchi, oshpaz, hisobchi, avtotexnik, elektron hisoblash mashinkalari uchun dastur tuzuvchi va boshqa zaruriy kasblar o'rgatiladi. Maktablarning ayrimlari chet tillarini o'rgatish bo'yicha ixtisoslashtirilgan.

1976 yildan-e'tiboran vazirlikning aniq talablarini bajarayotgan "turli maktablar" ixtisoslashtirilgan maktablarga aylantirildi.

Yaponiyada o'qituvchi kadrlar tayyorlash sifatiga juda katta talablar qo'yiladi. Bu talablar shundayki, mazkur kasbga iqtidorsiz va yo'nalishi to'g'ri kelmaydigan tasodifiy kishilarning kirib qolishi amalda mumkin emas.

O'qituvchilar 4 yillik dorilfununlarda va 2 yillik kollejlarda tayyorlanadi. Bu o'quv yurtlarining bitiruvchilariga birinchi va ikkinchi darajali guvohnomalar beriladi.

Maktab direktori bo'lish uchun 1-darajali guvohnomaga ega bo'lish shart.

Yapon o'qituvchilarining jamiyatda tutgan obro'-e'tibori katta. Binobarin, ularning maoshlari ham yuqori, 74 foiz o'qituvchi jamoa va kasaba assotsiatsiyasiga a'zo. Bu ularga ta'lim mazmunini va uslubini muhokama qila olish imkoniyatini beradi. O'qituvchilarning ilk maoshi dorilfununni tugallagan mutaxassislar maoshi bilan teng.

Ular o'z kasb mahoratlarini takomillashtirish ustida, tinimsiz izlanishlar olib boradilar, ishga tushishdan oldin 7-10 kun kunduzgi tayyorlov kurslaridan o'tadilar. Yapon o'qituvchilari har 5 yilda malaka oshirish kurslarida o'qib qaytadilar. Malaka oshirish o'qituvchilarning o'zlari uchun katta ehtiyojdir. Chunki Yaponiya maktablari dasturi 10 yilda davr taqozosiga ko'ra o'zgaradi. Dasturlardagi yillik o'zgarishlar esa anjumanlar o'tkazish yo'li bilan o'qituvchilarga etkazib boriladi.

O'qituvchilar o'zlariga ishonib topshirilgan 35-40 o'quvchining bilimi va tarbiyasi uchun javobgardirlar. Shu bois ular darsdan bo'sh vaqtlarini o'quvchilar, ularning ota - onalari bilan suhbatlarga, xonadonlarga tashrif ishlariga bag'ishlaydilar.

Yaponiyada oilaviy byudjetning katta qismi bolalarning sara maktablarda puxta bilim olishlarini ta'minlashga, universitetlarga kirib bilim olishlariga sarflanadi. Oilada bola yaxshi bilim olishi uchun barcha shart-sharoitlar yaratib beriladi. Imtihon paytlarida esa bolalar uy yumushlaridan ozod etiladilar. Ota - onalar maktab hayotining barcha sohalarida faol ishtirok etadilar, o'z farzandlariga barcha sohada o'mak-namunadirlar. Ular bolalari o'qishida yordam berish uchun juda ko'p o'qiydilar, maktab o'quv dasturini mukammal o'rganib oladilar.

Bolalar tarbiyasida onalarning roli va mas'uliyati ayniqsa katta. Ular farzandlarining oqil, dono, muloyim, odil va mehnatsevar bo'lib o'sishlari uchun oila sulolasi va davlat oldida o'zlarini mas'ul deb hisoblaydi. Yaponiyada oilaviy tarbiya xususida ko'plab metodik qo'llanmalar va tavsiyanomalar nashr etiladi, radio va televidenie orqali ko'plab pedagogik maslahatlar berib boriladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar uchun ota - onalar oyiga o'rtacha 2-3 kitob sotib olishadi. Shu yoshdagi bolalar uchun oyiga 40 ta jurnal nashr etiladi, ota - onalarning mutloq ko'pchiligi bu jurnallarga obuna bo'lishadi. Bola maktabga borgunga qadar o'qishni, yozishni, oddiy hisoblash ko'nikmalarini egallashi zarur.

Yaponiya oilalaridagi uy partalari diqqatga sazovordir. U mukammal, yon tomonidan muhofazalangan qurilma bo'lib parta ustida kitob javoni, yoritgich, soat, qalam qog'oz mikro kalkulyator va boshqa zaruriy ashyolar, shuningdek, kerak bo'lib qolgan taqdirda ota - onasini chaqiradigan signal tugmachalarigacha o'rnatilgan.

Turli ta'limiy ko'nikmalarni bolalar ongiga singdirish yapon maktablariga xos fazilatdir. Masalan, 2-sinf o'quvchisi ko'pchilik oldida nutq so'zlash qobiliyatiga ega bo'lishi, 6-sinf o'quvchisi kamida 2 ta cholg'u asbobida kuy chala bilishi, boshlang'ich sinf o'quvchisi suvda bemalol suza olishi kerak. Mana shulardan yapon muallimi o'z kasbiga qo'shimcha ravishda yana nimalarni o'rganishi lozimligini

bilish qiyin emas. O'qituvchi qo'shiq aytishi, cholg'u asboblarida kuy chala olishi, notiqlik san'atini bilishi, yaxshi sportchi bo'lishi kerak...

Yaponiyaliklar to'g'ri va halol turmush tarzini qadrlaydilar. 1-sinfdan to 9-sinfgacha axloq tarbiyasi maktab faoliyatining zaruriy shartidir. O'qituvchi o'z o'quvchilari bilan doimo birga bo'ladi.

Yapon bolalari tashkilotchilik ishlariga ham maxsus o'rgatiladilar. Bolalarning o'zlari ekskursiyalar uyushtiradilar, majlislar tayyorlaydilar va o'tkazadilar. Bolalar xulq-atvoridagi barqarorlik Yaponiyada bebaho boylik hisoblanadi. Bolalarning o'zlari o'qish va o'zlashtirishni, o'z-o'zini tarbiyalashni muhokama qiladilar.

Axloq normalari aniq ishlab chiqilib, uni ro'yobga chiqarish uchun darslarning ma'lum bir qismi ajratiladi. Axloqiy jihatdan aybdor bola uchun eng oliy jazo o'qituvchining o'quvchidan ixlosi qaytishi bo'lib, bu ixlosni qaytadan barpo qilish uchun o'quvchi va uning ota-onasi ancha-muncha ishlashi kerak.

Yapon o'qituvchisi o'quvchining eng yaqin maslakdoshi, maslahatgo'yi, murabbiysidir. O'qituvchi o'z o'quvchisi bilan hatto ta'til paytlarida ham aloqasini uzmaydi. Ta'lim tizimini sinchiklab o'rgangan kishi AQSH, Fransiya, Germaniya ta'lim tizimlaridagi barcha yaxshi va ibratli jihatlarni yaponlar ijodiy o'zlashtirganliklariga guvoh bo'ladi. Shuning uchun bo'lsa kerak, Yaponiya o'rta maktablarining saviyasi AQSH o'rta maktablari saviyasidan birmuncha yuqori turadi. Shuningdek, Yaponiya maktablarida farroshlar yo'q. Darslar tugaganidan so'ng maktab o'quvchilari o'zlari maktabni va uning atroflarini tozalashadi.

O'rta maxsus va hunar-texnika ta'limi tizimiga kiruvchi bilim maskanlari Yaponiyada garchi oliy ta'lim tizimiga - kiritiladi. Ular asosan kichik kollej, texnik kollej, maxsus tayyorgarlik kollejariga bo'linadi.

Kollejlarda tahsil olish 2 yilni tashkil etadi. Kichik kollejlarda ham maqomiga ko'ra o'ziga xos dorilfunundir. Ularda kasbga yo'naltirish jarayoni juda chuqur va puxta. O'qish muddati 2-3 yil, bitirgach, "bakalavr" nomi berilmaydi.

Texnik kollejlarda 5 yil o'qitiladi, unga kichik o'rta maktabni bitirganlar qabul qilinadilar. Bunday kollejlarda yoshlarga o'rta texnik ta'limni beradi. Bu bilim maskanida katta maktab dasturi asosida mexanika, elektronika, kimyo, texnologiya,

qurilish, metallurgiya kabi maxsus texnik fanlar o'qitiladi. Kollejni bitirgan o'quvchilar dorilfununning 2-yoki 3-kursiga kirib o'qishlari mumkin.

Maxsus tayyorgarlik kolleji. U faqat yuqori malakali mutaxassis tayyorlabgina qolmay, balki talabalarning madaniy saviyasini o'stirishni ta'minlaydi. O'qish muddati 1 yil, kurs 800 soatdan iborat.

Universitetlar

Bakalavriatura 4 yil hamda magistratura 2 yildan iborat bo'lsa, doktorantura 5 yilni o'z ichiga oladi. Bakalavr - Gakushi. Magistr - Shushi. Yaponiya oliy o'quv yurtlari dunyoda yagona bo'lgan "kenkyusey", ya'ni "talaba-tadqiqotchi" institutiga ega.

Tokio universiteti

Universitetga 1877 yil asos solingan. Ushbu universitet Yaponiyada eng mashhur oliy ta'lim muassasalaridan biri hisoblanadi. "World University Rankings" reytingiga ko'ra, 2010 yilda Tokio universiteti Osiyoda 5-o'rinni egallagan, dunyoda esa kuchli 20 talikka kirgan universitet hisoblanadi. Universitetda 10 ta fakultet bo'lib, ularda taxminan 30 mingga yaqin talaba tahsil oladi. Shulardan 2000 tasi o'zga mamlakat talabalari sanaladi. Universitetning 6 nafar bitiruvchisi Nobel mukofotini qo'lga kiritgan. Ular orasida mashhur yozuvchi Yasunari Kavabata ham bor.

Nagoya davlat universiteti

Nagoyada 21 ta universitet joylashgan. Ulardan eng mashhuri Nagoya davlat universiteti sanaladi. Universitetning tarixi 1871 yillarga borib taqaladi. O'sha vaqtlarda u vaqtinchalik tibbiyot maktabi bo'lgan. 1939 yilga kelib Nagoya imperatorlik universiteti deb atala boshlandi. 1947 yilda Nagoya universiteti deb qayta nomlanadi. 2004 yilda milliy universitetlar qatoriga kiradi va Nagoya davlat universiteti maqomini oladi. Universitetda xitoylik talabalar 47%ni, koreyaliklar 9,5%ni tashkil etadi. 30 ga yaqin talaba Tayvan, Indoneziya, Malayziya, Kambodja va O'zbekistondan kelib tahsil oladi. Universitetni bitirganlar orasida 4 ta nobel mukofoti laureatlari mavjud. Bular:

- Ryodzi Noyori (kimyo, 2001 yil),
- Makoto Kobayasi (fizika, 2008 yil),
- Tosixide Maskava (fizika, 2008 yil),
- Osamu Simomura (kimyo, 2008 yil).

Nagoya davlat universitetida 9 ta fakultet mavjud.

Yaponiyada pedagogika universiteti mavjud emas. Bu erda "o'qituvchilik"ka o'qitishmaydi. Oliy ma'lumotga ega barcha fuqaro nisbatan murakkab bo'lgan imtihondan o'tib, o'qituvchilik kasbi bilan shug'ullanish huquqini beruvchi lisenziya oladi va bema'lol faoliyat yuritaveradi. Har 10 yilda esa o'z kasbi yuzasidan kurslardan o'tishi talab etiladi. Shunga qarab uning lisenziyasi yana uzaytiriladi.

Biroq, Yevropa ilmi baribir ham har qanday to'siqlarga qaramay kirib keldi. Nagasaki Dedzima qirg'og'ida joylashgan Golland savdo faktoriyasi "rangaku" (golland ilm-fani) nomi bilan mashhur ma'lumot manbaiga aylandi.

Olingan bilimlar natijasida XVIII asrda vadokeylar yaratildi. Izolyatsiolangan siyosatning susayishi yevropa ilmining kirib kelishini ta'minladi. Va turli sohalarda, mikroskoplar, teleskoplar, mexanik soatlar va boshqa ixtirolar yaratildi. Ko'p asrlik qadriyatlar ikkinchi o'ringa o'tdi.

Yaponiya ta'lim tizimida majburiy ta'lim to'qqiz yillik bo'lib, o'rta ma'lumot olishning oliy bosqichi majburiy hisoblanmasa ham uni 95 % o'rta ma'lumot oluvchi bitiruvchilar tugallashadi. Maktablar xususiy, davlatga qarashli va milliy (universitet uchun yoki o'qituvchilar kollejlari uchun baza bo'lgan) maktablardan iborat. Maktablarda (har bir okrugda har xil ya'ni) o'zlashtirish, o'zlashtirmasligiga qarab o'quvchilar qabul qilinadi.

Oliy o'rta maktabda har xil variantlardagi dasturlarini taklif qiladi: umumiy, kasbiy va hokazo. Ta'lim mazmuni va uning sifatiga davlat nazorati o'rnatilgan. Oliy ta'lim tizimi Amerika oliy ta'lim tizimini eslatadi, ammo bir oz markazlashgan xarakterga egaligi bilan ajralib turadi. Yaponiyada 80 % oliy o'quv yurtlari xususiydir (bu asosan ikki yillik kollejlarga taalluqli). Yaponiyada hammasi bo'lib 96 ta milliy universitetlar (1949 yildan keyin milliy ta'lim haqidagi qonunga binoan

asos solingan) mavjud.

Universitet tarmoqlari:

- milliy universitetlar;
- hududiy universitetlar;
- xususiy universitetlarga bo'linadi (eng mashhurlari Tokio, Kioto, Vaseda).

Universitetlar va universitet kollejlari umumiy ta'lim berishadi, ya'ni chet tilidan tayyorlash, sog'liqni saqlash, jismoniy tarbiya, shuningdek, yo'naltirilgan tayyorlov.

Universitet bo'lmagan tarmoqlarga: kichik (junior) kollej, 2 yoki 3 yil ta'lim beruvchi (asosan ayollarga taalluqli, ya'ni umumiy o'rta ta'lim maktabining 9-sinfini tugatishi bilan turmushga chiqqan) o'quv yurtlari kiradi.

Texnika kollejlariga umumiy to'qqiz yillik maktabni tugatgandan keyin qabul qilinadi va 3 yil mobaynida to'liq o'rta ma'lumot beriladi, kasbga tayyorlanadi, texnika universitetlarining tegishli bo'limlariga topshirish imkoniyati beriladi. Shuningdek, bir yildan ikki yilga tayyorlovchi maxsus kasb maktablari mavjud.

Yapon ta'limining muhim jihatlaridan biri, oliy o'quv yurtiga kirishda imtihon topshirishdagi qattiq talablardir. Oliy o'quv yurtiga kiruvchilar uchun birinchi o'rinda, yapon tilini bilish va o'rta ma'lumot haqida diplomning asl nusxasi talab qilinadi.

Bu diplomni esa, tayyorlov kurslarida yoki o'rta maktabning oliy bosqichida (9 yillikdan keyingi) olish mumkin.

Shuningdek, oliy o'quv yurtiga topshirish uchun texnika kollejini tugatganligi haqida diplom ham bo'lishi mumkin. Xorijliklar uchun xizmat ko'rsatuvchi o'quv yurtidan 12 yillik yapon o'rta ma'lumotini olganligi haqidagi guvohnomaning ekvivalentini olish mumkin (International Students Institute in Tokio u Kansai, International Students Institute in Osaka). Barcha xorijlik abituriyentlar maxsus testdan o'tishi kerak, ya'ni oliy o'quv yurtida ta'lim olish qobiliyatini tasdiqlovchi va maxsus til bo'yicha test topshiriladi.

Umumiy imtihon Tokiodagi Xalqaro Ta'lim Uyushmasi tomonidan o'tkaziladi (har yili dekabrda). Test natijasiga ko'ra abituriyentlar o'zlariga tegishli hujjatlar

bilan oliy o'quv yurtlariga jo'natiladi.

Xorijlik abituriyentlar maxsus dastur asosida yoki magistratura va doktorantura bo'yicha o'qishlari mumkin. Bu dasturlar esa yapon tilini bilishni talab qilmaydi (o'qish ingliz tilida ham olib boriladi). Lekin moliyaviy (o'zi tomonidan yoki yordam dasturidagi grant asosida) mablag' talab qiladi. Moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlovchi tashkilotlar Yaponiyada har xil davlat, milliy, xususiy fondlar hisobidan olinishi mumkin.

Universitet dasturlari bakalavriyat, magistratura va doktorantura uchun tuzilgan.

20 asrning 70-yillarida yapon oliy ta'lim xalqaro aloqalarda to'xtovsiz yuqoriga chiqib bordi. Hozirgi kunda yapon oliy o'quv yurtlari xalqaro integratsiyada har xil shakllar:

a) chet elda bilim olish uchun maxsus dastur, ya'ni yapon oliy o'quv yurtlarining umumiy ta'lim kursini o'z ichiga olgan;

b) xalqaro ingliz tili dasturlari (talaba almashish maqsadidagi);

v) ta'lim bilan tanishuv dasturlari (3 oylik);

g) chet mamlakatlar oliy o'quv yurtlari bilan hamkorlik aloqalari (kelishuv, o'qituvchi almashish);

d) kollejlarda chet mamlakatlar bo'limi (Yaponiya va boshqa davlatlarda) va birgalikdagi o'quv yurtlari dasturlari.

Yaponiyada o'quv yili 1 apreldan boshlanadi. O'zbekistonda 2 sentabrdan.

Yaponiyada pedagogika universiteti mavjud emas. Yaponiyada o'qituvchilar 4 yillik dorilfununlarda va 2 yillik kollejlarda tayyorlanadi. Bu erda "o'qituvchilik"ka o'qitishmaydi. Oliy ma'lumotga ega barcha fuqaro nisbatan murakkab bo'lgan imtihondan o'tib, o'qituvchilik kasbi bilan shug'ullanish huquqini beruvchi lisenziya oladi va bimalol faoliyat yuritaveradi. Har 10 yilda esa o'z kasbi yuzasidan kurslardan o'tishi talab etiladi. Shunga qarab uning lisenziyasi yana uzaytiriladi.

O'zbekistonda esa institut va universitetlarda o'qituvchilar tayyorlanadi. Har 3 yilda o'qituvchilar malaka oshirish kursidan o'tishi shart.

Hozirgi zamon yapon ta'lim tizimlarining tarkibi quyidagicha:

-bolalar bog'chalari;

- boshlang'ich maktab;
- kichik o'rta maktab;
- yuqori o'rta maktab;
- oliy ta'lim tizimlariga kiruvchi o'quv yurtlari.

O'zbekistonda uzluksiz ta'lim 7 bosqichli:

- maktabgacha ta'lim;
- umumiy o'rta ta'lim;
- o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi;
- oliy ta'lim;
- oliy ta'limdan keyingi ta'lim;
- kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash;
- maktabdan tashqari ta'lim.

6.2.Koreya ta'lim tizimi va uning o'ziga xos xususiyatlari.

Ma'lumki Koreya 1910 yildan to 1945 - yilgacha yapon mustamlakasi hisoblangan. Koreyani yoppasiga savodsizga aylantirish siyosati natijasi o'laroq, 1944 yilgi Koreya Umumiy Arxiv qo'mitasi ma'lumotlariga qaraganda o'sha paytda Koreyaning savodxonlik darajasi bor-yo'g'i 13,8%ni tashkil etgan. 1945 yili Ikkinchi Jahon urushi bilan birga Koreyadagi Yaponiya mustamlakachiligi ham tugadi. Endilikda, Koreada tabiiyki boshqa sohalar qatori ta'lim tizimini o'zgartirish vazifasi turardi. Eng avvalo, "Ta'limni rivojlantirish qo'mitasi" tashkil etildi va qo'mita oldiga darsliklar yaratish majburiyati qo'yildi. Ta'lim tizimi tadqiq etilishi davom ettirilib, axloq, etika, texnikaga oid fanlar kiritildi. 1963 yildan boshlab esa, ta'lim tizimida tabiiy va ijtimoiy fanlarga e'tibor kuchaydi. 1981 yili Prezident Chon Du Xvan mamlakatda shaxsiy ta'lim berish va xususiy ta'lim maskanlari faoliyatini qonunan ta'qiqlab qo'ydi. Ammo maktabda mustaqil shug'ullanish uchun imkoniyat yaratib berdi. 1992 yilga kelib esa, boshlang'ich maktablar faoliyati yanada rivojlanishi uchun hukumat tomonidan bir qancha imtiyozlar berildi. Koreya ta'lim tizimining umumiy tuzulishi (1- chizma):

<i>Bosqichlar</i>	<i>Ta'limning davomiyligi</i>	<i>Majburiyligi</i>
<i>Boshlang'ich maktab</i>	<i>6 yil</i>	<i>Majburiy</i>
<i>O'rta maktab</i>	<i>3 yil</i>	<i>Majburiy</i>
<i>Yuqori maktab</i>	<i>3 yil</i>	<i>Majburiy emas</i>
<i>Kollej</i>	<i>2 yil</i>	<i>Majburiy emas</i>
<i>Universitet</i>	<i>4 yil</i>	<i>Majburiy emas</i>

1- jadval. Koreya ta'lim tizimining umumiy tuzulishi.

Koreyaning zamonaviy ta'lim tizimi rasman Yaponiya mustamlakasidan ozod bo'lgan 1945 – yildan boshlangan. Ammo kengroq qaraydigan bo'lsak, koreyslarda ta'lim tizimi 1894 yilgi islohotlardan keyin yuzaga kelgan deyish mumkin. 1881 yili Koreyadagi Choson hukumati mamlakat xavfsizligini kuchaytirish maqsadida maxsus armiya tuzadi va g'arbliklar harbiy san'atdan dars bera boshlaydilar.

Bu o'z navbatida chet tili va boshqa fanlar ta'limini yuzaga kelishini ta'minladi. Garchi 1882 – yili maxsus qo'shin uchun darslar to'xtab qolgan bo'lsa– da, bir qancha amaliy fanlar darsi davom etaverdi. Bu davrda asta – sekinlik bilan Gvangxevon, Bejexakdan, Ixvaxakdan kabi shaxsiy ta'lim muassasalari ham vujudga kela boshladi va keyinchalik universitetlar uchun asos bo'lib xizmat qildi.

1894 – yili shaxsiy bilim maskanlari birlashtirilib, mamlakat ta'lim tizimini boshqaruvchi institut tashkil etildi. Shu bilan birga 1895 – yildan boshlang'ich maktablar va maktab uchun kadrlar tayyorlaydigan pedagogika maktablari tuzildi. Bundan tashqari bir qancha xususiy maktablar ochilib, 1900 – yilda ular faoliyatini tartibga solib turadigan “Xususiy maktablar to'g'risidagi qonun” qabul qilindi. 1910 – yili Koreya va Yaponiya o'rtasida tuzilgan shartnomaga muvofiq Koreya Yaponiyaning rasman mustamlakasiga aylantirildi. Natijada bu mamlakat ta'lim tizimiga ham katta ta'sir ko'rsatdi. Yapon mustamlakachilari Koreyaning ta'lim tizimini keskin o'zgartirish yo'lidan bordi va xususiy maktablar faoliyati cheklab qo'yildi. Bu davrda 1911 – yil 23 – avgustda qabul qilingan “1 – Choson ta'lim buyrug'i” amal qildi.

Unga ko'ra, koreys va yapon fuqarolarining farqli ta'lim siyosati olib borildi. Ya'ni mahalliy xalq faqat 4 yil mobaynida boshlang'ich ta'lim olar, o'rta va oliy ta'lim berilmas edi. Bu yapon mustamlakachiligining uzoq o'ylangan rejaları qatoriga kirardi. Ammo 1919 – yili boshlangan norozilik harakatlari oqibatida Yaponiya hukumati biroz yon berishga majbur bo'ldi va buyruqqa o'zgartirish kiritib, boshlang'ich ta'lim 4 yildan 6 yilga uzaytirildi. 1922 – yil 4 – fevralda “2 – Choson ta'im buyrug'i” qabul qilindi. Bu buyruqqa ko'ra, ta'lim muddatlari uzaytirildi. Ya'ni, oddiy maktablarda ta'lim 6 yil, ayollar maktablarida esa 5 yil etib belgilandi. Shuningdek, asta – sekinlik bilan universitetlar ham paydo bo'la boshladi. Jumladan, 1924 – yili Kyongson Davlat Universiteti ochildi. Shu yili Xitoy – Yaponiya urushi boshlanishi munosabati bilan mustamlaka Koreyada nazorat yanada kuchaytirildi.

Oddiy maktablar va boshlang'ich maktablar, yuqori va o'rta maktablar birlashtirildi. Koreys tili fanlari kamaytirilib, imperiya xalq demokratiyasi fani kiritildi. 1943 – yil 3 – avgustda “4 –Choson ta'lim buyrug'i imzolandi va yapon mustamlakachiligining ta'lim sohasidagi zo'ravonligi kuchaydi. Jumladan, o'rta va yuqori maktablarda ta'lim 4 yilgacha kamaytirilib, koreys tili fani dasturdan olib tashlandi. Uning o'miga yapon tili darslari kiritildi. Koreyani yoppasiga savodsizga aylantirish siyosati natijasi o'laroq, 1944 – yilgi Koreya Umumiy Arxiv qo'mitasi ma'lumotlariga qaraganda o'sha paytda Koreyaning savodxonlik darajasi bor – yog'i 13,8%ni tashkil etgan. 1945 – yili Ikkinchi Jahon urushi bilan birga Koreyadagi Yaponiya mustamlakachiligi ham tugadi. Endilikda Koreyada tabiiyki boshqa sohalar qatori ta'lim tizimini o'zgartirish vazifasi turardi. Eng avvalo “Ta'limni rivojlantirish qo'mitasi” tashkil etildi va qo'mita oldiga darsliklar yaratish majburiyati qo'yildi. Ta'lim tizimi tadbiiq etilishi davom ettirilib, axloq, etika, texnikaga oid fanlar kiritildi. 1963 – yillardan boshlab esa ta'lim tizimida tabiiy va ijtimoiy fanlarga e'tibor kuchaydi. 1981 – yili Prezident Chon Du Xvan mamlakatda shaxsiy ta'lim berish va xususiy ta'lim maskanlari faoliyatini qonunan ta'qiqqlab qo'ydi. Lekin maktabda mustaqil shug'ullanish uchun imkoniyatlar yaratib berdi.

1992 – yilga kelib esa boshlang'ich maktablar faoliyati yanada rivojlanishi uchun hukumat tomonidan bir qancha imtiyozlar yaratildi.

Maktabgacha ta'lim muassasasi

Koreys bog'chalari ta'lim tizimining bir qismi hisoblanmaydi. Bolalar xususiy muassasalarda qabul qilinadi. Ular asosan koreys tilida faoliyat yuritadi. Biroq, ingliz tilida faoliyat yuritadigan bog'chalar ham anchagina. Bog'chalarga bolalar 3 yoshdan 5 yoshgacha qabul qilinadi. Ko'pchilik bolalar maktabga tayyorgarlik ko'rishmaydi va shunchaki o'z tengqurlari bilan bog'chalarga qatnab yuraverishadi. Bog'chaning asosiy vazifasi bolalarni har tomonlama rivojlanishi uchun sharoit yaratish. Bog'chalarda asosan musiqa, rasm, hisoblash darslari o'tiladi. Koreys bog'chalari bolalarda mustaqillikni shakllantirishga katta etibor qaratadi. Bolalar yoshi orasidagi farq 3 yoshgacha bo'lishi mumkin.

Boshlang'ich maktab «chxodын xakkyo» (kor. 초등학교, 初等學校)

Zamonaviy Koreya ta'lim tizimida boshlang'ich maktablarning roli muhim. Koreyada boshlang'ich ta'lim uchun o'quv yilida 1 – martga qadar 6 yoshdan yuqori bo'lgan bolalar qabul qilinadi. Lekin 5 yoshli bolalar ham o'qishga kirishga huquqli bo'lib, buning uchun maktab ma'sul shaxsining ruxsatnomasini olishi lozim bo'ladi. O'quv yili esa 1 – mart Koreya Respublikasida davlat bayrami munosabati bilan 2 – martdan boshlandi. 6 yil davom etadigan boshlang'ich ta'lim majburiy etib belgilangan. Boshlang'ich ta'lim 1 yil ikki semestrga bo'lingan holda olib boriladi. Boshlang'ich ta'limda o'qitiladigan fanlar qatoriga: Koreys tili, matematika, aniq fanlar, jamiyat haqidagi fanlar, chet tili, tasviriy san'at, musiqa kiradi.

O'rta ta'lim «chunxakyo» (중학교, 中學校)

Boshlang'ich ta'limdan keyingi “zinapoya” vazifasini o'rta ta'lim bajaradi. O'rta ta'lim Koreya Respublikasida 3 yil davom etadi. O'rta ta'lim ham majburiy bo'lib, bir o'quv yili 1 – martdan keyingi yil mart oyiga qadar davom etadi. Darslar 45 daqiqadan etib belgilangan bo'lib, bir yilda 1222 soatni tashkil etadi. O'rta ta'lim maktablarida davlat tili, axloq, ijtimoiy fan, matematika, jismoniy tarbiya, musiqa, san'at, chet tili kabi 10 ga yaqin fanlar o'qitiladi. Shuningdek, o'rta maktabda

o'quvchi uchun tanlov fanlar mavjud. Bular qatoriga axborot, chet tili (ko'pincha nemis, fransuz, ispan, xitoy, yapon, rus, arab tillari) kabilar kiritish mumkin. O'rta maktabda o'quvchilar qattiq nazorat qilinadi o'quvchilarning formasi, soch turmaji va maktabdan tashqari faoliyatlari ham nazorat qilinadi. Boshlang'ich maktabdagi kabi o'rta maktabda ham o'quvchilar asosan bir sinfda o'tirishadi, ammo fanlar turli o'qituvchilar tomonidan olib boriladi. O'quvchilar har kuni 6 ta o'quv predmeti bo'yicha dars o'tishadi.

Yuqori maktab «kodynxakkyo» (고등학교, 高等學校).

Yuqori maktablar bir necha turlarga bo'linadi:

- davlat yuqori maktablari;
- umumiy yuqori maktablar;
- xususiy yuqori maktablar.

Yuqori maktabning 1- kursiga o'quvchilar 17 yoshdan qabul qilinib 19 yoshgacha tahsil oladilar. Davlat yuqori maktablari (Koreya Ta'lim va Texnika fanlari vazirligi, Madaniyat, Jismoniy tarbiya va sayyohlik vazirligi boshqaradi). Umumiy yuqori maktablar (har bir viloyatdagi yuqori tashkilotlar tomonidan boshqariladi). Xususiy yuqori maktablar. Shuningdek, yuqori maktablar o'qitish fanlariga ko'ra ham bir qancha turlarga bo'linadi: umumiy maktablar, ixtisoslashtirilgan maktablar (qishloq xo'jaligi, sanoat, dengiz xo'jaligi, axborot), maxsus maktablar (litsey shaklidagi maktab), texnika maktablari, chet tili maktabi, jismoniy tarbiya maktabi, san'at maktablari. Koreya Respublikasida Ta'lim vazirligi maxsus tashkil etgan yuqori maktablar ham bor. Bular asosan qishloq xo'jaligi, baliqchilik, sanoat, xalqaro tillarga ixtisoslashgan bo'ladi. Yuqori maktabda o'qish ixtiyoriy.

Oliy ta'limga kiruvchi ta'lim muassasalariga kollejlar – ular kasbiy ma'lumot berishga mo'ljallangan. Universitetlar – bunday ta'lim muassasalari oliy ma'lumot berishga mo'ljallangan.

Koreyaning eng mashhur universitetlari: Seul Milliy Universiteti, Koreya Advanced Institute of Science and Technology, Pusan Milliy Universiteti.

Shuningdek, xususi universitetlardan: Koreys Universiteti, Pohang University of Science and Technology, Yonsei University, Sogang University, Hanyang University, Sungkyunkwan University, Ewha Womans University.

Janubiy Koreya Osiyoda meditsina jihatidan eng rivojlangan mamlakat hisoblanadi. Janubiy Korreya fuqarosi bir vaqtning o'zida Shimoliy Korreya fuqarosi ham hisoblanadi. Dunyodagi eng mehnatkash xalq bu – koreyslar hisoblanadi. Undan keyin greklar, cheklar, vengerlar, polyak. Janubiy Koreyaning bir yilik harbiy xarajatlari (2008-yil) 28.940.000.000 S ni tashkil qiladi. Janubiy Korreya internet foydalanuvchilari eng ko'p bo'lgan dunyoning kuchli 10 taligiga kiradi. Korreya dunyodagi eng xavfsiz mamlakat. Korreyada jinoiy ishlar Germaniyaga qaraganda 8 marta kam, odam o'ldirish Rossiyaga qaraganda 15 marta, o'g'rilik AQShga qaraganda 20 marta kamdir. Bu yerda narkomaniya deyarli yo'q. Korreyadagi ko'p qavatli uylar liftida "4" raqami yo'q. Chunki 4 – "CA" va o'lim-"ca" bir hil yoziladi. Shuning uchun 4 soni o'rniga "F" belgisi yoziladi. Korreyada sut mahsulotlari defitsit, uni har doim ham uchratib bo'lmaydi. Koreys odatlariga ko'ra chap tomon hosiyatli sanaladi. 90% koreyslar ko'zoynak va kontakt linzalardan foydalanishadi. Koreyada bepul ishlaydigan internetni istalgan binodan, hatto avtobuslardan ham olish mumkin.

Yaponiya va Koreyada majburiy boshlang'ich ta'lim 6 yil. Respublikamizda 4 yil. Majburiy ta'lim Osiyo mamlakatlaridan Koreyada 9 yil. O'zbekistonda 12 yil.

6.3. Xitoy Xalq Respublikasi ta'lim tizimi

Xitoy ta'lim tizimi o'ziga maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim, to'liqsiz o'rta ta'lim, o'rta ta'lim, universitet, aspirantura bosqichlarini qamrab olgan. Xitoy Xalq Respublikasining "Majburiy ta'lim" to'g'risidagi qonuniga muvofiq, 9 – yillik ta'lim davlat tomonidan majburiydir.

Xitoy boshlang'ich maktablarida 140 mln. ga yaqin bolalarni o'qishi yo'lga qo'yilgan. Har yili boshlang'ich maktablariga 6 yoshli bolalarning 98.8%i qabul

qilinadi. O'rta maktablarda 60 mln. o'quvchi o'qiydi, oliy ta'lim muassasalarida esa talabalar soni 3 mln. dan ortiqni tashkil etadi.

O'quv yili 1 – sentabrdan boshlanib, iyul oyining boshlarida yakunladi. Ta'limda talabalar bilimni baholash uchun kredit tizimi amal qiladi. O'quv jarayoniga zamonaviy axborot texnologiyalari va innovatsion pedagogik texnologiyalar tatbiq qilingan.

Xitoyda ta'lim tizimi miloddan avvalgi X-XI asrlarda Daotsizm, Konfutsiychilik va Buddaviylik dinlari ta'siri ostida yuzaga kela boshlagan. Unga oid ayrim ma'lumotlar tarqoq holda bo'lsada Qadimgi Xitoy qonunchiligiga oid tuplanlarda uchraydi. Xitoy ta'lim tizimi qadimgi va boy tajriba an'nalarga ega tizimdir. Bu yerda ta'lim tizimining shakllanishi bevosita davlat ma'muriy – boshqaruv tizimining qurulishi bilan bog'liqdir. Qadimda Xitoy imperatorining asosiy uchta maslaxatchilari (uchta gunn) «buyuk murabbiy», «buyuk ustoz» va «buyuk xomiy» deb atalgandir. Ular davlatda ta'lim – tarbiya meyorlari (li) ni nazorat qilib borganlar. Bunda «yoshlarning kattalarga buysunishi» goyasi (syao) asosiy o'rin egallagan. Keyinchalik, ya'ni o'rta asrlarda bu sohadaga oid ma'lumotlar «Chjao xonadonidagi yetim» (Xasr) «Aslzoda o'spirinning xatosi» (XIII asr) kabi mashhur asarlarda uchrab turadi. Xitoyning XIX asr oxiridan XX asrning 60 yillarigacha bo'lgan davr ma'naviy va ma'rifiy xayotiga oid ma'lumotlar esa Van Menning mashhur «Metamorfozalar» asarida uchraydi. Xitoyda Mao Sze Dunning «Madaniy inqilobi» natijasida yuzaga kelgan ta'lim tizimining «kora davri» (1966 – 1976 yillar) da bu yerda ma'naviy – ma'rifiy sohalarda og'ir okibatli holatlarga olib keldi. 1980 – 1990 yillar davomida Xitoyda amalga oshirilgan ijtimoiy – iqtisodiy isloxotlar natijasida ta'lim – tarbiya sohasida yangi zamonaviy tizim shakllantirildi. Hozirgi Xitoy ta'lim – tarbiya tizimi bir kancha o'ziga xos jihatlarga ega ilg'or milliy tizimlardan hisoblanadi.

Xitoyda bolalar boshlang'ich maktabga 6-7 yoshdan borib, bu yerda 5-6 yil dastlabki ta'lim oladilar, mamlakat bolalarining (boshlang'ich maktab yoshidagi) 95% boshlang'ich maktablarga boradilar. Boshlang'ich sinflarda bolalarga xitoy tili,

geografiya, tarix, matematika, mo'ziqa, tabiatshunoslik tasviriy san'at jismoniy tarbiya va siyosiy ta'lim o'rgatiladi.

Boshlang'ich maktabni tamomlagach, bolalar o'rta maktabga borishlari mumkin. Quyi o'rta maktabda talim 3 yil, yuqori o'rta maktabda esa 2 yoki 3 yil davom etadi. O'rta maktabda boshlang'ich sinflardagi ko'pchilik fanlar ya'ni biologiya, kimyo, fizika, huquqshunoslik ingliz va boshqa xorijiy tillar o'qitiladi. Professional va texnik o'rta maktablarda esa qishloq xo'jaligi asoslari, industrial texnologiya va boshqa ixtisoslikka oid fanlar o'qitiladi. Xitoylik bolalarning 2/3 qismini o'rta maktabda ta'lim ola boshlaydi, ammo ularning hammasi ham o'qishni yakuniga yetkazmaydi.

Oliy o'quv yurtlariga kirish uchun yoshlar maxsus imtihonlardan o'tishlari kerak. Imtihonlardan o'tgan yoshlar talabalar qatoriga qabul qilinadi. Universitetlarda o'qitiladigan asosiy fanlar: iqtisod, xorijiy tillar, matematika, tibbiy va gumanitar fanlar imtihonlardan o'tgan yoshlarning bir qismi texnik kollejlarda qabul qilinadi. Har bir kollej o'z ixtisosligiga ega bo'lib, qishloq xo'jaligi, o'rmon xo'jaligi, tibbiyot, tog'-kon yoki o'qituvchilik yo'nalishlarda mutaxassis tayyorlaydi. Ko'pchilik maktablar tegishli soha vazirligi (masalan, tibbiyot yo'nalishidagi texnik kollejlarda tibbiyot vazirligi) tomonidan boshqariladi.

Xitoyda jami 1000 ga yaqin oliy ta'lim muassasalari mavjud. (universitet va kollejlarda). Ulardan 1, 700 000 (1 million 700 ming) talaba tahsil olmoqda. Oliy ta'lim olishni istagan yoshlar soni tobora ortib bormoqda. Ammo fakultetlar va imkoniyatlar yetishmasligi bois yoshlarning oz qismigina oliy ta'lim jarayoniga jalb etilmoqda. Kirish imtihonlaridan o'ta olmagan yoshlar «ishchi universitetlar» deb atalmish qisqa muddatli kurslarda ta'lim olishlari mumkin. O'rta maktabni tashlab ketgan yoshlar erkin vaqt o'rgatiladigan maxsus maktablarda yoki televizion kurslar orqali ta'lim olishni davom ettirishlari mumkin.

Xitoyda hozirda 2020- yilgacha muljallangan ta'lim tizimini isloxotlari amalga oshirilmoqda. Uning bosh maqsadi ta'lim – tarbiya sohasida butunlay yangi o'zgarishlar bir zamonaviy ilg'or asosli samarali tizimni yaratishdan iboratdir.

Hozirgi Xitoy ta'lim – tarbiya tizimining zamini hisoblangan didaktik asoslar esa quydagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

Xitoy ta'lim – tarbiya tizimiga xos bo'lgan xususiyatlar quydagi jihatlarda kuzatiladi:

- millat mentalitetida ta'lim – tarbiya va shu sohadada mehnat qilayotganlarga nisbatan chuqur hurmat – ehtirom munosabatining uzoq asrlar davomida keng ko'lamda saqlanib kelayotganligi;

- an'ana sifatida davom etib kelayotgan va qat'iy nazorat mahoratli buyuk ustozlar hurmati oldidagi ta'zim yoshlarning ta'lim – tarbiya talablariga chin dildan ixlos bilan bo'ysunish va uni to'la – to'kis bajarishga harakat qilishida kuzatiladi;

- yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalarning keng ko'lamdada qabul qilinishi va ularni tezkor tarzda bevosita amaliyotga joriy etish jarayonining kuchli tarzda borayotganligi;

-keng halq ommasida ilm olishga intilishning kuchliligi mavjud ta'lim muassasalarining jamiyatda yuzaga kelayotgan ehtiyojlarni qondirishga o'zlik qilib qolayotganligida ko'zga tashlanadi.

Shanxay Universiteti haqida

Shanxay universiteti Xitoyning eng nufuzli, yetakchi oliy ta'lim muassasalaridan biri hisoblanadi. Hozirgi paytda universitet mamlakat iqtisodiyotining turli soha va tarmoqlari uchun zarur bo'lgan, zamonaviy talablarga to'liq javob beradigan mutaxassislarni tayyorlab bermoqda. Universitetda 58 ta bakalavr dasturi, 64 ta magistr dasturi, muhandislik ilmiy darajasi uchun 7 ta mutaxassislik dasturi, axborot muhandislik, matematika, elektronika va kommunikatsiya, metallurgiya, dinamika sohalarini qamrab olgan 7 ta nomzodlik va 16 ta doktorlik dasturlari mavjud. Bundan tashqari Shanxay universiteti 2010 kishilik professor – o'qituvchilar kontingentiga ega, ulardan 337 tasi professor va 687 tasi fan nomzodlaridir. Ushbu professorlardan 7 tasi Xitoy muhandislik akademiyasi va Xitoy fanlar akademiyasi akademiklaridir.

Bugungi kunda Shanxay universitetida 30 mingdan ziyod talabalar tahsil oladilar. Ushbu universitetning 72 ta ilmiy tadqiqot institutlari bilan hamkorlik aloqalari mavjud.

Oliy o'quv yurtlarida tadqiqot bilan shug'ullanish qadimiy an'analardan biridir. O'tgan asr boshlarida Vilgelm Fon Gumbold Pruss universitetlarni isloh qildi, o'shandan beri "tadqiqot va o'qitish birligi" ularning hayotiy tamoyillariga aylanib qolgan. Germaniya ta'limi o'ziga xos yo'nalishda va juda murakkab tizimga ega. Shu bilan bir qatorda hozirda Germaniya ta'lim tizimini isloh etish yo'lida yangi izlanishlar olib borilmoqda.

6.4.Hindiston ta'lim tizimi

Hindistonda mustaqillikdan so'ng yo'lga qo'yilgan ta'lim siyosatida ko'proq sekulyar va markazlashgan tizimiga xizmat qiluvchi kadrlar tayyorlashga e'tibor qaratilgandi. U ijobiy va salbiy natijalar berdi. Ijobiy natijasi shu bo'ldiki, Hindiston ta'lim tizimi dunyo ish bozorida raqobatbardosh doktor, menejer, injener kabi mutaxassislar yarata oldi. Salbiy tomoni, bu kadrlar axloqan nokomil, ma'nan tarbiyasiz bo'lib o'sdi, chunki ularga umumiy axloqiy tarbiya bera oladigan muhit bu tizimda mavjud emasdi. Mamlakatdagi mashhur "Hindu" gazetasi muharririning aytishicha, Hindiston oliy o'quv yurti bitiruvchilarining 80 foizdan ziyodi chet elga pul ishlash uchun chiqishni istaydi. Aksar malakali mutaxassislari chet elga ketishni xohlaydigan yurtining esa kelajagi yo'q.

Yoshlarning milliy qadriyatlardan yiroqlashib borayotgani bugun hukumat darajasidagi muammoga aylangan. Buning salbiy oqibatlarini kamaytirish yuzasidan taegishli chora – tadbirlar ham ishlab chiqilmoqda. Masalan, 1986 – yili Hindiston Ta'lim boshqarmasi "Ta'lim to'g'risida milliy siyosat loyihasi"ni tayyorladi. 5200 dan ortiq o'quv muassasasi uchun mo'ljallangan bu dasturda mamlakatning siyosiy, ijtimoy hayoti o'tish bosqichida ekani va bu davrda azaldan urfda bo'lgan milliy qadriyatlarning yo'qolishi xavfi kuchaygani kuyunchak bilan tilga olingan. Loyiha bu xavfni bartaraf etish uchun qadriyatlarni o'qitishni ta'lim tizimiga kritish lozim

deb hisoblaydi. Bu borada nodavlat tashkilotlar ham Ta'lim boshqarmasi bilan bir fikrda. Ular o'tkazgan tadqiqotlar milliy qadriyatlarini, axloq – odobni ta'lim tizimi orqali yoshlar ongiga kiritish zarur ekanini ko'rsatmoqda.

Axloq tarbiyasini va qadriyatlar mohiyatini yetkazdigan dinshunoslik, etika, ijtimoiy nazariya kabi fanlar yaxshi rivojlanmagan yoki o'qitiladigan mavzularining qanrov doirasi tor. Bu bo'shliqni to'ldiruvchi yangi o'quv qo'llanmalari va dasturlarni yaratishga urinishlar bor. Masalan, Butun Hindiston nasorolar ta'lim Assosiyatsiyasi bu borada o'z dasturlarini ishlab chiqqan. Ular din, axloq, ijtimoiy muammolar kabi axloq – etikani tarbiyalovchi fanlarni yo'lga qo'yish bilan birga, matematika, tilshunoslik, fizika, biologiya kabi aniq fanlar bo'yicha o'quv qo'llanmalarini yaratishda ham dinshunos va nazariyotchilarning maslahatlaridan foydalanishni ko'zda tutadi. Bu, asosan, nasoro jamiyati talabalari uchun amalga oshayotgan bo'lsa – da, hindu va musulmon jamiyatlari ham o'z doiralarida shunga o'xshash faoliyatlarni olib bormoqda. Ayni paytda dinlararo do'stlik aloqalarini mustahkamlashga ham ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri sifatida qaraladi. Chunki etnik va diniy ziddiyatlar qonli to'qnashuvlargacha yetib borgan Hindistondek mamlakat uchun bu juda zarur.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ham ma'nan va axloqan yetuk kadrlarni tayyorlash bejiz ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri sifatida ko'rsatilmagan. Ma'naviyati yuksak yosh avlodni tarbiyalash yurt rahbarining ham doimiy e'tiboridagi masala bo'lib kelayotgani sir emas.

Hindiston mustaqillikka erishgan paytda mamlakat aholisining 965 savodsiz bo'lgan. 1949 – yilda qabul qilingan konstitutsiya bo'yicha 6 yoshdan 14 yoshgacha to'lgan bolalar uchun bepul majburiy ta'lim joriy etildi.

2005 – yilda savodxonlik darajasi 52% ga yetdi.

Hindistonda xalq ta'limi tizimi maktabgacha ta'lim tizim, boshlang'ich va kichik asosiy maktab, to'liqsiz o'rta va to'liq o'rta maktabdan iborat.

Oliy o'quv yurtlarida o'qish muddati 5 – 6 yil va o'qish pullik. Mamlakatda 219 ta universitet va institut hamda 7 mingdan ziyod kollej bor. Oliy o'quv yurtlari: Bombey universiteti, Kalkutta universiteti, Chennai universiteti.

Asosiy kutubxonalar:

Kalkuttadagi milliy kutubxona, Dehlidagi ommaviy kutubxona, Chennoydagi ommaviy markaziy kutubxonalar bor.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savollar hamda topshiriqlar:

1. *Yaponiya ta'limi haqida ma'lumot bering.*
2. *O'zbekiston va Yaponiya oliy ta'limini qiyosiy tahlil qiling.*
3. *Koreya ta'lim tizimini izohlab bering.*
4. *Koreyada o'qishni o'ziga xos jihatlarni sanab bering.*
5. *Xitoy ta'limi-tarbiya tizimining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?*
6. *Xitoyda majburiy ta'lim qaysi bosqichlardan iborat?*
7. *Hindiston ta'limi haqida ma'lumot bering.*
8. *Hindiston ta'limining boshqa davlatlar bilan qiyoslab tushuntiring.*

7-MAVZU: AQSH VA YEVROPA MAMLAKATLARIDA TA'LIM-TARBIYA MASALALARINING OLIB BORILISHI VA QIYOSIY TAHLIL

Tayanch so'zlar: AQSh, Kinder garde, onalar maktabi, "tayyorlov sinfi", "elementar sinf", "o'rta" sinflar, oliy ta'lim, oliy maktab.

7.1. AQShda ta'lim tizimining qiyosiy tahlili.

O'zbekiston va AQSh ta'lim tizimining qiyosiy tahlili. Yevropa davlatlarida ta'lim-tarbiya jarayonlarining uziga xos xususiyatlari. Pedagogika fani taraqqiyotidagi o'ziga xosliklar: umumiylik va tafovut.

Mamlakat ta'lim tizimining tuzilishi quyidagicha:

- bolalar 3 yoshdan 5 yoshgacha tarbiyalanadigan maktabgacha tarbiya muassasalari;

- 1-8-sinf gacha bo'lgan boshlang'ich maktablar (bunday maktablarda bolalar 6 yoshdan 13 yoshgacha o'qiydilar);

- 9-12-sinflardan iborat o'rta maktablar (bu maktablarda 14-17 yoshgacha bo'lgan bolalar ta'lim oladilar). U quyi va yuqori bosqichdan iborat.

Amerika Qo'shma Shtatlarida navbatdagi ta'lim bosqichi oliy ta'lim bo'lib, u yoki 4 yil o'qitiladigan kollejlarda hamda dorilfununlarda amalga oshiriladi.

So'nggi bosqich, dorilfununlar va boshqa oliy o'quv yurtlari tarkibida tashkil etilgan aspirantura yoki doktoranturalar.

AQSHda majburiy ta'lim 16 yoshgacha amal qiladi. Bu mamlakatdagi o'quv yurtlarida davlat, jamoa, xususiy tasarrufda va diniy muassasalar ixtiyorida bo'lishi mumkin.

Shunisi diqqatga sazovorki, AQSH maktablarining (bitiruvchi sinf o'quvchilaridan tashqari) barcha o'quvchilar ta'til vaqtida asosan, ish bilan band bo'lishadi. AQSH maktablarida o'quv yili 180 kun. Bir soat dars 45 - 50 minut.

Amerika konstitutsiyasiga muvofiq, ta'lim tizimi tasarrufidagi shtatlar boshqaruv muassasalari ixtiyoridadir. 1979 yilgacha ta'limni mablag' bilan ta'minlash, ta'linda davlat siyosatini amalga oshirish, o'quv yurtlari faoliyatini muvofiqlashtirib borishni Sog'liqni saqlash, Ijtimoiy ta'minot va Ta'lim vazirligi olib borar edi. 1979 yilda Ta'lim vazirligi mustaqil bo'lib ajralib chiqdi.

Ta'lim tizimiga mablag' ajratish bo'yicha AQSH dunyo mamlakatlari orasida yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. AQSH ta'lim tizimining rivojlanish sur'ati ancha yuqori bo'lib, uning boshlang'ich ta'lim bosqichida o'qishi lozim bo'lgan bolalarning 99,9 foizi, o'rta bo'g'ida 94,5 foizi ta'lim oladi. O'quvchilar umumiy sonining 46 foizi o'rta maktabni tamomlagach, kollej va universitetlarga o'qishga kiradi. Barcha toifadagi ta'lim maskanlarida 58 million yosh, shu jumladan, ta'limning oliy bosqichida 12 million yigit - qiz tahsil oladi. AQSHda har 10 ming aholiga 307 talaba to'g'ri keladi. Bu jahonda yuksak ko'rsatkichlardan biridir.

Bulardan tashqari AQSHda har yili 33 million kishi uzluksiz ta'lim va malaka oshirish tizimlarida bilim oladi. Mamlakatda 3 million o'qituvchi mehnat qiladi. Hap yili o'rta maktabni 3 million o'quvchi, bakalavr darajasidagi oliy ta'lim bosqichini 932 ming kishi, magistr darajasida esa 300 ming kishi tugallaydi, yiliga 30 ming kishi doktorlik ilmiy darajasini oladi.

Maktabgacha tarbiya

Amerika boy mamlakat. Lekin bu mamlakatda bolalar uch yoshga to'lgunga qadar onalarga turli moddiy imtiyozlar berish ko'zda tutilmagan.

Farzandlarga qarab uyda o'tiradimi yoki enaga yollab ishga tushadimi, bu onalarning ishi. O'zbekistondagi kabi keng va shinam, ikki qavatli, o'ynaydigan, uxlaydigan, ovqatlanadigan alohida xonalari bo'lgan bog'cha va yaslilar Amerikada odat tusiga kirgan emas. Enaga yollash oila uchun haftasiga 200 dollardan kamga tushmaydi. Bu mamlakatda 30 - 40 bolaga mo'ljallangan xususiy va davlat tasarrufidagi bog'chalar mavjud. Ular enaga yollashdan bir oz arzonroqqa tushadi. Lekin har ikki holda ham, uydan olib borgan ovqatni eedirishadi, krovatchalar, ko'ropa-to'shak, yostiqchalarni ota - onalarning o'zlari olib borishadi. Amerikada

bizdagidek taomnomalar, o'quv dasturlari yo'q. Bolalar yozda atrofda ko'alamzorlarda o'ynab dam olaishdi.

Makatabgacha ta'lim muassasasida bolalar yoshlariga qarab turli guruhlarda tarbiyalanadi, ularga tarbiyachi - mutaxassis qaraydi, ular ovqatni tayyorlab beradi, turli qo'shiqlar, she'rlar o'rgatadi, quvnoq o'yinlar uyushtiradi. Ammo har kim o'z uslubiga muvofiq ishlaydi, umumiy qoidalar, o'quv dasturlari joriy qilinmagan.

Lekin bolalar uchun haqiqiy ta'lim-tarbiya jarayoni ular 5 yoshga to'lganlaridan keyin boshlanadi. Ana shu yoshda ular Kinder garden deb ataluvchi tayyorlov bog'chalariga jalb etiladi. Ular hukumat tasarrufida bo'lib, bog'chalar yoki maktablar tarkibida tashkil etiladi. Bolalarni maxsus "maktab avtobusida" uyga olib keladilar va maktabga olib boradilar. Bunday avtobuslar yo'l-transport hodisalaridan to'la muhofaza etilgan: sariq rangga bo'yalgan, uning signallariga barcha transport vositalari itoat etishga majbur. Maktab avtobuslarini boshqa transport vositalari quvib o'tishi mumkin emas, tartibni buzganlar qattiq jazolanadi.

Ko'chalarda, maktabga ketayotganda yoki qaytayotganda alanglab yurgan, o'ynab, futbol tepib yurgan bekorchi bolani uchratish amrimahol. Bolalarni maktabda ham, uyda ham shaxsiga tegilmaydi, do'pposlashmaydi, u erkin o'smog'i kerak. Agar biror bola "meni urdi" deb ota - onasidan shikoyat qilsa, ma'lum muddatga ana shu ota - onalar ayrim hollarda ota - onalik huquqidan mahrum qilinadilar. Maktabga bolalar o'zlari xohlagan kiyimda boradilar. 5 yoshli bolalarni maktabga tayyorlash ota - onalarning, bog'cha va maktabning, ommaviy axborot vositalarining ishi.

AQSH televideniyasining alohida kanalida "Sezam ko'chasi" deb nomlanuvchi ko'rsatuvlar dasturi mavjud, u o'quvchilarga ingliz tili, alifbo, arifmetik amallarni bajarish, sanash, o'qish, koinot, tabiat, geografiya, tarix bo'yicha bilimlarni o'ta qiziqarli tarzda singdirishga harakat qiladi.

Amerika ko'p millatli mamlakat. Lekin har bir millat o'z farzandiga milliy urf-odatlarini, tilini o'rgatishga jiddiy ahamiyat beradi. Ko'pincha bu vazifani katta avlod amalga oshiradi.

O'zbeklar ham o'z ona tilini, urf - odatlarini, dinini o'z farzandlariga singdirishga astoydil intilishadi. O'zbek bolalari ham Markaziy Osiyoda o'z mamlakatlari borligini biladilar, g'oyibona intiladilar, u haqda ko'p narsalarni ko'rish, eslitish, o'qishni istaydilar. O'zbekistonga kelish har bir amerikalik o'zbeklarning muqaddas orzusidir.

Besh yoshli bolalar bilan olib boriladigan mashg'ulotlarning asosini ularni maktabga tayyorlash tashkil etadi. Olti yoshlilar bog'cha guruhlarida bo'lsalarda, lekin bu guruhlardagi ta'lim boshlang'ich sinfdagi ta'limga yaqin turib, amalda uning dastlabki bosqichi hisoblanadi. Maktabgacha tarbiya muassasalarining ta'lim dasturi ko'p jihatdan ota - onalar bilan hamkorlikda ish olib borishga mo'ljallangan, u pirovard natijada bolalarni boshlang'ich maktablarga puxta tayyorlab berishga xizmat qilishi kerak. Shuningdek, maktabgacha tarbiya muassasalari bolalarning aqliy va jismoniy rivojlanishi, umuminsoniy fazilatlarni o'zlashtirishi, bolalar jamoasi ichida o'zini tutish, samimiylik, mehnatsevarlik, foydali xatti-harakatlarning ilk shakllanishiga erishmoqlarini, tozalik, ozodalik va pokizalikka o'rganishlarini ta'minlab berishi lozim. Yuqorida aytganimizdek, maktabgacha tarbiya muassasalarining xususiylari ham bor. Lekin u Yaponiyadagidek rivojlangan emas. Amerikada xususiy bog'chalar davlat dasturiga kiritilgan.

Amerikada o'quvchilarning o'z fikrini so'zda mukammal, aniq ifodalab bera olishiga, o'zligini anglash, o'zining qadr-qimmatini e'zozlash, shaxsiy qobiliyatini ro'yobga chiqarish tuyg'ularini tarbiyalashga katta e'tibor beriladi. Bolalarda ana shu his - tuyg'ularini shakllantira borish ilk yoshdanoq boshlanadi.

Boshlang'ich ta'lim

Boshlang'ich maktablarning asosiy vazifasi 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalarga to'laqonli bilim, ta'lim berish, ularning umuminsoniy, axloqiy xislatlariga ega bo'lib shakllanishini ta'minlashdan iboratdir.

Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan o'quv predmetlari va dasturlari bolalarning yoshi, muhitiga moslashgan bo'lib, ular o'quvchilarning umumiy savodxonligini ta'minlab berishdan tashqari ma'lum darajada kasb yo'nalishiga ham ega qiladi.

Sinfdan-sinfga ko'chirish o'quvchining o'qish tezligi, yozuvi, husnixati, arifmetika, tarix, geografiya, musiqa va san'at kabi predmetlarni boshlang'ich sinf dasturi hamda darsliklari doirasida qanday o'zlashtirib olganligiga qarab belgilanadi.

Amerika maktablarida o'quv-tarbiya ishlari bilan bog'lik masalalarni to'laligicha har bir shtat o'ziga mustaqil belgilab olish huquqiga ega. Shu boisdan boshlang'ich maktablarda o'quv davomiyligi turli shtatlarda turlicha belgilangan. Ya'ni boshlang'ich ta'lim 4, 5, 6, 8 yillik bo'lishi mumkin. O'quvchilar shu davr ichida ingliz tili, ijtimoiy fanlar, tabiat va gigiena, matematika, hunarmandchilik va san'at, badantarbiya va sport predmetlaridan saboq oladilar. AQSH maktablarida o'qish har bir o'quvchi uchun faxr-iftixor bo'lishiga o'quvchi o'z bilimi imkoniyati, nuqtai nazariga ishonch hissini tarbiyalashga katta e'tibor beriladi. O'quvchilarni maktabdan bezdirish, ularni darslarga ishtiyoqsiz va loqayd bo'lib qolishlari favqulodda salbiy holat hisoblanadi.

O'quvning boshlang'ich ta'lim bosqichidanoq o'quvchilar uchun turli to'g'araklar, sayohatlar tashkil etiladi, xilma-xil ko'ngilochar tadbirlar o'tkaziladi. Lekin ular pullik bo'lib, unga oila byudjetining 10-16 foizi sarflanadi. Kam ta'minlangan oila farzandlariga bu borada ba'zi imtiyozlar beriladi.

O'rta ta'lim

Amerika Qo'shma Shtatlarida to'laqonli o'rta maktab sirasiga 10, 11, 12-sinflar kiradi. 7, 8, 9-sinflarni aksariyat holda quyi o'rta maktab deb ham yuritiladi. Binobarin, quyi o'rta maktab kursini muvaffaqiyatli o'taganlar yuqori bosqichga — to'laqonli o'rta maktabga qabul qilinadilar.

Ma'lum darajada 9-sinfni bitirganlar yuqori o'rta maktablarga tanlov yo'li bilan qabul qilinadi. Ammo yuqori o'rta maktablar o'quvchilarning bilimiga qarab tabaqalashtirilganligi tufayli 86,4 foiz o'quvchi ularga qabul qilinadi.

Amerikalik yoshlarning ko'pchiligi o'rta maktablarni tugatgach, tegishli diplom va maxsus kurslarni bitirganliklarini isbotlovchi hujjat olishadi. O'quvchilar odatda ma'lum bir sinfni, kurs yoki maktabni yakunlashda test sinovlariga jalb etiladi.

O'quvchilar bilimi quyidagicha baholanadi:

A — 95-100 ball;

V — 85-92 ball;

S — 71-80 ball;

D — 65-70 ball;

G — 0-64 ball (qoniqarsiz).

Test natijalariga ko'ra qoniqarsiz baholangan o'quvchilar yil davomida ma'lum vaqt o'tkazib sinovdan qayta o'tkaziladilar. Bu sinovlarga o'quvchilarning sinf muloqotida qatnashganligining natijalari, og'zaki va yozma vazifalarning yechimlari ham ilova qilinadi. AQSH maktablarida chorak va o'quv yili natijalariga ko'ra ham o'quvchilar test sinovlaridan o'tkaziladilar.

Ba'zi shtatlarda, shuningdek, Nyu-Yorkda ham ta'lim departamenti tomonidan belgilangan imtihonlar ham o'tkaziladi.

AQSH maktablarida odatda, o'quvchilar o'quv yili davomida ikki marta o'zlashtirish tabeli olishadi. Ayrim shtatlarda bunday tabellar har bir fan bo'yicha 6 marttagacha beriladi. Har bir maktab o'quv yili boshlanishidayoq o'z o'quv tartibini oldindan belgilab oladi.

U quyidagicha bo'lishi mumkin:

7 sentabr — o'quv yilining boshlanishi;

12 oktabr — Kolumb kuni munosabati bilan bayram;

21 oktabr — o'quvchilarning aqliy qobiliyatlarini aniqlovchi test sinovlari;

10 noyabr — insholar konkursi;

22-27 noyabr — dastlabki ta'tillar;

2 dekabr — kollejga kirish imtihonlarining birinchi bosqichi;

22 dekabr — Rojdestvo ta'tili;

13 yanvar — kollejga kirish imtihonlarining ikkinchi bosqichi;

26 yanvar — o'quv yili ikkinchi yarmiga o'tish imtihonlari;

24 fevral — yaxshi o'quvchilarni aniqlovchi milliy imtihonlar;

2 mart — kollejga kirish imtihonlarining uchinchi bosqichi;

5 aprel — 3-davraga o'tish imtihonlari;

12-20 aprel — bahor ta'tillari;

4 iyun — kollejga kirish imtihonlarining to'rtinchi bosqichi;

30 may — Xotira kuni;

12 iyun — bitirish kechasi;

20 iyun — yozgi ta'tilga chiqish kuni.

O'rta maktablarda o'quvchilarga o'zlari tanlagan yo'nalishlariga mos holda predmetlar tanlashda ma'lum erkinliklar bor. Masalan, ingliz tili, ijtimoiy fanlar, matematika, fizika predmetlari asosiy fan bo'lib, chet tillari, nafis san'at, kasb ta'limi predmetlari o'quvchilarning xohish - istaklariga qarab qo'yilishi mumkin.

O'rta maktab o'quvchilari kundalik faoliyatida yarim vaqtni o'quv sinflarida, qolgan vaqtni esa, laboratoriya, maydonlar, tajriba uchastkalari, amaliyot uchun mo'ljallangan joylarda o'tkazishadi. 10, 11, 12-sinflarda maktab - oila hamkorligi, ayniqsa, mustahkam bo'ladi. Chunki ayni shu bosqichda o'quvchilarning kasb-korlarga moyilligi to'la qaror topadi.

O'quvchilar va ota - onalarning istaklariga muvofiq, kasb-kor yo'nalishiga mos keladigan predmetlardan olinadigan saboqlarni ko'paytirish mumkin. Boshqacha qilib aytganda, o'quvchi kelajakda qaysi sohaga o'z hayotini bag'ishlashga ahd qilgan bo'lsa, aynan o'sha yo'nalishdagi predmetlarni ustun darajada o'rganib, tayyorgarlik ishlarini olib boradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, xulosa qilish mumkinki, AQSH o'rta maktablari o'z o'quvchilariga uch yo'nalishda: akademik, kasb - kor, umumiy yo'nalishlarda bilim beradi. Ayni vaqtda o'quvchilarga to'rt yo'nalishda hunar, kasb-kor asoslarini berib boriladi. Bular quyidagilar:

Birinchi, qishloq xo'jalik kasblari ta'limi hisoblanib, unda tinglovchilarga fermerlik asoslari o'qitiladi va qishloq xo'jaligi bo'yicha menejmentlar yetishtirib beriladi. Bunday ta'lim Amerikaning bo'lg'usi fermerlari dasturi asosida ish olib boradi.

Ikkinchi, biznes ta'limidir. Unda o'quvchilarga tijorat, tijorat iqtisodiyoti, ichki iqtisodiyot mutaxassisligi o'rgatiladi, bunday o'quv yo'nalishlarida bolalarda

muruvvat, bemorlarga g'amxo'rlik qilish, insonparvarlik tuyg'ularini tarbiyalash masalalariga jiddiy ahamiyat beriladi.

Uchinchi, savdo va sanoat ta'limi bo'lib, unda yoshlarga mahsulot ishlab chiqarish va mexaniklik kasbi o'rgatiladi.

To'rtinchi, qurilish ta'limi bo'lib, bu ta'lim tizimi orqali turli qurilish kasblari bo'yicha bilim va ko'nikmalar beriladi.

Bu kasb dasturlari o'quvchilarni ana shu kasbga tayyorlashi, ularni shu kasb-korni yanada chuqurroq o'rganishi bo'yicha o'qishni davom ettirishga tayyorlashi mumkin. Bundan tashqari, dasturning uchinchi turi ham mavjud bo'lib, bu umumiy ta'lim (akademik) dasturidir. Bu dastur kasblar yuzasidan umumiy tushuncha beradi va o'quvchilarga kasblarning o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradi.

AQSHda har bir o'quvchining fanlar bo'yicha olgan bilimlarini jamlovchi attestat mavjud. U o'quvchilarning oliy o'quv yurtlariga kirishlarida ana shu attestat nusxalari topshiriladi. Kollejga o'qish istagida hujjat topshirgan o'quvchilar yuqori o'rta maktabning so'nggi ikki yili bilimlari hajmida kirish test sinovlaridan o'tkaziladi. Test sinovlarini amalga oshirish maxsus ta'sis etilgan ta'lim test xizmati hamda Amerika kollejlari test sinovlari xizmati tomonidan ado etiladi. Test sinovlari tegishli bilimlar bo'yicha o'quvchilarning saviyasini belgilab berishdan tashqari o'g'il - qizlarning tanlagan kasbiga layoqatini va qobiliyatini ham aniqlaydi.

Chunki o'quvchi tanlagan kasb uning tabiatiga, sog'lig'iga, dunyoqarashiga mos kelmay qolishi mumkin. Test sinovlarida attestatda ko'rsatilgan ballar umumlashtiriladi va o'quvchilar tomonidan berilgan tavsifnomalar e'tiborga olinib, kollejga kiruvchining taqdiri belgilab beriladi.

Odatda, o'quvchilarga dastlabki 6 yil davomida barcha o'quv predmetlari bo'yicha bir o'qituvchi bilim beradi. Keyingi 6 yil ichida esa har bir predmet bo'yicha alohida o'qituvchi belgilanadi.

Ayrim maktablar o'quvchilarining o'quv predmetlarini o'zlashtirishda eng yangi o'quv vositalarini qo'llash va o'rganilayotgan darsliklarni programmalashtirish tufayli katta muvaffaqiyatlarni qo'lga kiritmoqda. Maktablarda qo'llanishi mumkin bo'lgan vositalar elektron yozuv apparatlari (kolligrafiya va

yozuv qoidalarini takomillashtirishga yordam beradigan moslamalar), ta'lim televideniesi, qo'lda ko'tarib yuradigan elektron til laboratoriyasi, slaydlar, videoapparaturalar, elektron doska, kompyuter va hokazolardan iborat.

AQSH maktablarining O'zbekiston maktablaridan farqli tomoni shundaki, u yerda boshlang'ich maktab, o'rta maktab alohida – alohida binoda joylashgan. Maktablar ishini tashkil etishdagi yana bir o'ziga xoslik shundaki, o'quv binolaridan butun yil davomida foydalanib turiladi. 1970 yillarda Amerika maorif xodimlari tomonidan ilgari surilgan "Maktab eshiklari doimo ochiq bo'lsin" degan chaqiriq hozir ham amalga oshirilib kelinmoqda. Yozgi ta'til kunlarida ham pedagoglar yoshlarga turli mashg'ulot va o'quvlar taklif qiladilar, maktab o'quvchilari bilimni chuqurlashtirish, ular uchun kollejga tayyorlov kurslarini tashkil qilish bilan band bo'ladilar.

7.2. Germaniyada ta'lim-tarbiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari.

Germaniyada mavjud bo'lgan asosiy qonun har bir fuqaroga o'z shaxsini erkin kamol toptirish, qobiliyatlari va qiziqishiga qarab maktab, o'quv yurti va kasb tanlash xuquqini beradi. Ta'lim sohasidagi siyosatning maqsadi shundan iboratki, u har bir insonni optimal darajada qo'llab-quvvatlash, uning manfaatlariga javob beradigan malakaviy tayyorgarlikdan o'tish imkoniyatini yaratadi. Har bir fuqaro hayoti davomida umumiy, kasbiy va siyosiy ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim. Ta'lim sohasidagi siyosatning asosiy yo'nalishlaridan biri yosh avlodni demokratik mamlakatda mas'uliyat hissiga ega mustaqil fuqarolar etib tarbiyalashdir.

Germaniya sanoatlashgan davlat. Xom ashyo jihatdan zaif mamlakat sifatida yaxshi tayyorlangan mutaxassislersiz rivojlana olmaydi. Buning uchun Germaniya ta'lim sohasiga katta mablag' ajratadi.

Huquqiy asoslar. Asosiy qonunning 7-moddasiga muvofiq butun maktab ta'limi tizimi davlat nazorati ostidadir.

Federativ qurilishga muvofiq ta'lim sohasidagi vakolatlar federatsiya va yerlar o'rtasida bo'linadi. Junladan, Germaniyadagi mavjud 16 ta yerlarning hammasida ham o'zlarining ta'lim to'g'risidagi qonunlari mavjud.

Ta'lim sohasidagi qonunchilik va boshqaruv, asosan, yerlarning vakolatiga kiradi. Bu, avvalombor, o'rta va oliy ta'lim tizimi, kattalarni o'qitish tizimi va ta'lim darajasini oshirish tizimiga tegishlidir.

"Maktab ta'limi tizimini muvofiqlashtirish" to'g'risidagi yerlararo bitim (1971 y. 14 sentabrda qabul qilingan Gamburg bitimi) ushbu tizimning umumiy va qiyosiy tuzilmasini belgilaydi. Ushbu bitimga asosan yerlar qonunchilik organlari tomonidan maktabda ta'lim olishning majburiyligi, tashkiliy shakllar, imtihon natijalarini e'tirof etishga tegishli bo'lgan majburiy qoidalar qabul qilindi. Bundan tashqari qo'shimcha qarorlar qabul qilinib, yerlar Madaniyat va ta'lim vazirligining Doimiy anjumani (KMK) barcha yerlarda umumta'lim va kasb-hunar maktablarini tamomlaganlik haqidagi guvohnomalarni tan olish uchun ham umumiy asoslarni yaratadi.

Bular, xususan, gimnaziyalarning yuqori bosqichlarini qaytadan tashkil qilish to'g'risidagi, yetuklik shahodatnomasi uchun imtihonlarga qo'yiladigan yagona talablar to'g'risidagi va maktab ta'limi tizimida yakdillik va qiyoslashning zarur darajasini ta'minlaydigan birlashgan maktablarni tamomlaganlik to'g'risidagi guvohnomalarni o'zaro e'tirof etish haqidagi qarorlardir.

Germaniya'ning birlashuvidan so'ng KMK doirasidagi bitimlarga asosan yangi yerlarning ta'lim tizimini tuzilmaviy qayta qurish markaziy vazifaga aylandi. Landtaglar tomonidan maktab to'g'risidagi qonunlar qabul qilingandan so'ng yangi yerlarning beshtasida 1992-1993 o'quv yilidan boshlab maktab ta'limining ko'proq onali tizimi joriy etildi.

Majburiy maktab ta'limi. Majburiy maktab ta'limi 6 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan bolalarga yo'naltirilgan bo'lib, u 12 yilga mo'ljallangan. Majburiy maktab ta'limi to'g'risidagi nizomni bajarish uchun 9 yil mobaynida (ba'zi yerlarda 10 yil mobaynida) maktabga to'liq o'quv haftasi davomida borish, shundan so'ng majburiy kasb-hunar maktabiga to'liq bo'lmagan o'quv haftasi davomida qatnashish lozim

(agar o'smir umumta'lim maktabining yuqori bosqichiga yoki kasb-hunar maktabiga to'liq o'quv haftasi davomida qatnashayotgan bo'lsa). Davlat maktablarining barchasida o'qish bepuldir. O'quv qo'llanmalar ham, asosan darsliklar, qisman bepul beriladi. Ba'zida o'quv qo'llanmalar va darsliklar vaqtincha foydalanish uchun berib turiladi. Ba'zida o'quv qo'llanma narxining bir qismi ota-onaning daromadiga bog'liq holda to'lanadi.

Diniy ta'lim asosiy qonunga muvofiq — oddiy fan sifatida o'qitiladi, lekin nokonfessional maktablar bundan mustasnodir.

Asosiy qonunga muvofiq ushbu fanni o'qitish yoki o'qitmaslik to'g'risidagi qarorni ota - ona qabul qiladi. 12 yoshdan boshlab, bolalarning diniy tarbiyasi haqidagi qonunga binoan ota - onaning qarori farzandning roziligi bilan tasdiqlanishi lozim. 14 yoshdan o'quvchi ushbu fanni o'qish yoki o'qitmaslik haqida o'zi qaror qiladi, agar bunda yerlar huquqi boshqa bir muvofiqlashtiruvchi vositani ko'zda tutmagan bo'lsa.

Asosiy qonunda mustaqil ta'sischi'larga ega bo'lgan xususiy maktablarni tashkil etish va saqlash kafolatlanadi. Agar bunday xususiy maktablar davlat maktablari o'miga tashkil qilinsa, ularning ta'sis etilishi uchun davlat ruxsat berishi zarur. Mustaqil ta'sischi'larga ega bo'lgan maktablar ta'lim sohasidagi davlat xizmatlarining mutanosibligini boyitadi va shuning uchun yerlar tomonidan moddiy yordam olishadi. Germaniyada, bunday maktablarda o'qiydigan o'quvchilar soni yildan-yilga ortib bormoqda.

Bolalar bog'chasi. Bolalar bog'chasi — olmonlar boshlab bergan va ko'pgina xorijiy mamlakatlar tomonidan o'rganib, qabul qilingan muassasadir. U davlat ta'lim tizimiga emas, balki yosh avlodni qo'llab-quvvatlash muassasalari tizimiga kiradi. Bolalar bog'chasi ta'sischi'lari cherkov, xayriya uyushmalari va jamoalar, ba'zida — korxonalar va ittifoqchilardir.

Bolalar bog'chalariga bolalar 3 yoshdan maktabga borgunlariga qadar kun bo'yi yoki kunning ma'lum qismida qatnaydilar. Bog'chaga borish ixtiyoriy. Bolalar bog'chalarining *vazifasi* bolalarga g'anxo'rlik qilish, ta'lim va tarbiya berish. Bolada javobgarlikni his qiladigan va jamiyatga foyda keltiradigan komil shaxs

shakllantirilishi kerak. Ba'zi mamlakatlarda maktabgacha ta'lim muassasalari turli shaklda bo'ladi, dastlabki sinflar yoki maktab – bog'cha.

Tarbiyaviy ishlarning eng muhim jihati — jamiyatda yashashga qobiliyatli, mustaqil insonni kamol toptirish maqsadida guruhda o'qishdir. Bolalar bog'chalari oiladagi tarbiya'ni qo'llab-quvvatlashga, shuningdek, boshqa keyingi hayoti va ta'lim olishi uchun eng yaxshi imkoniyatlarni yaratish uchun uning rivojlanishidagi kamchiliklarning o'mini to'ldirishga qaratilgan. Odatda, bolalar bog'chasida bolalar tushlikka qadar bo'ladilar. Faqat ba'zi birlarida ular kun bo'yi bo'lislari mumkin.

1996 yildan boshlab bolalar bog'chasiga qatnash uchun huquqiy me'yorlar ishlab chiqildi. Bolalar bog'chasiga farzandlarni berish ixtiyoriy ravishda amalga oshiriladi. Bolalar bog'chasiga qatnash uchun ota - onalardan ularning daromadiga qarab ma'lum miqdorda to'lov olinadi.

Maktab ta'limi tizimi. Boshlang'ich maktablar. Boshlang'ich maktabga bolalar 6 yoshidan keladilar. Boshlang'ich maktablar maktabning dastlabki to'rt yilini o'z ichiga oladi, Berlin va Brandenburg federal yerlarida boshlang'ich maktablar olti yillik. Boshlang'ich maktablarga barcha bolalar borishadi va u erda asosiy boshlang'ich bilimlar berilishi bilan bolalar maktablarning keyingi bosqichlariga tayyorlanadi. Darlar, asosan, nemis tili, matematika, tabiatshunoslik, san'at, musiqa va sport predmetlarini o'z ichiga oladi. Chet tillarini o'rgatish takliflari barcha mamlakatlarda kengaymoqda.

Ko'pchilik yerlarda bolalarga o'qishning boshlang'ich ikki yili mobaynida baho qo'yilmaydi, buning o'miga ularning o'zlashtirishiga batafsil tavsifioma beriladi.

Boshlang'ich maktabda o'qiganlaridan so'ng bolalar umumta'lim maktabining 2-pog'onasiga boradi. Yani, 5-6 sinflar, ularning tashkiliy jihatidan qat'iy nazar, bu bola kamol topadigan davr bo'lib xizmat qiladi, bolaning ustidan uning keyingi o'qishi shakliga yo'naltirish maqsadida kuzatuv olib boriladi.

Mo'ljal olish bosqichi. Mo'ljal olish bosqichi asosan 5 va 6 sinflardan xulosa yasab, o'quvchilarning keyingi maktab bosqichlariga o'tishida mo'ljal olishga

xizmat qiladi. Bu bosqich maktab shaklidan kelib chiqib, maktabga tobe yoki tobe bo'lmagan tarzda amalga oshiriladi.

Asosiy maktablar. Asosiy maktablarga boshlang'ich maktablardan keyin chuqurlashtirilgan maktablarga bormaydigan bolalar borishlari shart. Asosiy maktab 9, ba'zi federal erlarda 10 sinf bilan yakunlanadi. Federal erlarning aksariyatida ixtiyoriy 10 sinf bosqichi mavjud. Ushbu maktab o'quvchilarining 30%i 10 sinfga qatnaydi. Asosiy maktab amaliy kasbiy ta'limga asos bo'ladigan umumiy bilimlarni beradi.

Bolalarning ko'pchilik qismi boshlang'ich maktabdan so'ng asosiy maktabga o'tishadi. Ushbu maktabdagi har bir o'quvchi olmon tili, matematika, tabiiy fanlar, jamiyatshunoslik va chet tili (asosan ingliz tili) fanlarini o'qiydi, bu y yerda o'quvchilarning kelajakda mutaxassislik egallashlarini yengillashtirish maqsadida mehnat darslari ham olib boriladi.

Asosiy maktab o'quvchilarga zarur bo'lgan umumiy ta'limni beradi. 5 yoki 6 yillik ta'limdan so'ng asosiy maktab bitiruvchilarining ko'pchiligi kasb-hunar sohasida tayyorgarlik ko'rishga kirishadilar va 18 yoshga qadar parallel ravishda kasb-hunar maktablarida ta'lim oladilar. Asosiy maktabni muvaffaqiyatli bitirish ko'pchilik hollarda kasb-hunar ta'limining ideal tizimiga o'tishga imkoniyat yaratadi.

Real maktablar. Bular 5 yoki 7 sinfdan 10 sinfgacha bo'lgan, chuqurlashtirilgan maktablardir. Real maktablarning bitiruv hujjati umuman olganda barcha turdagi muhim kasb – hunar uchun asos bo'la oladi va maxsus yuqori maktab, maxsus gimnaziyaga borish yoki shakllantiruvchi gimnaziyaga o'tish huquqini beradi. Real maktablar kengaytirilgan umumiy ta'lim beradi.

Gimnaziyalar. 9 yoki 8 (5 sinfdan 13 yoki 12 sinfgacha) yoxud 7 (7 sinfdan 13 sinfgacha) yillik ta'limni qamrab olgan chuqurlashtirilgan, umumiy o'rta ta'lim maktablardir. Qariyb, barcha federal yerlarda hozirda 12 sinfdan so'ng bitiruv imtihonlarini topshirish imkoniyatini joriy etish rejalashtirilmoqda. Bundan tashqari shakllantiruvchi gimnaziyalar ham mavjudki, ularda asosan real maktablardan kelgan o'quvchilar tahsil oladi. Bitiruv hujjati gimnaziya tomonidan taqdim etiladi

(umumiy oliygothga kirish huquqi) barcha oliygothlarda tahsil olish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Ba'zi fanlar va fan majmualarini o'qish majburiy bo'lib qolishiga qaramay, sinf o'quvchisi ta'lim sohasida o'zining individual qobiliyatlarini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlarga ega, chunki unga teng ko'lamdagi fanlar taklif etiladi. Fanlar o'qishning yo'nalishiga qarab taqsimlanadi: til-adabiy-badiiy, jamiyatshunoslik yoki matematika, tabiiy-ilmiy-texnik. Yuqori sinflarda o'qish tugagunga qadar o'quvchilar uchchala yo'nalish bo'yicha o'qishlari lozim.

Gimnaziya'ning yuqori sinflarida ta'lim olish, shahodatnoma olish uchun 4 ta fandan imtihon topshirish bilan yakunlanadi. 13 yillik o'qishdan (yerlarning to'rttasida hozirda 12 yillik o'qishdan so'ng) va yetuklik shahodatnomasini olish uchun imtihonlarni muvaffaqiyatli topshirilganidan so'ng uchinchi darajali o'rta ma'lumot haqida guvohnoma beriladi. Bu guvohnoma istagan ixtisoslik bo'yicha oliy o'quv yurtida o'qish huquqini beradi.

Umumiy maktablar. Bu kabi maktablarda turli chuqurlashtirilgan maktab shakllari tashkiliy ham mazmun jihatidan farq qiluvchi tartibda mujassamlashtiriladi. Qo'shima umumiy maktablar (barcha o'quvchilarning umumiy mashg'ulotlari) shuningdek, birgalikdagi va hamkorlikdagi umumiy maktablar (I sekundar bosqichning turli maktab shakllari umumiy ilovada) farqlanadi.

Maxsus gimnaziyalar. Kasbga yo'naltirilgan gimnaziyalar, ular asosan real maktab bitiruv yoki shu darajadagi bitiruv asosida shakllantiriladi. Uch yillik ta'lindan so'ng (11 sinfdan 13 sinfgacha) barcha oliygothlarda o'qish huquqini beruvchi hujjatni taqdim etadilar. (umumiy oliygothga kirish huquqi).

Oliy o'quv yurtiga kirish uchun, uchinchi darajali o'rta ma'lumot haqidagi guvohnomani taqdim etish zarur. Abiturientlar sonining ko'pligi va oliy o'quv yurtlarida joylarning etishmasligi tufayli ba'zi fakultetlarda federal yoki mahalliy miqyosda joriy etiladigan qabul qilishning belgilangan cheklovlari mavjud.

Bo'lajak talabalarning tanlov me'yori bo'lib, shahodatnomadagi baholarning o'rtacha balli va oliygothga qabul qilinish to'g'risidagi qarorni kutishga sarflangan vaqt hisoblanadi.

Maxsus maktablar. Maxsus maktablarda bolalarning imkoniyatlari va cheklovlaridan kelib chiqqan holda alohida konstepstiya hamda chora – tadbirlar o'tkaziladi. Bu maktablar imkoniyati cheklanganlik darajasini hisobga olib jihozlanadi va darslar boshlang'ich bosqichdan 2 – sekundar bosqichgacha (qisman Internat) tashkil qilinadi. Bundan ko'zda tutilgan maqsad, ta'lim mazmuni bilan bir qatorda amaliy va ijtimoiy yordam ko'rsatishdir. Bu turdagi muassasalar real maktablar, gimnaziyalar va hatto kasb – hunar maktablari bosqichlarida ham mavjud.

Kechki maktablar va kollejlari. Ushbu muassasalarda o'smirlar o'zlarining "ikkinchi ta'lim yo'llari"ni bosib o'tib, asosiy maktab, real maktab yoki umumiy oliygohga kirish huquqini beruvchi bitiruv hujjatlariga ega bo'ladilar. Bularga kechki asosiy maktab, kechki real maktab yoki kechki gimnazilar kiradi. Darslar kechqurun tashkil etiladi, o'quvchilar dastlabki o'quv yillarida ishlashadi. Kollejlarda esa umumiy oliygohga kirish hujjatini olish mumkin. Ular to'liq maktab hisoblanadi va o'quvchilar ishlamaydilar.

Kasbiy ta'lim olish yili. Ishtirokchilarga to'liq vaqt yoki qisman vaqt tashkil etiladigan darslar orqali umumiy yoki biror bir kasbga yo'naltirilgan kasbiy bilimlar beriladi.

Dual kasbiy ta'lim. Tizim "dual" deb ataladi, chunki ta'lim ikki joyda amalga oshiriladi: korxonada va kasb-hunar maktabida. Germaniyada kasbiy ta'lim bosqichidagi asosiy soha bo'lib, o'smirlarning 60 %i ushbu tizimda kasbiy ta'lim olishadi. Ba'zi kasblar bo'yicha tahsil olish tahlil olish tartib-qoidalari asosida amalga oshiriladi. (mamlakat bo'yicha qabul qilingan huquqiy tartiblar). Hozirda ta'lim olish tartib – qoidalari asosida 350 ta tan olingan kasb – hunar bor.

Maxsus yuqori maktablar. Ular real maktab yoki shu darajada tan olingan bitiruv hujjati asosida shakllantiriladi. Bu maktabda o'qish muntazam tashkil etiladi va bir yil davom etadi, qisman dars tashkil etilishi holatlarida esa 3 yil. Bitiruv hujjati maxsus oliygozlarda tahsil olish huquqini beradi.

Maxsus kasb – hunar maktablari. Maxsus kasb-hunar maktablari muntazam dars beruvchi muassasa hisoblanadi va o'qish kamida bir yil davom etadi. Bu

maktablarga kasbga tayyorlov bo'yicha muntazam maktabni tugatgandan so'ng yoki hech qanday kasbiy amaliy ma'lumot olmaganlar ham borishi mumkin. U bitiruv imtihoni bilan yakunlanadi, ikki yillik ta'limdan so'ng beriladigan hujjat real maktabning bitiruv hujjatiga mos keladi, maxsus kasbiy maktabda tahsil olish huquqini beradi. Bitiruvchilar dual kasbiy ta'linda ham tahsil olishlari mumkin.

Germaniyada uchinchi bosqich o'rta ma'lumotiga ega bo'lganlar soni tobora ortib bormoqda: maktablarning ko'pchilik bitiruvchilari oliy o'quv yurtlarida ta'lim olishga qaror qilishmoqda. Maktabni oliy o'quv yurtiga kirish huquqsiz tamomlagan yoshlar, odatda, kasb-hunar ta'limi tizimiga kirib boradi. Lekin oliy o'quv yurtiga kirish huquqiga ega bo'lganlarning ko'pchiligi ham kasb-hunar ta'limini tanlaydi. Ko'pchilik yoshlar o'qishni «dual tizim» doirasida o'taydi, ya'ni korxonada amaliy tayyorgarlik bilan kasb-hunar maktabidagi nazariy o'qishni birlashtiradilar. Shunday qilib, xususiy sektor va davlat kelishilgan holda kasb-hunar ta'limi tizimidagi ahvolga javobgardirlar. Maktabdan tashqari kasb-hunarga o'qish federatsiyaning boshqaruvida, kasb-hunar maktablari esa — alohida yerlar boshqaruvidadir.

Bugungi kunda deyarli 1.6 mln yoshlar, e'tirof etilgan nufuz va talab darajasi turlicha bo'lgan taxminan 350 ta ixtisoslikdan bittasi bo'yicha tayyorgarlikdan o'tadilar. Hozirgi vaqtda o'smirlarning deyarli, 40 foizi, qizlarning esa 55 foizidan ko'prog'i eng nufuzli 10 ta ixtisoslik bo'yicha tayyorgarlik o'tashmoqda. O'smirlar ko'proq avtomexanik, elektromonter, korxonada mexanik yoki ulgurji va tashqi savdo-sotiq kommertsanti kasbini tanlashmoqda. Qizlar esa shifokor yordamchisi (hamshira), chakana savdo-sotiq sohasida sotuvchi, sartarosh, idora xizmatchisi kasblarini afzal ko'rishmoqda. Shu bilan bir qatorda tugallangan kasbiy ta'limni ololmagan yoshlarga kasb egallash imkoniyatini berish maqsadida boshqa keng choralar ham amalga oshiriladi.

Kasbga shakllantirish maktablari. Kasbga shakllantirish maktablariga asosan kasb-hunar maktablarini bitirayotgan yoki kasbi bo'yicha ishlayotgan o'smirlar borishadi. Ular o'zlarining tahsillari yoki faoliyatlari bilan bir qatorda yarim yil mobaynida ushbu maktabga qatnashadi. Ular (maktablar) turli yo'nalishlarga ega.

O'qish muddati darslar muntazam o'tilganda 1 yoki 1,5 yil, agar darslar qisman tashkil etilsa, 3 yoki 3,5 yil davom etadi. Muvaffaqiyatli ta'limdan so'ng beriladigan hujjat real maktabning bitiruv hujjatiga mos keladi, maxsus kasbiy maktabda tahsil olish huquqini beradi.

Korxonada tayyorgarlik ko'rish bilan parallel ravishda yoshlar 3 yil davomida kasb-hunar maktablarida, u yerga haftada 2-3 marta qatnab ta'lim olishlari mumkin. Umumiy ta'lim bilan bir qatorda bu maktab, asosan, o'quvchiga korxonadan ko'ra kengroq ko'lamda egallashi mumkin bo'lgan maxsus nazariy bilimlar ham beradi.

Tayyorgarlik natijalari yakuniy imtihonlar jarayonida tekshiriladi va tegishli idora (palata) tomonidan berilgan o'qishni tamomlaganlik haqida guvohnomalarda ko'rsatiladi.

Kasb-hunar maktabida ta'lim olish 18 yoshga to'lmagan va boshqa maktablarda o'qimayotgan barcha yoshlar uchun majburiydir. Yil davomida tayyorlov kursida o'quvchilar maxsus nazariy bilimlar egallaydilar, bu esa o'z navbatida, bo'lajak mutaxassislik yo'nalishini tanlashda yordam beradi.

Kasbiy ta'lim olishning boshqa imkoniyatlari. Korxonada ta'lim olish va kasb-hunar maktablarida o'qishdan tashqari mutaxassislik egallashning boshqa imkoniyatlari ham mavjud. Masalan, ixtisoslashtirilgan kasb-hunar bilim yurtlarida o'qish 1 yildan 3 yilgacha davom etadi. U korxonada kasbiy tayyorgarlik deb hisoblanishi yoki uni to'liq ravishda o'rni bosishi mumkin. Real maktab bitiruvchilari texnikumlarga qabul qilinadi va 2 yildan keyin ular ixtisoslashtirilgan oliy o'quv yurtlariga kirish huquqini beruvchi o'qishni tamomlaganlik haqida guvohnoma olishadi. Tugallangan kasbiy ma'lumotga ega o'quvchilarga bunday huquq 1 yil o'qiganlaridan so'ng beriladi. Nazariyadan tashqari, o'qitish sikliga o'quv ustaxonalarida ishlash va amaliyot kiradi. Har yili mehnat masalasi bo'yicha federal boshqarma jismoniy zaiflik bilan og'rikan yoshlarning individual kasbiy ma'lumot olishlari uchun 4,3 mln marka ajratadi. Jumladan, korxonalarining majburiyatlariga ishchi joylarning 6 foizidan kam bo'lmagan qismi nogironlarga taqdim etish majburiyati yuklatilgan. Ushbu nizomni bajarmaganlik uchun jarima solinadi.

Korxonada ta'lim olish.

Korxonada amaliy ta'lim olish, «shogirdlik», mutaxassislikka qarab 2 yildan 3,5 yilgacha, o'rtacha 3 yil davom etadi. Davlat tomonidan e'tirof etilgan mutaxassisliklar bo'yicha tayyorgarlik ruxsat etilgan xolos. Yetuklik shahodatnomasiga ega bo'lgan fuqaroning o'qish muddati yarim yilga qisqartirilishi mumkin. O'zlashtirish yuqori darajada bo'lsa, o'qish muddatini yana yarim yilga qisqartirish mumkin. Shogirdlarning maoshi yildan-yilga ortib boradi. O'quv dasturlari tadbirkorlar uyushmasi va kasaba uyushmalari tomonidan belgilanib, tegishli federal vazirliklar nizomlarida e'tirof etiladi. Ularda o'qitiladigan fanlar va imtihon shakllari belgilanadi. Imtihonlar iqtisoddagi o'z-o'zini boshqarish organlari (savdo-sanoat palatalari, hunar palatalari) tomonidan qabul qilinadi. Imtihon komissiyasi tarkibiga ishbilarmonlar, mehnat jamoasi vakillari hamda kasb-hunar maktablari o'qituvchilari kiradi.

O'quvchilar iqtisodiyotning barcha sohalarini qamrab olgan qator korxonalarda, shuningdek erkin kasblar sohasida va davlat muassasalarida o'qiydilar. Yirik firmalar o'quvchilarni o'zlarining o'quv ustaxonalari va ish joylarida tayyorlaydilar. Kichik korxonalarda o'qish bevosita ish joylarida tashkil etilgan. Agar korxonada tor ixtisoslikka ega bo'lib, zaruriy bilimlarni berish imkoniyatiga ega bo'lmasa, ularga yoshlar o'zlarining kasbiy bilimlarini chuqurlashtirishlari mumkin bo'lgan tarmoqlararo o'quv markazlari yordam beradi.

Barcha uchun ta'lim. Mamlakatda hech bir kishi mutaxassislikka ega bo'lmay turib mehnat faoliyatini boshlashi mumkin emas. Kasbiy ta'limning dual tizimi o'zini yaxshi tomondan ko'rsatib, doimo mukammallashib bormoqda. Shuning uchun bo'lsa kerak qator mamlakatlarning bu tizimga qiziqishlari ortmoqda.

Yoshlar ichida korxonalarda o'quv joylariga talab oshayotganiga qaramay, shu paytgacha taklif va talab o'rtasidagi muvozanatni ushlab turishga erishilib kelinmoqda. Germaniyaning birlashuvi to'g'risidagi shartnomada sohada yoshlarning harakatchanligini oshirish maqsadida mamlakatning har ikkala qismida olingan kasbiy ta'lim to'g'risidagi guvohtonmalar tan olinadi.

Sog'liqni saqlash maktablari. Ushbu maktablarda akademik daraja berilmaydigan sog'liqni saqlash sohasida ishlashni xohlovchilar: hamshiralar, doyalar, massajchilar, amaliy terapevtlar tayyorlanadi. Maktablarning aksariyati tashkiliy va tarkibiy jihatdan kasalxonalar bilan bog'liq. Maktablarda, asosan, ham nazariy, ham amaliy bilimlar beriladi.

Maxsus kasb maktablari. Maxsus kasb maktablarga kasbiy ta'lim tugallangandan so'ng va ma'lum tajribaga ega bo'lingach, ixtiyoriy ravishda boriladi. Ba'zan ushbu maktablarda uzoq yillik tajribaga ega, o'z malakasining yuqoriligini isbotlashni xohlovchilar ham borishadi. Bu maktablar kasb doirasida mavjud kasbiy bilimlarni beradi (masalan: malakali usta maktablari, texnik maktablar). Maktablarda o'qish darslarni tashkil etilganiga qarab yarim yildan uch yilgacha davom etishi mumkin, qisman tashkil etilgan dars shaklida esa 6 marta yoki 8 marta yarim yildan o'qish bo'ladi.

Oliy o'quv yurtlari.

Germaniyaning eng qadimgi oliy o'quv yurti — Geydelbergdagi universitet 1386 yilda tashkil etilgan. Boshqa ko'pgina universitetlar 500 yillik yubileylarini nishonladilar. Bular urf-odatlariga boy Leypsigdagi (1409 yilda tashkil etilgan) va Rostokdagi (1419 yilda tashkil etilgan) universitetlardir. Ular bilan bir qatorda juda yosh universitetlar ham mavjud, ularning 20dan ortig'i 1960 yildan so'ng tashkil etilgan.

Sekinlik bilan rivojlanayotgan universitetlar bilan bir qatorda oliy texnik o'quv yurtlari, pedagogika institutlari va, xususan, XX asrning 70-80-yillarida ixtisoslashtirilgan oliy o'quv yurtlari tashkil topdi. Barcha yoshlarning o'qishga qabul qilinishi huquqi -oliy maktab sohasidagi siyosatning maqsadiga aylandi.

1960 yilda oliy o'quv yurtlarida yoshlarning faqat 8 foizigina o'qiy boshlagan bo'lsa, bugungi kunda barcha maktab bitiruvchisining deyarli har bir uchinchisi oliy o'quv yurtiga qabul qilish haqida ariza beradi. Ammo, ta'kidlash joizki, keyingi yillarda Olmoniya oliy ta'limida muanimolar ko'paydi. Bu ta'lim olishning o'rtacha muddati nihoyatda kattaligidir. Buning uchun federatsiya va yerlar o'quv jarayoni tuzilmasini isloh qilish va oliy o'quv yurtlarining samaradorligini oshirish haqidagi

masalani ko'rib chiqmoqdalar. Olmoniyada oliy o'quv yurtlari faqatgina ta'lim sohasidagi vazifalarni bajaribgina qolmay, balki ilmiy tadqiqotlar uchun ham asos bo'lib xizmat qiladi. Ularning nazariy tadqiqotlar sohasidagi faoliyati Olmoniyadagi ilmiy tadqiqotlarning umumiy darajasini oshirishga yordam beradi.

Universitetlar (Texnika universitetlari, texnika oliygohlari). Ular Germaniyada an'anaviy oliygo'h turlari hisoblanadi. Ularda barcha fanlar spektrumi taklif etiladi. Ta'lim va tadqiqotni birlashtirish vazifalari ilgari suriladi. Universitetlarda ilmiy ishlarni himoya qilish mumkin.

San'at, musiqa, dinshunoslik va pedagogik oliygohlar.

San'at va musiqa oliygohlarida talabalar tasviriy, nafis va badiiy san'at yoki musiqiy sohalarida ta'lim oladilar. Diniy oliygohlarda dinshunoslar tayyorlanadi. Pedagogik oliygohlarda (hozirda faqat Baden – V'yurtemberg, Zaksen – Anhalt, Shlezvig – Kolshtayn va Tyuringen federal yerlarida) boshlang'ich, asosiy va real maktab o'qituvchilari tayyorlanadi, qisman maxsus maktablar uchun ham. Qolgan federal o'qituvchilar tayyorlash universitetlarda, texnika universitetlarida, umumiy oliygohlarda yoki san'at va musiqa oliygohlarida amalga oshiriladi.

Umumiy oliygohlar.

Umumiy oliygohlar (faqat Xessen va Nordrayn – Vestfalen federal yerlarida) universitetlar, pedagogik oliygohlar, maxsus oliygohlar va qisman san'at va musiqa oliygohlari tan oladigan tadqiqot, ta'lim va tahsil vazifalarini mujassamlashtiradi. Ushbu oliygo'hlarining xarakterli xususiyati, ularda ta'lim umumlashtirilgan holda amalga oshiriladi. Umumiy oliygohlar "Universitet – umumiy oliygo'h" deb ham yuritiladi.

Maxsus oliygohlar va maxsus boshqaruv oliygohlari.

Maxsus oliygohlar va maxsus boshqaruv oliygohlar analiyotga asoslangan ta'lim yo'nalishida kasbiy ma'lumotni taqdim etish vazifasini olgan. Ularda asosan ilmiy bilimlarni va metodlarni yoki san'atkorona sayqallash qobiliyatini qo'llay bilish talab etiladi. Ushbu oliygo'hlar asosan injenerlik, iqtisodiyot, ijtimoiy, qishloq xo'jaligi va dizayn yo'nalishlarida o'qishni taklif qiladilar. Maxsus oliygohlarda

mamlakat va federal erlar jamoatchiligi boshqaruvi bo'yicha malakali va istiqboli porloq mutaxassislar tayyorlanadi.

Oliy maktabning tashkiliy tuzilmasi. Oliy o'quv yurtlari (ba'zi bir xususiy, ayniqsa, diniy oliy o'quv yurtlari, bundesver universitetlari, ixtisoslashtirilgan boshqaruvning oliy federal maktabidan tashqari) yerlar vakolatiga kiradi. Federatsiya va yerlar mavjud o'quv yurtlarini kengaytirish va yangilarini tashkil etish tadbirlarini rejalashtirish bo'yicha hamkorlik olib boradilar. Kelajakdagi vazifalarni hal etish maqsadida maxsus federatsiya va yerlarning ta'lim sohasini rejalashtirish masalalari bilan shug'ullanadigan va ilmiy tadqiqotlar olib borishga ko'maklashadigan birlashgan komissiyasi tashkil etilgan. Bu doirada federatsiya va yerlar hamkorlikda ta'limning barcha sohasida model loyihalarga moddiy yordam ko'rsatadi. Oliy maktab o'z-o'zini boshqarish huquqiga ega. Qonunlar doirasida u o'zining Nizomiga asosan ish olib boradi. Oliy o'quv yurtini bir necha yilga saylanadigan shtatdagi rektor yoki prezident boshqaradi. Federal yerlarning ko'pchiligida, oliy o'quv yurtlarida talabalarning o'z-o'zini boshqarish tizimi mavjud.

Malaka oshirish. Malaka oshirish yoshlikda olingan turli bilimlarning uzviy davomi yoki yangi axborotlarni qabul qilish davri hisoblanadi. Asosan umumiy va kasbiy malaka oshirish turlari farqlanadi. Siyosiy va madaniy sohalardagi malaka oshirish umumiy malaka oshirishning muammoga yo'naltirilgan qismida amalga oshiriladi. Har ikkala malaka oshirish sohasida oliygohlarning takliflari hamda ilmiy sohadagi etakchilarning sirtqi ta'lim borasidagi takliflari inobatga olinadi. Malaka oshirishga qatnashish ixtiyoriy, takliflar xilma – xil va etakchilar ko'p shuningdek davlatning ko'makchilik roli mavjud.

Bugungi kunda Germaniyada yangi ko'rinishdagi virtual maktablar tashkil etilyapti. Virtual maktab yordamida Sharqiy Friz orollaridagi o'quvchilar materikdagi o'quvchilar qatnaydigan maktab darslarida ishtirok etishlari mumkin bo'ladi. Orolidagi o'quvchilarga darsda kompyuter orqali onlayn rejimda, shuningdek, videokonferensiyalar orqali ulanishadi. Shunday qilib, istovchilar gimnaziya ta'limini olishlari mumkin bo'ladi – orollarda gimnaziya yo'q, biroq oliy

ta'lim muassasiga o'qishga kirish uchun abituriyentda aynan gimnaziya attestati bo'lishi shart. Masofadan turib barcha darslar ham o'tilmaydi, aksincha, orolda kamroq e'tibor qaratilgan darslarga chuqurlashtirilgan holda o'tiladi. Xususan, bu qoida fransuz tili darslariga taalluqlidir. Ushbu ta'lim loyihasining tashkilotchilari namuna sifatida AQSh, Kanada, Avstraliya va Finlandiya tajribasini o'rganishgan. Dastlabki rejaga ko'ra, virtual maktab 2015 yilga qadar faoliyat olib boradi, shundan so'ng tajribani davom ettirish-ettirmaslik bo'yicha bir qaror qabul qilinadi. Loyihaning texnik ta'minoti uchun xarajatlar miqdori 200 ming evroga teng bo'lgan. Quyi Saksoniya federal yeri (Sharqiy Friz orollar shu hududga bo'ysunadi) madaniyat vaziri Bernd Althusmann (Bernd Althusmann) bu kabi – onlayn rejimda masofadan turib ta'lim berish loyiha Germaniyada tengi yo'qligini qayd etib o'tdi. Keyinchalik ushbu tizim mamlakatning boshqa hududlarida ham joriy etilishi mumkin. Misol uchun, o'quvchi uzoq davom etgan kasallik tufayli darsga qatnay olmay, uyda yoki shifoxonada qolishga majbur bo'lsa, aynan virtual ta'lim loyihasidan foydalanishi mumkin.

7.3. Fransiyada ta'lim siyosatining olib borilishi.

Fransiya jahondagi iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar ichida yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Uning ta'lim tizimi ham qadimiy va boy tarixga ega. Fransiya davlatining hozirgi davrda amal qilinayotgan «Ta'lim haqidagi qonun»i 1989 yil 10 iyulda qabul qilingan bo'lib, uning o'zgartirilishiga ta'lim strategiyasida ro'y bergan o'zgarishlar, mamlakatning ichki tashqi siyosatidagi islohotlar natijasida yuzaga kelgan iqtisodiy sharoitlar, chet el pedagogikasidagi ilg'or texnologiyalarning mamlakat ta'lim tizimlariga kirib kelishi, o'quv predmetlarining integratsiyalari va boshqalar sabab bo'ldi.

Fransiyada ta'limning asosiy maqsadi shaxsni har tomonlama kamol topishini ta'minlash, uni mustaqil faoliyatga tayyorlash, bozor munosabatlari sharoitida o'quvchilarni tadbirkorlikka, ishbilarmonlik va omilkorlikka o'rgatish, shunga

yarasha kasb-korga ega qilishdan iboratdir. Bu yerda davlat maktablari, xususiy maktablar, oraliq maktablar mavjud.

O'qitiladigan predmetlar ichida fransuz tili va adabiyoti, o'qish va yozuv alohida ahamiyatga molik bo'lib hisoblanadi. O'quv yili 5 chorakka bo'linadi. Fransuz maktablari boshlang'ich sinflarda o'qish ertalab bo'ladi, tushdan keyin esa matematika va boshqa predmetlardan qo'shimcha saboq oladilar.

Matematika, ona tili va adabiyoti bazaviy fan, tarix, geografiya, mehnat, jismoniy tarbiya kabi fanlar esa rivojlantiruvchi predmetlar hisoblanadi.

Fransiya ta'limida bolalarning go'daklik chog'idanoq maktabda o'qitish uchun tayyor holda olib kelish g'oyat muhim masala hisoblanadi. Bu bosqichda tarbiyalanuvchilar quyidagicha tabaqalashtirilgan: kichik guruh (2-4 yosh), o'rta guruh (4-5 yosh), katta guruh (5-6 yosh). Maktabga tayyorlov guruhi (5-6 yosh) bo'lib, ularga Fransiyada 100% shu yoshdagi bolalar qamrab olingan. Bolalarni maktabga tayyorlash uchun alohida dastur va darsliklar mavjud.

Fransiya boshlang'ich ta'lim maktablariga 6 yoshdan 11 yoshgacha bo'lgan bolalar jalb qilinadilar. Boshlang'ich maktab bepul va majburiy. Uning vazifasi o'qish, yozish hisoblash malakasini berishdir. O'quv mashg'ulotlari ertalab soat 9 dan 12 gacha hamda soat 14 dan 16 gacha 5 soat davom etadi. Maktabda ovqatlanish pullik, lekin juda arzonlashtirilgan narxlarda. Boshlang'ich sinflarda o'qish 5 yil bo'lib, uch bosqichda amalga oshiriladi:

Tayyorlov bosqichi;

Elementar kurs (bu bosqich ikki yil davom etadi);

Chuqurlashtirilgan bosqich.

Tayyorlov bosqichi - 1 yilga mo'ljallangan. Bunda bolalar hisoblashga, o'qish va yozishga, kuylashga, o'ylashga, tabiat manzaralarini tomosha qilishga va undan bahra olishga, jismoniy mashqlar bilan mashg'ul bo'lishga, maktabning turli sport tadbirlarida ishtirok etishga, musiqa va mehnatga o'rgatiladi.

Navbatdagi bosqich - elementar kurs bo'lib bu bosqichda o'qish 2 yil davom etadi. Bunda o'quvchilarning tayyorlov siklida predmetlar bo'yicha olingan bilimlari yanada takomillashtiriladi.

Boshlang'ich maktabning 3 - bosqichi - chuqurlashtirish bosqichidir. Bunda o'quvchilarning tayyorlov va elementar bosqichdagi bilimlari yanada chuqurlashtiriladi. Fransuz maktablarining boshlang'ich bosqichida

«Fuqarolik ta'limi», «Nafosat ta'limi» ham o'qitiladi. Nafosat ta'limiga musiqa, tasviriy san'at, sport kiritilgan. O'quvchilar bilan yakka tartibda ishlash, ularni rag'batlantirish, shaxsiy qobiliyat va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, ta'limda uzluksiz va vorislikni ta'minlab berish boshlang'ich sinf o'quvchilariga ko'yilgan bosh talabdir.

O'quv dasturining mazmunini bevosita o'qituvchining o'zi belgilaydi. Bir so'z bilan aytganda, o'qituvchi bolalar bilimiga to'la mas'ul ekan uning uslub tanlashiga mustaqil harakat qilishiga ham to'la erkinliklar beriladi.

1990 yildagi hukumat qaroriga muvofiq maktabgacha tarbiya va boshlang'ich ta'limiga modullashtirish, bolalarning bilimiga u yoki bu fanga moyilligiga qarab differensiyalashtirish, ya'ni tabaqalashtirish, dars jadvalini ham shu asosda tuzish huquqi berildi. Bunday dars jadvallari yillik, yarim yillik, choraklik asosida tuzilishi ham mumkin.

O'quvchilar 11 yoshda boshlang'ich maktabni tugallab o'rta maktabga o'tadilar. O'rta ta'lim esa kollejlar va litseylarda amalga oshiriladi. O'rta ta'lim ikki bosqichda bo'lib, birinchi bosqichda fransuz tili va adabiyoti, chet tili (ingliz, nemis, ispan, italyan tillari), tarix, Fransiya geografiyasi, matematika, tibbiy fanlar o'rgatiladi.

6-5-sinflar umumiy o'rta ta'lim beradi; 4-3-sinflarda esa o'quvchilarga qobiliyati va moyilligiga qarab bilim beriladi. Birinchi bosqich yakunlangach, o'quvchilar kasbiy yo'nalishlari bo'yicha guvohnoma oladilar.

Shundan keyin o'quvchilar 15 yoshdan 18 yoshgacha ta'lim oladilar. O'qish 3 yil davom etib 2- sinf kichik, 1- sinf o'rta va yakunlovchi sinflarga bo'linadi¹⁶.

O'quvchilar umumiy ta'lim va texnik litseylarni tugatganlaridan so'ng bakalavr unvoni va diplom ishi uchun imtihon topshiradilar. Ana shunday diplomga ega bo'lganlarigina oliy o'quv yurtlariga kirish huquqini qo'lga kiritadilar.

Fransiyada talabalar pedagogika, politexnika instituti, oliy ma'muriy maktablarga kirish uchungina imtihon topshiradilar. Bundan tashqari shu kasbga moyilligi ham alohida sinab ko'riladi. Boshqa oliygohlarga va universitetlarga esa bakalavr diplomi bo'lgan yoshlar imtihonsiz qabul qilinaveradi.

Fransiyada oliy ma'lumot va ixtisos beruvchi oliy texnologik institutlar mingdan ortiq. Ular odatda sanoat maishiy xizmat ko'rsatish informatika mutaxassisliklariga ixtisoslashgan. O'qish muddati 2 yil bo'lib sakkiz haftalik ishlab chiqarish amaliyotini ham ko'zda tutadi.

Sirtqi ta'lim xususiy yoki davlat ta'lim shoxobchalarida amalga oshirilishi mumkin. Mamlakatda milliy sirtqi ta'lim markazi faoliyat ko'rsatmoqda, u 500 turdagi o'rta, oliy professional ma'lumot berishni tavsiya eta oladi. Odatda ta'limning bu turi oilaviy sharoit, iqtisodiy sharoitlar tufayli maktabda o'qishni davom ettirish imkoniyati bo'lmagan kishilar uchun mo'ljallangan. Sirtqi ta'lim katta yoshlilar uchun uzluksiz ta'limning muhim shoxobchasi bo'lib qolgan.

Ular o'z ixtiyorlari bilan, o'z mablag'lariga yoki korxonalar mablag'i hisobiga o'qiydilar. Fransiyada sirtqi ta'lim 1 mln kishini qamrab olishi mumkin.

Fransiyada maktab rahbarligi lavozimiga erishmoq uchun ta'linga rahbarlik qilishdan saboq beruvchi maxsus markazlarda o'qiydilar. Bunday markazlarda ular rahbarlik qilish, maktab iqtisodiyotini boshqarish, ta'limdagi yuridik masalalar, qonunchilik, ota-onalar bilan ishlash, madaniy oqartuv ishlarini tashkil etish, jamoada yaxshi psixologik muhitni barpo etish kabi jihatlarni o'rganadi, o'qish yakunlangach, suhbatdan, test imtihonlaridan o'tadilar.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savollar hamda topshiriqlar:

- 1. AQSH dagi ta'lim tizimi haqida ma'lumot bering.*
- 2. AQSH ta'lim tizimining boshqa davlat tizimidagi farqlarini tushuntiring.*
- 3. Germaniya ta'lim-tarbiya jarayonlarininining o'ziga xos xususiyatlari.*
- 4. Germaniya Federal Yerlarida ta'lim tizimining umumiy va farqli jihatlarni ko'rsating.*
- 5. Germaniyada ta'lim tizimi bosqichlari haqida gapiring.*

6. Germaniyada maktab tiplari: boshlang'ich ta'lim, yo'nalishli ta'lim, asosiy, real maktablar, gimnaziya, fan va klassik gimnaziyalarning farqini tushuntiring.

7. Germaniyada birlashgan (umumiy) maktab turlari: kooperativ va integratsiyalashgan maktablar haqida ma'lumot bering.

8. Fransiya ta'lim tizimi haqida tushuncha bering.

9. Fransiya boshlang'ich va o'rta ta'lim, bakalavriat litseylari, universitet va oliy maktablar, Maktabga tayyorlash tizimi: "Maternelle" haqida ma'lumot bering.

10. AQSh o'rta maktablarida 4 yo'nalishli kasb-hunar asoslarini tushuntiring.

8-MAVZU: JAHON MAMLAKATLAR TA'LIMI TARAQQIYOTINING AYRIM MASALALARI

Tayanch so'zlar: integratsiya, integrativ, masofaviy ta'lim, differentsiya, ta'limni differinsiyalash.

8.1. Jahon mamlakatlarida ta'limni integratsiyalashtirish va kasbga yo'naltirish masalalari

Insoniyat jamiyatining hozirgi zamon rivojlanish darajasi mustaqil respublikamiz ijtimoiy hayotining barcha sohalarida amalga oshirilayotgan tub o'zgarishlarda o'z aksini topmoqda. Bunday o'zgarishlar shak-shubhasiz, barkamol shaxsni tarkib toptirish bilan chambarchas bog'liq.

Aynan ana shu masala "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda o'z aksini topgan. Mazkur Qonunda ta'lim olish shakllari quyidagilardan iboratligi ko'rsatilgan:

- ishlab chiqarishdan ajralgan holda ta'lim olish (kunduzgi);
- ishlab chiqarishdan ajralmagan holda ta'lim olish (sirtqi, kechki, masofaviy);
- dual ta'lim;
- oilada ta'lim olish va mustaqil ta'lim olish;
- katta yoshdagilarni o'qitish va ularga ta'lim berish;
- inklyuziv ta'lim;
- eksternat tartibidagi ta'lim;
- mudofaa, xavfsizlik va huquqni muhofaza qilish faoliyati sohasida kadrlar tayyorlash.

Masofaviy ta'lim o'quv rejalari va o'quv dasturlariga muvofiq ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan hamda Internet jahon axborot tarmog'idan foydalangan holda masofadan turib olishga qaratilgan.

Dual ta'lim ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni olishga qaratilgan bo'lib, ularning nazariy qismi ta'lim tashkiloti negizida, amaliy qismi esa ta'lim oluvchining ishl joyida amalga oshiriladi.

Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan.

Eksternat tartibidagi ta'lim olish o'quv dasturlarini mustaqil ravishda o'zlashtirishni o'z ichiga olib, uning yakunlari bo'yicha ta'lim oluvchilardan davlat ta'lim muassasalarida yakuniy va davlat attestatsiyalaridan o'tishni talab etadi.

Bugungi kunda insoniyat jamiyati, shuningdek, mustaqil respublikamiz xalqi oldida turgan ijtimoiy-itisodiy, g'oyaviy-siyosiy, ta'limiy-tarbiyaviy muammolarning yechimini topish tabiiy, ijtimoiy, texnik fanlarni o'zaro aloqadorligi va o'zaro munosabatlariga bog'liq. Chunki, ularning barchasi mohiyati, mazmuni, tabiati, shakli va ko'lamiga ko'ra tizimlilik xarakteriga ega bo'lib, ularga aynan mos yondashuv yordamida tadqiq etilib, yechimi topiladi. Bu o'z navbatida ta'lim-tarbiya ishida ham tizimli yondashuvdan foydalanishni ko'zda tutadi.

Ko'p sonli manbalar, xususan pedagogik amaliyot sohalarining tahlili ta'lim-tarbiya jarayonining rivojlanishiga to'siq bo'layotgan muammolar mavjudligidan guvohlik beradi. Bular asosan, bizning fikrimizcha, o'rganilayotgan obyektlarning ba'zi bir jihat va xususiyatlarini lavhalar (fragment) shaklida o'rganish natijasida yuzaga kelib, mantiqan bog'lanmagan va tizimlashmaganligidadir. Amaliyotdagi bunday holatlarni bartaraf etishda integrativ yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Fanda "Integratsiya" tushunchasi XVIII asrdayoq G.Spenser tomonidan qo'llanilishiga karamay, unga davr taqozosiga ko'ra yaqin paytlargacha yetarli ahamiyat berilgan emas²⁰.

Ilmiylik nuqtai nazaridan olib qaraganda integratsiyaning asosini olarning yaxlitligi va uni tashkil etuvchi qism (element)larning o'zaro aloqadorligi, munosabatlari tashkil etadi. Taniqli rus psixologik olimi G.S. Kostyukning fikricha:

²⁰ Мутадинова М., Имомов М. Таълимда илгор хорижий таърибалар. Тошкент - 2017

"Tabaqalanish differensiatsiya - ruhiy jarayonlar va holat (xususiyat)larni ko'payishiga olib kelsa, integratsiya - tartibga keltirish, subordinatsiya va uning natijalarini ma'lum ketma- ketlikda joylashtirishga olib keladi. Integratsiyalash yo'li bilan yangi psixologik jarayon, yangi faoliyat tuzilmasi hosil bo'ladi. Bu yangi tuzilma ilgari alohida-alohida bo'lgan elementlardan sintezlash yo'li bilan hosil qilinadi". Genetik jihatdan integratsiya-uzviylik, predmetlararo aloqadorlik, o'zaro aloqadorlik va nihoyat o'zaro bir-birini to'ldiruvchi, kengaytiruvchi hamda chuqurlashtiruvchi, o'quv predmetlari mazmunini eng kamida ta'lim standartlari darajasida sintezlab, mantiqan tugallangan mazmun shakli va oliy darajasidir. Chunki predmetlararo aloqadorlikning har qaysi quyi darajasi, o'rganilayotgan o'quv predmetlari doirasida ma'lum didaktik birliklar orasida o'rnatilib, ularni o'rganish mazmunini va muddatlarini muvofiqlashtirishni ko'zda tutadi, bundan farqli o'laroq integrativ aloqadorlik asosida tashkil etilgan o'quv predmeti yoki integratsiyalab o'rganilayotgan predmet, hodisa yoki jarayonlarni yaxlit tizim shaklida har tomonlama aloqadorlik va munosabatlar nuqtai nazaridan talqin etishni talab etadi. Bu o'z navbatida hozirgi va istiqbol talablariga javob beradigan, mustaqil fikr yurituvchi va ijodiy faoliyat ko'rsatuvchi, malakali mutaxassis shaxsini shakllantirishga imkon beradi. Chunki u tahsil oluvchilardan faqatgina tahlil qilish va sintezlash operatsiyalarini talab qilish bilan chegaralanib qolmasdan, balki mavhumlashtirish, algoritmlashtirish, turkumlash, shartli belgilar yordamida ifodalash, sabab oqibatli aloqadorlikni aniqlash, tahlil etish, sintezlash, tizimlashtirish, modellashtirish kabi yuksak darajali tafakkurlash operatsiyalarini talab etadi. Bu operatsiyalar o'rganilayotgan obyektini barcha muhim jihat va xususiyatlarini ajratib olib (tabaqalashtirib), mohiyati va mazmunini anglab yetish va ularni umumlashtirish orqali amalga oshiriladi. Demak, integratsiya har doim ham uning ikkinchi tomoni bo'lgan tabaqalashtirish (differensiatsiya)ga tayangan holda rivojlanib boradi yoki aksincha.

Integratsiya masalasini pedagog olimlar va amaliyotchilar quyidagi yo'nalishlarda tadqiq etishni tavsiya etadilar:

a) o'quv predmetlari va fanlar turkumi doirasidagi mazmuni integratsiyalab o'rganish;

b) turli o'quv predmetlaridan tahsil beruvchi shaxslarning faoliyatlarini integratsiyalash;

v) ta'lim-tarbiya ishini tashkil etish shakllarini integratsiyalash va shu kabilar.

Bu yo'nalishlarning har birining aniq o'z maqsadi bo'lib, uni amalga oshirish uchun mos shakl, metod, vosita va shart-sharoitlarni talab etadi. Amaliyotda ulardan uyg'un holda foydalanilgandagina ko'zlangan maqsadga erishish mumkinligini ham shu o'rinda eslatib o'tish lozim.

Pedagogika fanida XX asrning 80- yillaridan boshlab integratsiya, "o'zaro aloqadorlik", "o'zaro ta'sir", "sintez" kabi tushunchalar qo'llanilgan ilmiy ishlar paydo bo'lib, ta'lim-tarbiya ishida integratsiya muammosining dolzarbligi sezila boshlangan. Hozirgi paytga kelib ta'lim-tarbiya ishiga integrativ yondashuv g'oyasi xususiy fanlar doirasida chegaralanib qolmasdan, umumpedagogik ahamiyatga ega masalaga aylandi.

Integratsiya (lot. *Integration*-tiklash, to'ldirish, birlashtirish. *Integer*- yaxlit) sintezlab bir butun qilib birlashtirmoq, mantiqiy yaxlit holga keltirmoq ma'nosida tushuniladi. Ta'lim mazmunini integratsiyalash deganda o'zaro uzviy aloqador, bir-birini taqozo etadigan, kengaytiradigan, chuqurlashtiradigan o'quv predmetlari mazmunini sintezlash, ya'ni mantiqiy birlashtirib bir butun (yaxlit) holga keltirishni tushunamiz.

Integratsiya (mujassamlashtirish) va differentsiatsiya (tabaqalashtirish) bir-biridan ajralgan holda mavjud bo'lmaydi, biri ikkinchisidan kelib ham chiqmaydi, balki ular har doim bir vaqtning o'zida o'rganilayotgan obyektning ikki tomoni sifatida namoyon buladi. Ilmiy bilishda ulardan biri vaqtinchalik ma'lum ustunlikka ega bo'lishi ham mumkin. Masalani ikki tomonini fan-texnika taraqqiyoti natijasida qishloq xo'jaligini ishlab chiqarishida turli kasblarning paydo bo'lishi, ya'ni tabaqalanishini, mexanizatsiya, avtomatizatsiya va yana qo'shma kasblar yoki keng ixtisosli mutaxassislarning dialektik rivojlanishi ekanligini ko'rsatish mumkin.

Integratsiyalashtirish jarayonlari hozirgi zamon ilmiy bilimlarining o'zaro ta'siridan farqli o'laroq quyidagi yo'nalishlarda kechishi mumkin:

-alohida olingan fan doirasida ichki ilmiy rivojlanish sifatida;

-fanlararo o'zaro aloqadorlik doirasida, ya'ni bir yoki bir necha sohalar doirasida;

-maxsus yaxlit ilmiy bilimlar doirasida kabilar.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan yo'nalishlar uyg'unligini integrativ yondoshuv sifatida tasavvur etish mumkin. Ikki va undan ortiq nisbatan mustaqil qismlarda kechayotgan jarayonlarni birlashtirish - integratsiyalashtirishning natijasi bo'lishi mumkin.

Yaxlit tizimni tuzishda integratsiyalanuvchi aloqadorlik muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularni ichki ilmiy aloqadorlik ham deb ataladi.

Tizimlashtirishdan ko'zlangan asosiy maqsad ichki ilmiy aloqadorlikni tartibga keltirish yo'li bilan yaxlitlikni yuzaga keltirishdan iboratdir. Bu jarayonda hosil bo'ladigan yaxlitlik yangi sifat ko'rsatgichlariga ega bo'ladi. Integratsiyalashtirishning mohiyati, nazariy sintez vositasi sifatida yangi darajadagi bilish natijalariga erishishdir.

Mutaxassislikka oid fanlarni integratsiyalab o'rganish quyidagi masalalarni hal etishga qaratilgan:

-mutaxassislikka oid fanlarni integratsiyalab o'rganishning mohiyati, mazmuni va uni amalga oshirish shart-sharoitlari va vositalarini o'rganish;

-turli fanlar mazmunini integratsiyalashtirishning ilmiy- nazariy va pedagogik-uslubiy asoslari bilan tanishish;

-tahsil oluvchilarning o'quv-bilish faolligi, mustaqilligi va bilimlar darajasini integrativ oshirishda bilimlarning dolzarbligini isbotlash;

-ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy, ruhiy-pedagogik, texnik- texnologik bilimlarni sintezlash talablari, imkoniyatlarini aniqlash.

Ko'p hollarda ta'lim-tarbiya ishida integrativ, tizimli va majmuaviy yondoshuvlar sinonim sifatida talqin etiladi. Bu tushunchalarning umumiy

tomonlarini o'rganilayotgan ob'ektlarning turli qirra, tomon va xususiyatlari tashkil etadi. Lekin ular bir-biridan mohiyatiga ko'ra ham farqlanadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida integrativ yondoshuvni amalga oshirish tizim yoki mavjud shakldagi yaxlit ob'ektning ichki va tashqi aloqalari, uni tashkil etish va boshqarish qonuniyatlarini bilgan holda olib borilishi mumkin. Kichik mutaxassislarni tayyorlashda integrativ yondoshuv mutaxassislikka oid bilim, ish-xarakat usullari va shaxsiy sifat hamda fazilatlarini yaxlitligini ta'minlash uchun qo'llaniladi.

Integrativ yondashuv mazmunan tutash, aloqador, mantiqiy bir-birini taqozo etuvchi va bir-biriga singib chuqurlashtiruvchi va kengaytiruvchi o'quv fanlarini integratsiyalash uchun qo'llanilib, yaxlit mantiqiy mukammal bilim, ish-harakat usullari va shaxsiy sifatlarni tarkib toptirishni ko'zda tutadi.

Integratsiya muammosini didaktik jihatdan tadqiq etilishi-uni ta'lim prinsipi sifatida talqin etilishini talab etadi. Metodik nuqtai nazardan olib qaraganda integratsiya ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtiruvchi va ko'zlangan natijani kafolatlovchi shart-sharoit va usul deb tadqiq etilishidir.

Integrativ yondoshuv ilmiylik, kasbiy yo'nalganlik, politexnizm, uzviylik, muntazamlik, tizimlilik, ko'rsatmalilik, tushunarlik, tabaqalashtirish kabi didaktik prinsiplar bilan aloqadorlik hamda uyg'unlikda amalga oshiriladi. O'z navbatida integrativ yondoshuv ham hech qachon boshqa didaktik prinsiplarga o'xshab o'qituvchiga biror tayyor retsept bermaydi, ammo undan foydalanilgan holda didaktik va metodik masalalar yechimini aniqlaydi.

O'quv materiali mazmunini integratsiyalash didaktik jarayon sifatida ko'p qirrali, ko'p o'lchovli, tizim shaklidagi tadqiqot ob'ekti hisoblanadi. Uni tahlil qilish (o'rganish) tizimli-tuzilmaviy yondoshuvni talab etadi. Chunki uning funksiyasi, tarkibi, tuzilishi va shu kabi muhim xususiyatlarini o'rganish ko'zda tutiladi. Maxsus fanlarni integratsiyalashda ulardagi barcha xarakterli xususiyatlarni sintezlash emas, balki eng muhim va umumiy g'oyalar, muammolarni sintezlash ko'zda tutiladi.

Integratsiyalash alohida o'quv predmetlari chegarasida amalga oshiriladigan nazariy sintez vositasi sifatida va fanlararo sintez shaklida namoyon bo'lib, bevosita umumilmiy bilimlarni tarkib toptirishni ko'zda tutadi. Ingegratsiya-sintezning yuqori darajasi hisoblanadi. Bilish jarayonida, tahlil qismlarga ajratish, sintez esa ulami birlashtirish (umumlashtirish) sifatida namoyon bo'ladi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan yangi o'quv rejaları va dasturlariga o'tish davrida jamiyat va atrof-muhit o'rtasidagi aloqalarni uyg'unlashtirish, atrof-muhitga jiddiy munosabatni o'rnatish va shakllanish masalalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Gegel falsafadagi uslubni mazmun xarakatining shakli sifatida ko'rsatadi. Ta'lim jarayonida turli hil tizimlar orqali o'qituvchi va u bilan birga o'quvchilar o'z bilim, qobiliyat va ko'nikmalarini deduksiya, induksiya, sintez, umumlashtirish, aniqlashtirish, taqqoslash shaklida ifodalashadi.

Barcha mantiqiy jarayonlar uslubning mazmun bilan uzviy bog'langan ichki tomonini tashkil qiladi. Boshlang'ich sinflarda o'quv jarayoni foydalanilayotgan usul, uslub va shakllarining turli - tumanligi bilan ajralib turadi.

Ma'lumki, atrof-muhitga jiddiy munosabatlar poydevori boshlang'ich sinflarda o'rgatiladi. Shuning uchun ta'limning natijasi maktab ta'limining 1-bosqichiga bog'liq. Yangi psixologik-pedagogik tadqiqotlar kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining bilish faoliyati cheklanganligi haqida ilgari tushunchani ko'rib chiqishga imkon beradi. Bu boshlang'ich ta'limning barcha tarkibiy qismlarini o'zgartirish va yangilashga asos yaratadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariga javob beradigan va dars talablariga mos keladigan maqsadni aniqlash bunday yangilanishning asosiy masalasidir.

Bir qator ishlar boshlang'ich ta'limdagi fanlararo va fanlar ichidagi aloqalarga bag'ishlangan. Bu muammolar o'quv fanlarini integratsiyalashga o'tishning yaqin rivojlanish sohasidir. Boshlang'ich maktab fanlari integratsion aloqalarining mohiyati haqida olimlar orasida qarama- qarshiliklar ko'p.

Integratsiya atama va uslubiy nuqtai nazardan hodisa sifatida nima ekanligini ko'rib chiqaylik.

Integratsiya lotincha integration tiklash, to'ldirish, integer-butun so'zidan kelib chiqqan. Bu borada ikki tushunchaga egamiz:

1. Tizim, organizmning alohida tabaqalashtirilgan qism va vazifalarning bog'liqlik holatini bildiruvchi tushuncha va shu holatga olib boruvchi jarayon.

2. Tabaqalashtirish jarayonlari bilan birga amalga oshirilayotgan fanlarni yaqinlashtirish jarayoni.

Integrativ yondashish turli darajadagi tizimli aloqalarning obyektiv yaxlitligini aks ettiradi. (tabiat-jamiyat-inson). U tizim elementlarining yaxlitlik va uyushqoqlik darajasini oshirishga olib keladi.

Integratsiyalash mobaynida bir-biriga bog'liqlik hajmi oshadi va tartibga tushadi, shu tizim qismlarining ishlashi va o'rganish obyektining yaxlitligi tartibga solinadi. Zamonaviy didaktika va metodikada ta'kidlanishicha, o'quvchilarni o'qitish, rivojlanishi va tarbiyasining muvaffaqiyatlari ularda dunyo birligi haqida tushunchani shakllanganligini, o'z faoliyatlarini umumiy tabiat qonunlari asosida yo'lga solish zaruriyatini tushunishlari, tabiatshunoslik kursida fanlararo va fanlar ichidagi aloqalarni yecha olishlari bilan bog'liq. Ta'limdagi integratsiya o'quv fanlari mazmunini konstruksiyalashga tizimli yondoshish orqali ko'rib chiqiladi.

Integratsiyaning turli darajalari ajratiladi: boshlang'ich - tabiat haqidagi elementar bilimlarni birlashtirish; oraliq - fanlar bo'limlarini bo'lish integratsiyasi; yakuniy - tabiatshunoslikni o'rganish bilan bog'liq bo'lgan ta'limning oxirgi bosqichi integratsiyasi. Shu bilan birga, tabiiy-ilmiy ta'limni to'liqroq va kengroq integratsiyalash imkoniyati ham inkor etilmaydi.

Tabiat yoki predmet haqidagi eng oddiy bilimlarni hosil qiluvchi bog'liqlikning eng soddasi ma'lum bir joy yoki tushuncha bilan chegaralangan lokal tasavvurdir. Bu bog'liqlik boshqa bilimlarga nisbatan ajralgan, shuning uchun eng oddiy aqliy faoliyatni ta'minlaydi. Bu kichik maktab yoshiga xos. Biror bir tizimga tegishli bo'lgan tasavvurlar eng soddagina tizimli tasavvurlardir. Ular biror bir mavzu, predmet yoki hodisani o'rganishi asosida hosil bo'ladi. Biror bir predmetni bilish, yangi dalil va tushunchalarning tanlanishi ularni bir bilimlar bilan taqqoslanishi orqala amalga

oshiriladi. Bilimlarning eng oddiy umumlashtirishi sodir bo'ladi, lekin olingan bilim hamma unga yaqin bo'lgan bilimlar bilan bog'lansa ayni muddao bo'lar edi.

Bunda o'quvchilarning tahlil qilish va umumlashtirish faoliyatlari vujudga keladi. Tizim ichidagi tasavvurlar o'quvchilarning butun bir fanlar tizimini bilishini ta'minlaydi (fizikaviy, kimyoviy, biologik, bilimlar tizimi), o'rganilayotgan fan doirasida bilimlardan keng foydalanish kuzatiladi. Tizim ichidagi tasavvurlar, vaqt, muhit, son bog'lanishlarini aks ettiradi. Predmetlararo tasavvurlar aqliy faoliyatning eng yuqori pog'onasi hisoblanadi. Ular bilimlarning turli tizimlarini birlashtiradi, hodisa yoki jarayonning xilma-xilligini bilish imkoniyatini beradi. Shu bilimlar asosida umumiy tushunchalar kelib chiqadi. Tizimlararo tasavvurlarning shakllanishi, ularni bilimlardan foydalanishga, ularni bir-biriga bo'ysundirishga, bilimlar chegarasidagi bo'shliqlarni chegaralashga imkon beradi.

Bayon qilingan psixologik dalillar yordamida boshlang'ich, to'liqsiz o'rta va o'rta maktab ta'limini integratsiyalashning asosiy xususiyatlarini aniqlash mumkin. S.P. Baranov, L.R. Bolotin, V.A. Slasteninning "Pedagogika" kitobida darslarda qo'llanadigan fanlararo bog'lanish ko'rsatiladi, lekin integratsiyalashgan ta'lim muammolari aks etmagan. Olimlar fikrlaridan shunday xulosaga kelish mumkinki, integratsiya- differensiya jarayonlari bilan birgalikda fanlarni yaqinlashtirish va bog'lash jarayoni bo'lib, yangi, butun, yaxlit bo'limlar yaratishga yordam beruvchi, fanlararo aloqalarni amalga oshiruvchi yuqori ko'rinishdir.

O'quv predmetlari orasida integratsiya predmetlar tizimini inkor etmaydi va integratsiya tizimini takomillashtirish, kamchiliklarni bartaraf etish yo'li bo'lib, predmetlar orasidagi aloqalar va bog'liqliklarni chuqurlashtirishga qaratilgan bunday yondashuv-differensiya va integratsiya orasidagi munosabatlarni tushunishga tayanadi.

Pedagogikaning maqsadi bir xil maqsad vazifalarga ega bo'lgan turli fanlarning element va qismlarini bir butunga birlashtirishga yo'naltirilgan integratsiyani amalga oshirishda o'qituvchilarga yordam berishdir. Ko'p yillik kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilari, keyinchalik esa bitiruvchilar u yoki bu fanlarni o'rganib, boshqa fanlarni o'rganishga qiynaladi, ularda mustaqil fikrlash,

olingan bilimlarga o'xshash yoki yangi vaziyatlarga ko'chira bilish ko'nikmalari yetishmaydi.

Bularning hammasi dars jarayonida turli fanlar bo'yicha mashg'ulotlarning o'zaro kelishmovchiligi tufayli sodir bo'lmoqda. Bu holatda integratsiya bir predmet bo'yicha bilimlarni ikkinchisiga ko'chirish va faoliyatning almashinishi emas, balki zamonaviy fanlar integratsiyasi yo'nalishlarini aks ettiruvchi yangi didaktik ekvivalentlarni yaratish jarayonidir. Qatoro limlar maktab ta'limini integratsiyalashning muhimligiga e'tibor qaratsa, ba'zilar integratsiya darsni samarali tashkil qilish vositasi, predmetlar aloqalarini yangi pog'onalarga ko'tarish shakli, deb hisoblaydi.

Demak, integratsiya - o'quvchining turli fanlar bo'yicha kuzatishlari va xulosalarini tasdiqlab yoki chuqurlashtirib beruvchi yangi dalillarni topib berish manbaidir. Ular faoliyatning turli shakllarini almashib turishi orqali o'quvchilarning charchashi va asabiylashishini oldini oladi.

8.2. Ta'limni differensiyalashtirish muammolari va maxsus maktablar faoliyati

Rivojlangan mamlakatlarda ommaviy o'rta maktablarning yaratilishi ta'lim-tarbiya differensiyasi muammosini yanada keskinlashtirdi. Bunday holat umumiy ta'lim diversifikatsiyasining sifat darajasi boshqacha tizim zaruratini keltirib chiqardi. O'quvchilarning iqtidori, qiziqishi, o'zlashtirishiga ko'ra differensial tayyorgarlikni kuchaytirish va murakkablashtirish - zamonaviy maktabning global yo'nalishiga aylandi.

Differensiyaning asosiy shakllari - o'quv muassasalarini turli tiplarga bo'lish, bir maktab ichida potok va profillarga, sinfda guruhlariga ajratish nazarda tutiladi. Differensial ta'lim muammosi bir xil hal bo'lmaydi va qarama-qarshiliklarga ega. Ijtimoiy tomondan differensiya ijtimoiy tanlov usuliga aylanadi. Pulli ta'lim va imtihonlar tizimi bunda tanlov vositasi bo'lib hisoblanadi. Odatda tabaqalanish (differensiya) boshlang'ich maktabni bitirgandan keyin boshlanadi. U turli tipdagi

ta'lim muassasalarida amalga oshiriladi. Masalan: Angliyada grammatik va zamonaviy maktablarda, Germaniyada real bilim yurti, gimnaziya va asosiy maktablarda, Fransiyada texnologik, kasbiy va umumta'lim litseylarda, Rossiyada oddiy o'rta maktab, litsey, kollej, gimnaziya va b. Bu o'quv muassasalarida differensiyani asosiy o'ziga xos belgisi dasturlardir. Bir o'quv muassasasi doirasida differensiya keng yoyilgan. Masalan, AQSh va Yaponiya katta o'rta maktablarida 2 tipdagi umumta'lim va maxsus dasturlar mavjud. Ular turli qirralarda o'quvchilarning turli guruhlarini o'rganishadi. Germaniyada gimnaziya ta'limning 6 profilini taklif etadi, asosiy maktab esa differensiyani KKMAM tizimi asosida amalga oshiradi. Unga ko'ra ta'lim dasturining quyidagi variantlariga ko'ra tashkil qilinadi: kasbiy kurs(K), kengaytirilgan kurs (K), asosiy kurs (A), moslashtirilgan kurs (M).

To'liqsiz o'rta maktab differensiya vositasi hisoblanadi. 1930 yil AQShda, 1950 yil Yaponiyada, 1970-1980 yillar G'arbiy Yevropada, 1990 yil Rossiyada differensial ta'lim amalga oshiriladigan o'quv muassasalari paydo bo'la boshladi. Bu yerda gap AQSh va Yaponiyadagi kichik o'rta maktab, Buyuk Britaniyadagi birlashgan maktab, Germaniyadagi yagona kollej, Rossiyadagi 6 yillik o'rta ta'lim maktabi haqida ketyapti. Bu kabi ta'lim muassasalarida 11-12 yoshdan 15-16 yoshgacha bo'lgan o'quvchilar o'qitiladi.

Bu o'quv muassasalarda tabaqalanishning pedagogik asoratlari ijobiy. Tabiiy maqsadga yo'naltirilgan xarakterga ega, turli guruh o'quvchilari imkoniyatlari hisobga olinadi. Umumiy dastur o'quvchilarning tayyorgarlik darajasini oshirishga mo'ljallangan. Masalan, Fransiyadagi ilk yagona kollejlarda yaxshi o'zlashtiruvchilar foizi shu yoshdagi parallel ta'lim muassasalarida yaxshi o'zlashtiruvchilar sonidan yuqori chiqdi. AQSh va Yaponiya kichik o'rta maktablarida to'liqsiz o'rta ta'lim beriladi. Mazkur dastur qator afzalliklarga ega. Tanlov fanlar ta'limni davom ettirish yoki mehnat faoliyatini boshlashni nazarda tutadi.

1950 yil oxirida DJ. Konant boshchiligidagi pedagoglar guruhi umumqamrab oluvchi maktab modelini taklif etdi. Bu model bo'yicha umumta'lim o'quv

muassasasida ijtimoiy daraja, qobiliyat, qiziqishidan qat'iy nazar barcha bolalar o'qishadi, lekin turli-tuman ta'lim dasturlari amalga oshiriladi. Konant tavsiyalari AQShdagi kichik o'rta maktablarda differensial ta'limni joriy qilishda foydalanildi. Buyuk Britaniyada birlashgan maktablar kichik grammatik sinflar va zamonaviy maktablarni o'z ichiga oladi. Ilk 3 yillikda o'quvchilar zamonaviy maktab dasturi bo'yicha shug'ullanadilar, keyin yoki shu dasturni davom ettiradi, yoki grammatik maktab dasturi bo'yicha o'qishadi. Birlashgan maktablarda yoshiga ko'ra 90% o'smirlar shug'ullanadilar.

Germaniyada umumiy maktablarda yoshiga ko'ra 5% o'quvchilar tahsil olishadi. Umumiy maktabning kooperativ va integral tiplari yuzaga keldi. Kooperativ maktablar asosiy, real maktab va gimnaziyalarni birlashtirdi. 9-sinfdan keyin o'quvchilar asosiy maktabdagi kabi diplom oladilar, 10 sinfdan keyin esa diplom real maktab va gimnaziyaning o'rta bosqichiga teng keladi. Kooperativ maktablarda mashg'ulotlar majburiy va elektiv dastur birgaligida amalga oshiriladi.

Fransiyada yagona kollejlarda guruh bo'yicha ta'lim doimiy tashkil etiladi. Turli tipdagi guruhlar tuziladi: gomogen guruhlar-tayyorgarlik darajasi bir xil, yarim gomogen guruhlar-tayyorgarlik darajasi yaqin, geterogen-tayyorgarlik darajasi har xil. Guruhlarga o'qituvchilar, psixologlar, yo'nalishlari bo'yicha maslahatchilar tavsiyasiga ko'ra bo'linadi. Guruhlar maktab dasturi variantlarini o'zlashtiradilar. Ikkita bitiruvchi sinfda kuchli va kuchsiz bosqichli guruhlar yuzaga keladi. Bu ikki xil guruhni bitirgan kollej o'quvchilariga ta'limning keyingi tiplari tavsiya etiladi.

Yaponiya maktablarida guruhli ta'lim yaxshi mavqega ega, uni musobaqa tarzida tashkil etishadi. Sinfdagi guruhchalar kim ko'p ingliz tilidagi so'zlar, ieroglif va she'r yod olish bo'yicha bellashadilar. Baho butun guruhga qo'yiladi. Yapon pedagoglari guruhli ta'limga har xil nuqtai nazar bilan qarashadi. Guruhli ta'lim pedagogik jihatdan to'g'ri, lekin guruhlarda shug'ullanuvchi bolalar va o'smirlar dunyoqarashini toraytirish xavfi bor, deb hisoblashadi. Masalan, guruhni kuchlilar va zaiflar guruhiga bo'lganda 2ta holat yuzaga keladi: yoki kuchlilarga, yoki kuchsizlarga e'tibor qaratiladi, bu har ikkala guruhga ham zarar.

Chilida ta'lim intizomi (Florens Torch, Alexandro Mizala). Chili ta'lim tizimining o'ziga xos tashkiliy tuzilmasi mavjud. Chili ta'lim tizimida 1981 yilda tashkiliy o'zgarishlar amalga oshirildi, ya'ni hukumatning markazlashgan nazorati ostida bo'lgan ta'lim tizimi mahalliy hokimiyat tomonidan nazorat qilinadigan universal vaucher tizimiga o'tkazildi. Hozirgi kunda, ta'lim muassasalari ijtimoiy-iqtisodiy qatlamlarga bo'lingan. Bular kambag'allar o'qiydigan davlat maktablari, o'rta qatlam tahsil oladigan vaucherli davlat maktablari va boylar o'qiydigan xususiy ta'lim dargohlaridan iborat. Chilida talabalar orasidagi zo'ravonlik indeksining yuqori darajada bo'lishi, Chili maktablarida keng tarqalgan bezorilikning natijasi bo'lishi mumkin. Chili maktablari keskin tabaqalashuvi bilan farqlansada, boylar tahsil oladigan maktablardagi tartib quyiroq maktablarga nisbatan unchalik ham farq qilmaydi. O'z navbatida, qishloqdagi tartibsizlik ko'rsatkichi shaharga nisbatan ancha kamdir (Richard Arum, Melisa Velez. *Improving Learning Environment: School Discipline and Comporative Perspektive*. Stanford Universiy Press, USA 2012 74-80).

Isroilda ta'lim intizomi va yutuqlar (Yossi Shavit, Karmel Blank). Isroil ta'limidagi intizomiy iqlim va talabalarning yutuqlari orasidagi kuchli va muhim bog'liqlik mavjud. Test natijalari rahbarlarning talabalarning inashg'ulligi yuzasidan qilgan hisobotlari va o'qituvchilarning sinf intizomi hisobotinigi salbiy bog'liqligini ko'rsatadi. Talabalar orasidagi va talabalar tomonidan o'qituvchilarga nisbatan amalga oshirilgan zo'ravonlik omnaviy axborot vositalari tomonidan so'nggi yillarda ko'p yoritilib kelinmoqda. Isroil talabalari itoatkorlik va ehtirom borasida aralash ma'lumotlarni qabul qiladilar. Maktablarda, Isroillik talabalar ayni hisobotda ham intizomi uchun, ham fanlari uchun baholanadi. O'z navbatida intizom bahosi qoniqarli ko'rsatkichdan past bo'lsa, talabalar safidan chiqarilishi mumkin. Boshqa tarafdin, isroilliklar mustaqil va jasurlikni qadrlaydigan sabrli yoshlar madaniyatiga juda katta ahamiyat beradilar (Richard Arum, Melisa Velez. *Improving Learning Environment: School Discipline and Comporative Perspektive*. Stanford Universiy Press, USA 2012 104-107).

Italiya ta'lim dargohlarida immigrantrlarning mavjudligi, intizomi va faoliyati (Paolo Barbieri, Stefani Slierer). Italiya talabarlari orasidagi zo'ravonlik akademik faoliyatga katta to'sqinlik qiladi. Yuqori darajadagi zo'ravonlikning salbiy ta'siri immigrantr talabalar faoliyatidagi o'tkir masaladir. Ular mahalliy italiyaliklarga nisbatan ko'proq zo'ravonlikka duch keladi va akademik ko'rsatkichlari ham nisbatan pastroqdir. Italiyadagi immigrantrlar dunyoning hamma yeralaridan kelganlar. Ularning kattagina qismi Marokash, Xitoy, Ruminiya, Ukraina, Moldova, Hindiston va Fillipindan kelgan. Shuningdek, shimoliy va janubiy Italiya orasidagi farq ham dramatik ko'rinishga egadir. Janub shimolga nisbatan kamroq moliyaviy resurslarga ega bo'lganligi bois shimoldan ancha ortda va bu qoloqlikni ta'lim sohasida ham ko'rish mumkin. Janubda, talabalar, o'qituvchilar va rahbarlar, shimoldagilarga nisbatan taqqoslanganda, yuqori darajadagi tartibsizliklarni qayd qiladilar.

Yaponiyada ta'lim intizomi va akademik yutuqlar (Xiroshi Ishida, Satoshi Miva). Yaponiya ta'lim dargohlarida tartibsizlik va jinoyatlarning sodir bo'lish darajasi juda past ekanligi ko'rsatilgan. Yaponiya maktablaridagi yuqori darajadagi tarbiya ota-onalar, ta'lim dargohlari xodimlarining o'ta talabchanligi, hamda o'rta ta'lim va undan keyingi ta'lim dargohlaridagi ierarxal tartiblanishi sababdir. Yapon ta'lim dargohlarida talabalar orasidagi xulq buzarlilik darajasini yoritish oson emas. Yaponiyada, ta'lim intizomi muhiti talabaning yutuqlariga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir o'tkazmaydi. Nima bo'lganda ham, zo'ravonlikni boshidan kechirgan talabalar test natijalari zo'ravonlikka hech ham uchramaganlarga nisbatan pastroqdir.

Gollandiyada ta'lim intizomi muhiti, tarbiyaviy muammolar, va akademik yutuqlar (German G. Van de Verborst, Makbeld Bergstra, Rene Veenstra). Gollandiyada ta'lim intizomiy muhiti talaba faoliyatiga faqat ozgina ta'sir o'tkazishi, talabalar guruhining tarkibiga bo'lgan ta'siri mustaqilligini ko'rsatadi, hamda gollandlarning ta'lim tizimidagi unikal tuzilma talaba faoliyatiga chegaralangan, ya'ni kam ta'sir o'tkazishini ko'rsatmoqda. Gollandiyada ta'lim tizini yuqori darajada standartlashtirilgan; shunga qaramay maktab darajasidagi avtonomiyaga ko'proq joy mavjud. Ta'lim dargohlarida dramatik ko'rinishda

farqlilik mavjuddir. Ham akademik, ham kasb-hunarga yo'naltirilgan ta'lim muassasalariga nisbatan faqat akademik yo'nalishni taklif qiladigan ta'lim dargohlarida yuqori darajadagi ta'lim xavfsizligi ta'minlangan. Umuman olganda, Gollandiya o'ta yuqori darajadagi madaniy tolerantlik bilan ajralib turadi.

8.3. Masofaviy ta'lim

Hozirda dunyo shunchalik tez rivojlanmoqdaki, bugungi yangilik ertaga eskirib qolyapti. Shuning uchun, ma'lumotlarni o'z vaqtida olish maqsadida, odamzot informatsion texnologiyalarni yaratdi. Kompyuter - bu oddiy va qulay tarzda ma'lumotlarga yetish vositasidir. Ma'lumotlar bilan ishlayotgan shaxs, ma'lumotlarning qaerda joylashishidan qat'i nazar, xoh u shaharda, xoh jahonning boshqa nuqtasi bo'lsin, uni olish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

Hozirda shu va shunga o'xshash boshqa muammonalar kompyuterlar yordamida bartaraf qilinmoqda. Kompyuterlar inson hayotining barcha jabhalariga jadallik bilan kirib borapti va jahonda ularning soni va qo'llanilish doirasi kengaygandan kengaymoqda. Bu esa kompyuterlarning kundan-kunga yanada rivojlanishini ta'minlayapti.

Bularning hammasi ta'lim tizimiga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Hozirda puxta bilimga ega bo'lish uchun informatsion texnologiyalarni ham o'zgartirish zaruriyati tug'ilmoqda, chunki ta'lim tizimi har doim zamon talablariga mos kelishi kerak. Hozirgi zamon talabi esa yangi o'quv muhiti, ya'ni yangi informatsion texnologiyalar yordamida ixtiyoriy joyda turib bilim olish, ixtiyoriy o'quv yurtlari bilan aloqa qilish va jahonning ixtiyoriy nuqtasidagi ma'lumotlarni olishdir. Bunda bizga internet tizimi yordam berishi mumkin. Internet tizimi orqali ta'lim tizimi tashkil qilingan maktablar, kollejlilar va o'quv yurtlari hozirgi kunda rivojlanib borayotgan "virtual o'quv yurtlari"ga birlashayotganini kuzatish mumkin. Bu esa o'quv muassasalari orasidagi masofani qisqartiradi va ma'lumotlar almashinuvini maksimal darajada ta'minlaydi.

Ta'limga yangi texnologiyalarning kirib kelishi-axborotni uzatish va qayta ishlashning elektron vositalariga asoslangan yangi ta'lim texnologiyalarining va o'qitish shakllarining paydo bo'lishiga olib keladi.

Masofaviy o'qitishda o'rgatuvchi, sinovchi va aloqa vositalari kabi texnik vosita va texnologiyalar qo'llaniladi. O'rgatuvchi vositalarga izohli lug'atlar, qidiruv vositalari, elektron o'quv qo'llanmalar, ma'ruzalarning videokursi va boshqalar kiradi. Sinov vositalariga test savollari, o'z- o'zini tekshirish vositalari mansub. Aloqa vositalari bular-forumlar, pochta, audio va videokassetalardir.

Masofaviy ta'limda o'qituvchi funksiyasini o'rgatuvchi va sinovchi vositalar (to'la avtomatlashtirilgan, tugal dasturiy mahsulotlar) bajaradi, shuningdek, o'qitishning avtomatlashtirilgan muhitini tashkil etuvchi video va elektron nashr etilgan uslubiy material bajaradi.

Elektron darslikning imkoniyatlarini multiplikatsiya va videotexnikaning zamonaviy vositalarini qo'llagan holda kengaytirish mumkin. Bular o'quv kursi bo'yicha videoma'ruzalar, ishlab chiqarish jarayonlarining namoyishi, mashhur olimlarning chiqishlari va boshqalar bo'lishi mumkin.

Zamonaviy kompyuterga mo'ljallangan didaktik dasturlar (elektron darslik, kompyuter topshiriqnomalari, multimediyali elektron darsliklar va h.) o'qitishning multimediyali vositalari sirasiga kiradi. Multimedia didaktik material uzatishni yuqori darajada qulay va ko'rgazmali bo'lishini ta'minlaydi, bu, o'z navbatida, talabalarda o'rganishga qiziqishni orttiradi.

Yaqin vaqtlargacha masofaviy ta'lim, sirtqi ta'lim, ochiq ta'lim va hokazolar kabi tushunchalar deyarli bir-biridan ajratilmas edi. Biroq hozirgi vaqtga kelib, masofaviy ta'lim o'z ahamiyati va zarurligini isbotladi. Biroq hozirgacha,-bu ta'lim shaklimi yoki texnologiyami degan savollar dolzarbligicha qolmoqda. Chunki, bu savolning tushunchasidan masofaviy ta'limning strategiyasi, amalga oshirish taktikasi hamda o'qituvchilarni masofaviy ta'limda ishlashga tayyorgarligiga bog'liq bo'ladi. Hozirgi vaqtda masofaviy ta'limning tadqiqotchi va amaliyotchilari tomonidan unga quyidagicha asosiy ta'rif berib kelinmoqda:

Masofaviy ta'lim - bu o'quv materialining yetkazib berilishida, mustaqil o'rganishida, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida muloqot almashinuvda qo'llaniladigan, an'anaviy va yangi axborot texnologiyalarni hamda ularning texnik vositalarini keng qamrovda ishlatilishidagi ta'limning sintetik, integral, ijtimoiy shaklidir.

Masofaviy ta'lim kunduzgi ta'lim mazmunidagi kabi mos ravishda o'sha maqsadlar bilan quriladi (agar u ta'limga mos keluvchi dastur bo'yicha quilsa), lekin, materialni yetkazish shakli, o'qituvchi va o'quvchilar, shuningdek, o'quvchilarning o'zaro o'rtasidagi ta'sir etish shakli boshqacha bo'ladi. Masofaviy ta'limning asosiy bazaviy didaktik prinsiplari boshqa ta'lim turlari kabidir, lekin masofaviy ta'limning tashkiliy prinsiplari boshqachadir, ular masofaviy ta'lim uchun xosdir, chunki shakl xususiyatlari, internetning axborot vositasi imkoniyatlari, uning xizmatlari (chatlar, forumlar, elektron pochta, videokonferensiya) bilan ifodalangan. Masofaviy ta'limning o'ziga xos xususiyatlari sifatida modullilik, o'qituvchi rolini o'zlashtirish, o'quv jarayoni sub'ektlarining masofa bilan ajratilganligi, ta'limning virtual kooperativligi, o'qituvchi tomonidan yuritiladigan nazorat ustidan o'z nazoratini o'rnatish, zamonaviy maxsus ta'lim texnologiyalari va vositalarining ishlatilishini keltirishimiz mumkin.

Masofaviy ta'lim ishlatilishining asosiy sohalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- ma'lum sohalar bo'yicha pedagogik kadrlar malakasini oshirish;
- imtihonlarni ekspert usulida topshirishda alohida o'quv fanlari bo'yicha maktab o'quvchilarini tayyorlash;
- ma'lum yo'nalishdagi o'quv muassasalariga o'qishga kirish uchun maktab o'quvchilarini tayyorlash;
- maktab o'quvchilarining yo'nalishlar bo'yicha ta'lim olishlarini tashkil etish;
- qiziqish bo'yicha qo'shimcha ta'lim olish;
- kadrlarni kasbga qayta tayyorlash;
- kasbiy tayyorgarlik.

Masofaviy ta'lim bilan kunduzgi va sirtqi ta'lim shakllarini taqqoslab, shuni xulosa qilish mumkin, masofaviy ta'limni, personal kompyuterlar, video va audio texnika, kosmik va optik tolali texnikaning ishlatilishiga asoslangan ta'limni axborot texnologiyalari bilan ta'minlangan sirtqi va kunduzgi ta'lim rivojlanishining yangi bosqichi sifatida ko'rish mumkin. Masofaviy ta'lim sirtqi ta'lim shaklidan shunisi bilan farq qiladiki, unda materialning mohiyatli qismi mustaqil o'zlashtirilmasdan, o'qituvchi bilan doimiy muloqotda amalga oshiriladi (telefon va internet, ma'ruza va seminarlarda onlayn rejimidagi konsultatsiyalar). Shuningdek, masofaviy ta'limning sirtqi ta'lim shaklidan asosiy farqlari sifatida quyidagilarni kiritish mumkin:- telekommunikatsiya vositalari yordamida o'qituvchi bilan doimiy muloqot, vujudga keladigan savollar bo'yicha u bilan operativ tarzda muloqot qilish imkoniyati.

Rivojlangan davlatlarda yangi tipdagi o'quv yurtlari mavjud. Bunday o'quv yurtlari "ochiq", "masofali" universitet, "elektron", "virtual" kollejlari deb nomlangan boshlandi. Ular o'ziga xos tashkiliy strukturaga ega bo'lib o'ziga mos pedagogik usul, iqtisodiy mexanizmlardan foydalaniladi. Xulosa.

Jahon ta'lim tajribasida differensial va integratsion ta'lim masalalari, xususan jahon ta'lim taraqqiyotining asosiy yo'nalishlari, differensial va integratsion ta'lim mazmun mohiyati pedagogik muammo sifatida o'rganilib, quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Integratsiya (lot. Integration-tiklash, to'ldirish, birlashtirish. Integer-yaxlit) sintezlab bir butun qilib birlashtirmok, mantiqiy yaxlit holga keltirmoq ma'nosida tushuniladi. Ta'lim mazmunini integratsiyalash deganda o'zaro uzviy aloqador, bir-birini taqozo etadigan, kengaytiradigan, chuqurlashtiradigan o'quv predmetlari mazmunini sintezlash, ya'ni mantiqiy birlashtirib bir butun (yaxlit) holga keltirishni tushunamiz.

2. Genetik jihatdan integratsiya-uzviylik, predmetlararo aloqadorlik, o'zaro aloqadorlik va nihoyat o'zaro bir-birini to'ldiruvchi, kengaytiruvchi hamda chuqurlashtiruvchi o'quv predmetlari mazmunini eng kamida ta'lim standartlari darajasida sintezlab, mantiqan tugallangan mazmun shakli va oliy darajasidir.

Integrativ aloqadorlik asosida tashkil etilgan o'quv predmeti yoki integratsiyalab o'rganilayotgan predmet, hodisa yoki jarayonlarni yaxlit tizim shaklida har tomonlama aloqadorlik va munosabatlar nuqtai nazaridan talqin etishni talab etadi. Bu o'z navbatida hozirgi va istiqbol talablariga javob beradigan mustaqil fikr yurituvchi va ijodiy faoliyat ko'rsatuvchi keng ixtisosli malakali mutaxassis shaxsini shakllantirishga imkon beradi.

3. Integratsion ta'lim tahsil oluvchilardan faqatgina tahlil qilish va sintezlash operatsiyalarini talab qilish bilan chegaralanib qolmasdan, balki mavhumlashtirish, algoritmlashtirish, turkumlash, shartli belgilar yordamida ifodalash, sabab oqibatli aloqadorlikni aniqlash, tahlil etish, sintezlash, tizimlashtirish, modellashtirish kabi yuksak darajali tafakkurlash operatsiyalarini talab etadi. Bu operatsiyalar o'rganilayotgan ob'ektni barcha muhim jihat va xususiyatlarini ajratib olib (tabaqalashtirib), mohiyati va mazmunini anglab yetish va ularni umumlashtirish orqali amalga oshiriladi. Demak, integratsiya har doim ham uning ikkinchi tomoni bo'lgan tabaqalashtirish (differensiatsiya)ga tayangan holda rivojlanib boradi yoki aksincha.

4. Integratsiya va differensiatsiya bir-biridan ajralgan holda mavjud bo'lmaydi, biri ikkinchisidan kelib ham chiqmaydi, balki ular har doim bir vaqtning o'zida o'rganilayotgan ob'ektning ikki tomoni sifatida namoyon bo'ladi.

5. Integratsiyalashtirilgan o'quv dasturlarining mualliflari barcha yondosh o'quv kurslarini o'zak predmet va g'oya atrofida jipslashtirishga xarakat qilishadi, bu o'quvchilarga ijodiy tafakkur yurgizishga yordam beradi.

6. Rivojlangan mamlakatlar o'quv dasturiga integratsiyalashgan kurslarni kiritish bilan bir qatorda alohida fanlardan chuqurlashtirilgan kurslarni tavsiya etmoqdalar. Masalan, G'arbiy Yevropa mamlakatlarida 15 foiz o'quvchilar fizika fanini chuqurlashtirib o'rganadilar.

7. Bosqichlik differensiya texnologiyasidan foydalanishning asosiy maqsadi har bir o'quvchini o'zining imkoniyatlari va qobiliyatlari darajasida o'qitish bo'lib, natijada har bir ta'lim oluvchi o'z iqtidoriga ko'ra bilim olish va shaxsiy salohiyatini amalga oshirish (qo'llay olish) imkoniyatiga ega bo'ladi.

Mavzuni takrorlash va mustahkamlash uchun savollar hamda topshiriqlar:

1. O'zbekiston Respublikasida qaysi ta'lim shakllari mavjud?
2. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunda masofaviy ta'limga qanday ta'rif berilgan?
3. Integratsiya nima?
4. Integratsion ta'limning mazmun mohiyatini tushuntiring.
5. Differensial ta'lim nimani anglatadi?
6. To'ldiruvchi ta'lim turlarini ayting.
7. Xorij tajribasida iqtidorli talabalar bilan ishlash masalalari haqida ma'lumot bering.
8. Integratsion va differensial ta'limning maqsad va vazifalarini ayting.
9. Xorij ta'lim tajribasida differensial, integrativ ta'limning mazmun mohiyatini bayon eting.
10. Rivojlangan davlatlar tajribasida masofaviy ta'lim masalalari haqida ma'lumot bering.
11. Xorij mamlakatlarida to'ldiruvchi ta'lim, maxsus ta'lim turlari haqida fikringizni bayon eting.

TESTLAR

«Qiyosiy pedagogika» va «Qiyosiy tarbiyalash» terminlari birinchi bo'lib kim tomonidan qo'llanildi?

Mark Antuan Parinjskiy

Yan Amos Komenskiy

K.D.Ushinskiy

Pestolosti

Qiyosiy pedagogika fani necha bosqichda rivojlangan?

3 bosqich

1 bosqich

5 bosqich

4 bosqich

1994 yili o'qituvchilar tayyorgarligi agentligi qayerda tashkil qilindi?

Angliya va Uelsda

O'zbekiston va Hindistonda

AQSh va Germaniyada

Fransiya va Angliya

Qacarda 3 yoshga etgan bolalarga maktabga tayyorlovchi maxsus bog'chalarda buyuk pedagog Mari Mantesorri metodi asosida ta'lim beriladi?

Italiyada

Belgiyada

AQShda

Fransiyada

AQSh da 5 yillik boshlang'ich ta'lim dasturi qanday nomlanadi?

Elementari Skul (Elementary School)

Middl Skul (Middle School)

Xay Skul (High School)

Kinder Garden (Cinder garden)

AQSh da umumiy o'rta ta'lim necha yoshdan belgilangan va u necha yil davom etadi?

6 yoshdan 12 yil davom etadi

7 yoshdan, 9 yil davom etadi

5 yoshdan 11 yil davom etadi

5 yoshdan 8 yil davom etadi

AQSh xususiy ta'lim muassasalarida tinglovchilar...

Faqat o'zleri tomonidan to'lanadigan pul orqali o'qish mumkin bo'ladi

Shtatlar tomonidan to'liq moddiy yordam ko'rsatiladi

Davlat tomonidan 10 % mablag' ajratiladi

Davlat tomonidan 100 % mablag' ajratiladi

Qiyosiy pedagogika uslubiy va nazariy muammolarini tizimlashgan ravishda ishlab chiqish qachondan boshlandi?

1920-30 yillarda

1930-40 yillarda

1930-35 yillada

1940-50 yillarda

AQShda iqtidorli bolalar bilan ishlash dasturi nomini ko'rsating.

"Merit"

"AQSh bolalari"

“Iqtidorli yoshlar”

“Tirem”

Evropada qiyosiy pedagogika jamiyati qachon tashkil qilingan

1961 yilda

1861 yilda

1971 yilda

1981 yilda

AQShda qo'llanadigan murrakab test sinovi nomini ko'rsating.

SAT

AKT

PAKT

VET

Afrika davlatlari vakillari qiyosiy pedagogika assosiastiyasi qachon barpo qilindi?

1973 yilda

1861 yilda

1971 yilda

1981 yilda

AQShda oliy o'quv yurtlariga kirish necha xil sinov testi asosida amalga oshiriladi?

2 xil

5xil

3xil

7 xil

Qiyosiy pedagogika jamiyatlarining butun jahon kengashi qachon tuzildi

1974 yilda

1973 yilda

1861 yilda

1971 yilda

AQShda o'quv yili necha kun davom etadi?

180 kun

240 kun

320 kun

200 kun

Angliya va Uelsda o'qituvchilar tayyorgarlik agentligi qachon tashkil etilgan

1994 yil

1996 yil

1992 yil

2000 yil

Angliyada umumiy o'rta ta'limga necha yoshdan qabul qilinadi va u necha yoshgacha davom etadi?

5 yoshdan 16 yoshgacha

7 yoshdan 17 yoshgacha

6 yoshdan 14 yoshgacha

4 yoshdan 10 yoshgacha

Yaponiyada qachondan boshlab 3 – 4yillik boshlang'ich maktablar muntazam 4 yillikka aylantirildi, va u bepul amalga oshirila boshlandi?

1890 - yil

1990 yil

1898 yil

1998 yil

Belgiyada o'qituvchilarni sinov muddati necha kun?

240 kun

140 kun

280 kun

360 kun

Boshqa mamlakatlardan farqli o'laroq Yaponiya maktablarida o'qish qachon boshlanadi?

O'qish 1-apreldan boshlanib, yilning 31-martida tugaydi

O'qish 3-dekabrda boshlanib, 30-avgustgacha davom etadi

O'qish 9-sentyabrdan boshlanib, 10-avgustgacha davom etadi

O'qish 10-sentyabrdan boshlanib, 10-avgustgacha davom etadi

Braziliyada boshlang'ich maktablarni tamomlagan bolalarning ko'pchiligi

Ta'limning keyingi bosqichiga imtixon topshiradilar

Ishga kiradilar

Oliy maktablarda bepul ta'lim oladilar

Kasb-xunar egallaydi

O'zbekiston AKSELSning "Maorifda hamkorlik" dasturi nimaga mo'ljallangan?

O'rta maktab o'qituvchilarini, pedagogika institutlari o'qituvchilarini qamrab olishga

Bolalarni o'qish uchun shahar maktablariga yuborish

O'qituvchilarga ko'p maosh to'lash

Bolalar qishloq xo'jalik ishlariga jalb qilish

Braziliyaning ko'pchilik qishloq joylarida maktablar va o'qituvchilar etishmaydi.

Shunday joylarda

Radio orqali ta'lim berish yo'lga qo'yilgan

Bolalarni o'qish uchun shahar maktablariga yuboriladi

O'qituvchilarga ko'p maosh to'lanadi

Bolalar qishloq xo'jalik ishlariga jalb qilinadi

Yaponiyada dastlabki kasb yo'nalishidagi kollejlarda qachonda boshlab paydo bo'ldi.

1893 - yildan

1893 - yildan

1893 - yildan

1893- yildan

O'zbekistonda AQShning ma'rifiy kengashi – Amerika xalqaro maorif kengashi (AKSELS) qachondan boshlab faoliyat ko'rsatib keladi? 1993 yildan

1999 yildan

1996 yildan

1995 yildan

Yaponiyada 1- dorilfunun qachon va qayerda tashkil etildi.

1- dorilfunun 1886 yilda Tokioda tashkil etildi.

1 – dorilfunun 1997 yilda Kiatoda ochildi.

1 – dorilfunun 1897 yilda Kiatoda ochildi

1- dorilfunun 1896 yilda Tokioda tashkil etildi.

Angliyada kuzgi trimestr qachondan boshlanadi?

sentabrdan dekabrgacha

Sentabrdan noyabrgacha

Avgustdan dekabrgacha

Sentabrdan oktabrgacha

Buyuk Britaniyada majburiy ta'lim necha yoshgacha davom etadi

5 yoshdan 16 yoshgacha

7 yoshdan 11 yoshgacha

11 yoshdan 14 yoshgacha

7 yoshdan 10 yoshgacha

Angliyada ta'lim tizimining qanday bosqichlari mavjud

boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim, keyingi ta'lim, oliy ta'lim

Maktabgacha va o'rta maxsus ta'lim, oliy ta'lim

O'rta maxsus, boshlang'ich ta'lim, oliy ta'lim

O'rta maxsus, boshlang'ich ta'lim

Germaniya davlatida eng qadimgi oliy o'quv yurti qachon va qaerda tashkil etilgan?

1386 yil Geydelbergda

1409 yil Leypstigda

1419yil Rostokda

1396 yil Berlinda

Germaniyada bolalar bog'chasi qanday muassasalar tizimiga kiradi

Yosh avlodni qo'llab-quvvatlash muassasalari tizimiga

Voyaga etmaganlarni tarbiyalash ta'lim muassasalari tizimiga

Bolalarni xuquqiy himoyalash muassasalari tizimiga

Yoshlarni ukutish va tarbiyalash muassasalari tizimiga

Germaniyada bolalar bog'chasiga qatnash to'lovi qanday tartibda amalga oshiriladi?

Ota-onalarning daromadiga qarab

Davlat tomonidan belgilangan ma'lum miqdor asosida

To'lov olinmaydi

Dalat tomonidan belgilangan miqdor asosida

Germaniyada boshlang'ich ta'lim

5 yil davom etadi

4 yil davom etadi

3 yil davom etadi

2 yil davom etadi

Germaniya gimnaziyalarida o'qish necha yilni o'z ichiga oladi?

9 yil

10 yil

8 yil

7 yil

Germaniyada majburiy maktab ta'limiga necha yoshdan qabul qilinadi va u necha yil davom etadi

6 yoshdan 18 yoshgacha (9 yil)

6 yoshdan 16 yoshgacha (10 yil)

7 yoshdan 18 yoshgacha (12 yil)

6 yoshdan 11 yoshgacha (5 yil)

Germaniyada nechanchi yildan boshlab bolalar bog'chasiga qatnash uchun xuquqiy me'yorlar ishlab chiqildi

1996 yildan boshlab

2001 yildan boshlab

1993 yildan boshlab

1995 yildan boshlab

Germaniyaning aynan qaysi shaharlarida boshlang'ich ta'lim 6 yil davom etadi

Berlin va Branderburgda

Gessen va Shimoliy Reyn-Vestfaliyada

Xagen va Geydelbergda

Xagen va Shimoliy Reyn-Vestfaliyada

DAAD nima?

Germaniya universitetlari va oliy ta'lim muassasalari bosh idorasi

BMTning fan ta'lim muassasasi

Daniya Axborot almashish dasturi

Davlat ta'lim tashkiloti

Daniyada yosh o'qituvchining sinov muddati necha yil kilib belgilangan?

2 yil

3 yil

5 yil

1,5 yil

Evropada qiyosiy pedagogika jamiyati tashkil topgan sanani aniqlang.

1961 yil Londonda

1982 yil Germaniyada

1972 yil Italiyada

1972 yil AQShda

Shimoliy Irlandiyada boshlang'ich ta'lim necha yoshdan boshlanadi?

4 yoshdan 11 yoshgacha

6 yoshdan 16 yoshgacha

7 yoshdan 18 yoshgacha

6 yoshdan 11 yoshgacha

Ispaniya maktablarining o'ziga xos xususiyati to'g'ri ko'rsatilgan javobni belgilang.

Majburiy, bepul bo'lib, 6 yoshdan 16 yoshgacha

Majburiy, pullik, 7 yoshdan 18 yoshgacha

Majburiy emas, bepul, 5 yoshdan 12 yoshgacha

Majburiy emas, bepul, 7 yoshdan 10 yoshgacha

Italiyada 11 yoshdan 13 yoshgacha bo'lgan davrda o'rta maktab ta'lim yo'nalishlari to'g'ri ko'rsatilgan javobni belgilang.

Faqat bir yoki ikki (ingliz va fransuz) til o'rgatiladigan ta'lim yo'nalishi

Musiqa va cholg'u asboblari ta'limi

Pedagogika ta'lim yo'nalishi

Psixologiya ta'lim yo'nalishi

Ispaniyada malaka oshirish necha bosqichda bo'ladi?

2 xil

3 xil

5 xil

4 xil

«Birlashgan Millatlar» degan tushuncha birinchi marta qaerda qo'llangan?

AQSh Prezidenti Franklin Ruzvelt taklifiga ko'ra

1942 yil 1 yanvarda Birlashgan Millatlar Deklarastiyasida qo'llanildi

AQSh Prezidenti Franklin Ruzvelt taklifiga ko'ra 1952 yil 11 yanvarda Tinchlik paktida qo'llanildi

Fransiya Prezidenti F.Meteran taklifiga ko'ra 1943 yil 15 yanvarda Birlashgan Millatlar Deklarastiyasida qo'llanildi

AQSh Prezidenti Franklin Ruzvelt taklifiga ko'ra 1945 yil 10 yanvarda Birlashgan Millatlar Deklarastiyasida qo'llanildi

1994-2000 yillar ichida Germaniya bilan TEMPUS-TASIS doirasida nechta loyiha amalga oshirildi

30 maorif loyihasi

20 maorif loyihasi

12 texnik loyihasi

10 fan loyihasi

Italiyada nogiron bolalar qaerlarda ta'lim oladilar

Maxsus nogironlar maktabida

Barcha sog'lom bolalar bilan umumiy maktablarda

O'z uylarida maxsus yonlangan tarbiyachilar orqali ta'lim oladilar

Ta'lim olmaydilar

Jyulen fikriga ko'ra qiyosiy pedagogikaning vazifasi..?

qiyosiy pedagogikaning vazifasi Evropada, keyinchalik esa butun dunyoda talim-tarbiyaning eng oqilona tizimini yaratish maksadida turli mamlakatlarning pedogogik tajribasini o'rganishdan iborat

Turli-tuman hujjatlar tuplanishi tartibga keltirilishi va ularni tizimlashtirish usullari aniklanishi zarur

Milliy tillar uzluksiz ravishda lotin tilini siqib chiqara boshlaydi.

Har bir mamlakatning o'quv muassasalari o'zining milliy xususiyatlarini shakllantira boshladi va cherkovga tobeligi ancha susayadi

Turkiya Respublikasida maktabdan tashqari ta'lim qanday yo'nalishlarda ish olib boradi?

Umumiy ta'lim dasturlari;

Kasb-hunar, texnik ta'lim dasturlari; Shogirdlik va ustalik ta'limi dasturlari;

Ochiq ta'lim dasturlari va hokazolar

Kasb-hunar, texnik ta'lim dasturlari; Shogirdlik va ustalik ta'limi dasturlari;

Ochiq ta'lim dasturlari va hokazolar

Majburiy ta'lim dasturlari Umumiy ta'lim dasturlari; Shogirdlik va ustalik ta'limi dasturlari; Ochiq ta'lim dasturlari va hokazolar

Kasb-hunar, texnik ta'lim dasturlari; Boshlang'ich ta'lim dasturlari Ochiq ta'lim dasturlari va hokazolar

Germaniyaning Gete instituti, pedagogik almashuv xizmati tashkiloti bilan hamkorlikda,

5-6-7- sinflar uchun "Assalom Doyche" nomli darslik yaratildi

6-7 sinflar uchun "Alifbo" darslik yaratildi

6-7 sinflar uchun "Nemis tili" darslik yaratildi

4-6 sinflar uchun "Alifbo" darslik yaratildi

Kanada davlatida o'quv rejalari nimasi bilan o'ziga xos xususiyatga ega

O'zgaruvchanligi va har bir o'quvchi uchun alohida yondashilishi bilan

Soatlar va fan bloklarining ko'pligi bilan

Murakkabligi va doimiyligi bilan

Oddiydan murakkabga tomon yunalganligi

Kanada davlatidagi eng yirik universitetlarning nomi to'g'ri ko'rsatilgan javobni belgilang.

Vakkuver Kingeton, Kveben

Kingeton

Kveben

Vakkuver,

Kanada ta'limning rivojlanishi bo'yicha dunyoda nechanchi o'rinni egallaydi

Ikkinchi

Uchinchi

Birinchi

Beshinchi

Qiyosiy pedagogika fanining tadqiqot metodlari quyidagi javoblarning qaysi birida to'g'ri ko'rsatilgan

Tavsiflash, statistik, tarixiylik, qiyoslash, sostiologik, analitik metod

Tarixiylik metodi, qiyoslash metodi

Sostiologik metod, analitik metod

Tavsiflash metodi, statistik metod

Qiyosiy pedagogika fanining taraqqiyot bosqichi necha davrni o'z ichiga oladi?

3 davrni

2 davrni

5 davrni

6 davrni

Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar uchun to'lanadigan pul faqat otionalarning daromadlari va imkoniyatlariga qarab amalga oshiriladi. Qaerda

Germaniyada

Afrika va Irokda

Pokistonda

Italiyada

Marokashda qaysi ta'lim bosqichida bepul o'qish kafolatlanadi

Boshlang'ich va o'rta umumiy ta'lim

Oliy va o'rta maxsus ta'lim

Faqat o'rta maxsus ta'lim

Barcha ta'lim bosqichlari pullik

Nechanchi asrdan boshlab Angliyada boshlang'ich ta'lim tizimini ishlab chiqish mas'uliyatini davlat o'z zimmasiga olgan

XIX asrdan boshlab

VII asrdan boshlab

X asrdan boshlab

XI asrdan boshlab

Niderlandiyada boshlang'ich maktabga necha yoshli bolalar kabul kilinadi?

4-12

8-12

6-10

7-11

Mamlakatlarda maktab dasturlarini o'zgartirish qanday yo'l bilan amalga oshiriladi?

ikki asosiy yo'nalishda: ekstensiv va intensiv

ikki yo'nalishda esport va inport

ikki yo'nalishda obyektiv va sb'ektiv

ikki yo'nalishda analiz va sintez

Niderlandiyada maxsus maktablar kanday toifaga ajratiladi?

Boshlang'ich, o'rta

Boshlang'ich yuqori

O'rta, yuqori

Boshlang'ich, umumiy urta

AQShda 1961 yilda

«Bosh yangi bazis» tamoyillari asosida o'rta maktablarini isloh qilish boshlandi. O'quv dasturiga integrastiyalashtirilgan kurslarni kiritish to'la amalga oshirildi. To'liqsiz o'rta maktablarida asosiy predmetlar o'quv dasturlari amalga oshirildi. Gomogenlar — matematika va gumanitar sinfi tashkil qilindi

Oliy maktab ta'limi Italiya bolalari uchun necha yoshdan boshlanadi

15 yoshdan

20 yoshdan

13 yoshdan

16 yoshdan

Franstuz pedagoglari

ta'limni tabaqalashtirish — kelajak strategiyasidir» deb ta'kidlashadi

«Hamma narsa unitilganda ham ta'lim esda qoladi»

maktab faoliyatini demokratlashtirish, yanada takomillashtirish zarur.

«maktab muvaffaqiyat va farovonlik timsoli»gina bo'lib qolmay, «u insonlarni yaxshilaydi».

AQShda «Bosh bazis» tamoyili asosida qanday ishlar amalga oshirildi?

Ya'ni, ingliz tili va adabiyoti (to'rt yil), matematika (to'rt yil), tabiiy bilimlar (uch yil), ijtimoiy fanlar (uch yil), kompyuter texnikasi (yarim yil)dan iborat besh yo'nalishdagi majburiy ta'lim joriy qilindi.

O'quv dasturiga integrastiyalashtirilgan kurslarni kiritish to'la amalga oshirildi. To'liqsiz o'rta maktablarida asosiy predmetlar bilan bir qatorda tanlab olinadigan ximiya, fizika, chet tillari kiritilgan o'quv dasturlari ham amalga oshirildi

Gomogenlar — matematika va gumanitar yo'nalishda ish olib borsada bo'ladigan o'quvchilar sinfi tashkil qilindi

Yapon xalqida maktab ta'limi rivojlantirish to'g'risida qanday fikr qo'llangan? «maktab muvaffaqiyat va farovonlik timsoli» gina bo'lib qolmay, «u insonlarni yaxshilaydi».

ta'limni tabaqalashtirish — kelajak strategiyasidir» deb ta'kidlashadi «Hamma narsa unitilganda ham ta'lim esda qoladi» maktab faoliyatini demokratlashtirish, yanada takomillashtirish zarur.

Yuneskonning ta'lim sohasidagi siyosati nimalardan iborat? mazmunli ta'limning hamma uchun birday imkoniyat doirasida bo'lishini ta'minlash

Milliy va umumiy-tayanch ta'lim yo'nalishi
Faqat islom diniga asoslangan ta'lim yo'nalishi
Faqat aniq fanlarga asoslangan ta'lim yo'nalishi

Pokistonda milliy ta'lim tizimida tinglovchilarga aynan qaysi yo'nalishlar bo'yicha bilim beriladi

Islomiy qoidalar asosida urdu, arab va forsiy tillar o'rgatiladi
Matematika, fizika va diniy yo'nalishlar
Ingliz tili, musiqa va kimyo yo'nalishlari
Faqat diniy yo'nalishda

Pokistonda ta'lim yo'nalishi xususiyatlari to'g'ri ko'rsatilgan qatorni belgilang.

Milliy va umumiy-tayanch ta'lim yo'nalishi
Faqat islom diniga asoslangan ta'lim yo'nalishi
Faqat aniq fanlarga asoslangan ta'lim yo'nalishi

YuNISEF

Tashkiloti qanday vazifani bajaradi?

bolalar manfaatini himoya qilishga ularni sog'lom, o'qimishli bo'lib o'sishlariga ko'malashish

Jahon turistlar tashkiloti bilan hamkorlikda ipak yo'li bo'ylab turistik yo'nalishlarni ochish

Karvonsaroylar o'rmini aniqlash va ularni qayta tiklash, pochta aloqalarini yo'lga qo'yish;

Kosmik arxeologiyani qayta jonlantirish

Pokistonda umumiy-tayanch ta'lim yo'nalishi kimlarning tashabbusi bilan tashkil qilingan edi

Angliyaliklar

Hindistonliklar

Germaniyaliklar

Rossiyaliklar

Singapur ta'lim tizimida bakalavr, magistr hamda doktorlik dissertastiyalari asosan qaerlarda himoya qilinadi

Universitet ilmiy kengashlarida

Fakultet kafedralarida

Fakultet kengashlarida

Ilmiy konferenstiyalarda

Yunisef tashkiloti qachon tashkil topgan?

1946 yilning 11 dekabrda tashkil topdi

1945 yilning 11 dekabrda tashkil topdi

1956 yilning 1 dekabrda tashkil topdi

1964 yilning 11 dekabrda tashkil topdi

Ta'limning rivojlanishi bo'yicha qaysi davlat dunyoda ikkinchi o'rinda turadi?

Kanada davlati

Germaniya davlati

Xitoy davlati

Yaponiya davlati

U erda o'rta maxsus ta'lim muassasalari mavjud emas, chunki kollej va listeylarni tugatgan o'quvchiga bakalavr yoki texnik mutaxassis darajasi hamda diplomi beriladi..?

Fransiyada

Rossiyada

Germaniyada

Angliyada

Fransiyada boshlang'ich ta'lim qanday xususiyatga ega?

Majburiy va bepul

Ixtiyoriy va pullik

Ixtiyoriy va bepul

Boshlang'ich ta'lim mavjud emas

Angliyada kiyosiy pedagogika «otaxonlari» deb kimlar yuritiladi?

M.Arnold va M.Sedler

Ushinskiy va Makarenko

Komenskiy va Gerbart

Avloniy va Behbudiy

Fransiyada boshlang'ich ta'lim necha boskichga bulinadi?

3 bosqich

2 bosqich

5 bosqich

4 bosqich

Fransiyada boshlang'ich ta'lim necha yoshgacha davom etadi.

6 yoshdan 11 yoshgacha

5 yoshdan 7 yoshgacha

7 yoshdan 13 yoshgacha

5 yoshdan 11 yoshgacha

Fransiyada dastlabki "Ta'lim tug'risida"gi konun kachon kabul kilingan?

1955 yil

1975 yil

1989 yil

1997 yil

Fransiyada oliy ta'lim Universitetlari necha turkunda amalga oshiriladi?

3

5

4

6

Fransiyada tabaqalashtirilgan ta'lim nechanchi yildan amalga oshirildi?

1990 yil

2000 yil

1999 yil

1989 yil

Fransiyada hozirgi kunda amal qilinayotgan "Ta'lim haqida"gi qonun qachon qabul qilingan?

2004 yil 10 iyul

1989 yil 10 iyun

1988 yil 9 iyul

1987 yil 5 iyul

Franstuz pedagoglari sinf o'quvchilarni qanday tabaqaga ajratgan?

Gomogen, yarim gomogen, gegeron

Gomogen

Geterogen

Yarim gomogen

Xitoy xalq respublikasida o'quv yili qachondan boshlanadi?

1-sentyabrdan

1-apreldan

1-dekabrdan

1 martdan

Xitoyda savodsiz kishilar aholining necha foizini tashkil etadi

15-17%

20-30%

40-50%

30-20%

Xitoyda o'rta umumiy ta'limga necha foiz o'quvchilar jalb qilingan

60%

70%

90%

50%

Shvestiya davlatiga qaysi mamlakatlardan eng kam fuqarolar kelib ta'lim oladi

Arabiston va Afrika

Germaniya va Daniya

Xitoy va Finlandiya

AQSh va Yaponiya

Shvestiya hukumati talabiga ko'ra 7 yoshdan 16 yoshgacha bo'lgan bolalarning barchasi

Maktabga borishlari shart

Hunar egallashlari shart

Boshlang'ich ma'lumotni egallashlari shart

Mehnat qilishlari shart

Shvestiyada boshlang'ich maktablar necha bosqichga ajratiladi

3 bosqich, quyi, o'rta, yuqori

2 bosqich, quyi va yuqori

1 bosqich, yuqori

4 bosqich, quyi, o'rta, yuqori, oliy

Shvestiyada nechta universitet faoliyat ko'rsatmoqda

6 ta

5 ta

2ta

3ta

Shimoliy Koreyada bolalar necha yil davomida maktabga qatnab ta'lim olishlari shart hisoblanadi?

12 yil

7 yil

11 yil

8 yil

Qaysi mamlakat yoshlari yozgi ta'tilda albatta sayohat qilishlari shart?

Koreya

Afrika

AQSh Yaponiya

Shotlandiyada umumiy o'qituvchilar kengashlari (UO'K) nechanchi yilda tashkil qilingan?

1965 yilda

1972 yilda

1983 yilda

1974 yilda

Yuqori maktab ta'limi Italiya bolalari uchun necha yoshdan boshlanadi?

14 yoshdan 18-19 yoshgacha

15 yoshdan 20 yoshgacha

13 yoshdan 17 yoshgacha

11 yoshdan 15 yoshgacha

YUNESKO qanday tashkilot?

BMTning ta'lim fan madaniyat buyicha tashkiloti

Bolalar tashkiloti

Bolalar jamg'armasi

Mexnat tashkiloti

UNISEF qachon tashkil etilgan?

1946 yil

1945 yil

1948 yil

1950 yil

Yaponiya ta'limining shakllanish jarayoni qachon boshlangan?

1867-1868

1967-1968

1990-1992

1890-1992

Yaponiyada 6 yoshdan 10 yoshgacha qaerda ta'lim oladi?

boshlang'ich Ta'limda

O'rta ta'limda

Yuqori ta'limda

bog'chada

Janubiy Koreyada bolalar kuyi maktablarida necha yil ukitiladi

6 yil

3 yil

5 yil

4 yil

Janubiy Koreyada boshlang'ich maktabda nechta fan ukitiladi?

9 ta

8 ta

18 ta

7 ta

Janubiy Koreyada boshlanish maktabda dars necha minut davom etadi

40 minut

45 minut

50 minut

80 minut

Portugaliyada malaka oshirish necha bosqichda bo'ladi?

2 xil

3 xil

5 xil

4 xil

Fransiyada boshlang'ich maktabga necha yoshli bolalar kabul kilinadi?

6-11

8-12

6-10

7-11

Fransiyada boshlang'ich maktablar necha bosqichga ajratiladi?

3

2

5

4

Fransiyada boshlang'ich ta'lim qanday xususiyatga ega

bosqichma-bosqich va bepul

Ixtiyoriy va pullik

Ixtiyoriy va bepul

Boshlang'ich ta'lim mavjud emas

Nechanchi asrda Xorazmda ilm fan taraqqiy etdi

11 asrda

13 asrda

12 asrda

19 asrda

Fransiyada boshlang'ich ta'limning dastlabki bosqichi qanday nomlanadi?

Tayyorlov

ilk

Elementar kurs

boshlang'ich

Fransiyada boshlang'ich ta'limning elementar bosqichi necha yildavom etadi

2 yil

3 yil

5 yil

1 yil

Fransiyada boshlang'ich ta'limning 3- bosqichi qanday nomlanadi?

chuqurlashtirish

tayyorlov

ilk davr

elementar kurs

Fransiyada o'rta ta'limga necha yoshdan qabul qilinadi?

11

10

14

12

Fransiyada o'rta ta'lim necha bosqichda amalga oshiriladi?

- 2
- 3
- 1
- 5

Fransiyada o'rta ta'limning birinchi bosqichi necha yil davom etadi?

- 4 yil
- 3 yil
- 2 yil
- 5 yil

Qaysi mamlakat o'rta ta'limida sinflarni raqamlash yuqoridan pastga qarab amalga oshiriladi?

- Fransiya
- AQSh
- Germaniya
- Angliya

Turkiston o'lkasida birinchi o'g'il va qiz bolalar birga o'qiydigan bilim yurti tashkil etilgan sanani aniqlang.

- 1905-1907 y
- 1902-1907 y
- 1903-1904 y
- 1903-1907 y

Yaponiyada majburiy boshlang'ich ta'lim tug'risidagi qonun kachon qabul qilindi?

- 1908 yil

1910 yil

1893 yil

1946 yil

Yaponiyada o'qituvchilar qaerda tayyorlanadi?

4 yillik dorilfunun va 2 yillik kollej

4 yillik dorilfunun

2 yillik kollej

5 yillik dorilfunun va 3 yillik kollej

Yaponiyada yuqori bosqich o'rta maktablarning qanday bo'limlari mavjud?

Kunduzgi sirtqi, kechki

Kunduzgi sirtqi

Kechki sirtqi

Kuduzgi, kechki

GLOSSARIY

Aksiologik yondashuv ijtimoiy tajribaning avloddan-avlodga o'tishi jarayonida qadriyatlar va g'oyalarning hal qiluvchi ta'sirini tahlil qilishga yordam beradi.

Ambivalentli yondashuv u yoki bu hodisaning rivojlanish jarayonidagi ziddiyatli tendensiyalarni tadqiq qilishda qo'llaniladi; qiyosiy pedagogika muammolarini muayyan mamlakatdagi ta'lim taraqqiyotining xususiyati va o'ziga xosligi o'rtasidagi ziddiyatlarni hisobga olgan holda hal etish imkonini beradi. Bu yondashuv shuningdek, ko'pgina davlatlarga xos bo'lgan ta'lim taraqqiyotidagi inqirozli hodisalarni tahlil qilishda ham qo'llaniladi

Aralash model -masofaviy ta'limning turli shakllari, bir necha shakllarning integratsiyasiga asoslangan model.

Aralash o'qitish- onlayn o'quv materiallari hamda o'qituvchi rahbarligida guruhda ta'lim olishga asoslangan o'qitish shakli

Bolonya deklaratsiyasi- 2001 yilda 29 ta Yevropa davlatlari ta'lim vazirlari tomonidan Bolonya deklaratsiyasining imzolanishi. Yevropa ta'lim hududini yaratilishi.

Bolonya jarayonining asosiy maqsadlari - ish bilan ta'minlash imkoniyatlari bilan fuqarolarning mobilligini, rivojlantirishning asosiy yo'nalishi sifatida Yevropa oliy ta'lim hududini qurish; ta'lim sifatini oshirish; talabalar uchun kurash va ta'lim faoliyatini resurlar bilan boyitish maqsadida, Yevropa oliy ta'lim muassasalarining boshqa ta'lim tizimlari bilan raqobatdoshligini ta'minlash; milliy oliy ta'lim tizimlarining yuqori muvofiqligi va taqqoslanishiga erishish; Yevropa mamlakatlarining intellektual, madaniy, ijtimoiy va ilmiy-texnik salohiyatini shakllantirish va mustahkamlash; dunyoda Yevropa oliy maktabi nufuzini oshirish; Yevropa madaniy qadriyatlarini rivojlantirishda Yevropa ongini tashuvchisi sifatida ko'riladigan universitetlarning markaziy rolini oshirish.

Validatsiya -ta'lim mahsuloti, ta'lim xizmatlari yoki ta'lim tizimi iste'molchilari ehtiyojlarining qondirilishi

Vebinar usuli- dars seminar yoki konferensiya Internet orqali bir vaqtda hozir bo'lgan talabalar bilan audio video (va avvalgi postlarda sanab o'tilgan ko'plab interaktiv imkoniyatlar) bilan jonli olib borilishi.

Dasturlashtirilgan ta'lim berish asosini, tartibga keltirilgan topshiriqlarni namoyon qiluvchi, o'rgatuvchi dastur tashkil etadi. U butun o'qitish jarayonini boshqaradi.

Edvayzer (fransuzcha "avisen" "o'ylamoq") talabalarning individual holda bitiruv malakaviy ishi, kurs loyihalarini bajarishda maslahatchi rolini bajaradi.

ERASMUS - (European Community Action Scheme for mobility of University students) **TEMPUS** va boshqa dasturlari asosida chet ellarda tahsil olish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Etnopsixologik yondashuv xalqlarning milliy xususiyatlari asosida milliy qadriyatlari, urf-odatlarini, an'alarining yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga ta'sirini o'rganishga yo'naltirilgan bo'ladi. Har bir xalq, millatning o'zigagina xos madaniy-ma'naviy boyligi, mentaliteti ta'limning rivojlanishini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Evristik o'qitish - o'qituvchi o'quvchilar bilan hamkorlikda hal etilishi zarur bo'lgan masalani aniqlab olishi. O'quvchilar esa mustaqil ravishda taklif etilgan masalani tadqiq etish jarayonida zaruriy bilimlarni o'zlashtirib oladilar va uning yechimi bo'yicha boshqa vaziyatlar bilan taqqoslaydi. O'rnatilgan masalani yechish davomida o'quvchilar ilmiy bilish metodlarini o'zlashtirib tadqiqotchilik faoliyatini olib borish ko'nikmasini tajribasini egallaydilar.

Fasilitator -(ingliz tilida .facilitator, latincha facilis-yengil, qulay)-guruhlardagi faoliyat natijasini samarali baholash, muammoning ilmiy yechimini topishga yo'naltirish, guruhdagi kommunikatsiyani rivojlantirish kabi vazifalarni bajaradi.

Innovatsiya - muayyan tizimning ichki tuzilishini o'zgartirishga qaratilgan faoliyat

Insonparvar yondashuv ta'lim jarayonida shaxs, uning o'rnini, ahamiyatini aniqlash yo'li va usullarini tushunishga yordam beradi. Bu o'rinda pedagogning ham,

tarbiyalanuvchining ham subyekt pozitsiyasi asosiy o'rinda turadi. Turli mamlakatlarda ta'limning insonparvar rivojlanish imkoniyatlarini tahlil qilish hamda ta'limni insonparvarlashtirishda o'zlarining salmoqli hissalarini qo'shgan ta'lim va maorif arboblari o'rganishga yordam beradi. Shuningdek, bu yondashuv turli ta'lim tizimlarida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida o'zaro munosabatni, u yoki bu ta'lim muassasasida har bir ta'lim oluvchining ijtimoiy va individual pozitsiyasini tushunishga ham yordam beradi.

Interfaol ta'lim- talabalarining bilim, ko'nikma, malaka va muayyan axloqiy sifatlarini o'zlashtirish yo'lidagi o'zaro harakatini tashkil etishga asoslanuvchi ta'lim

Kompleks yondashuv zamonaviy ta'limning ko'proq ahamiyatga ega bo'lgan komponentlarini (masalan: ta'lim mazmuni, metodlari, ta'limni tashkil etish shakllari, tarbiya qadriyatlari, ta'limni asosiy bosqichlari yoki darajalar h.k.)ni ajratish va tahlil etish ahamiyatli sanaladi.

Konsepsiya- umumiy g'oya yoki biror-narsa to'g'risida tasavvur, tushuncha, fikrlar tizimi.

Kredit - Host universitetida (qabul qiladigan universitet) muvaffaqiyatli o'tilgan barcha fanlar Post- universitetda (talabani boshqa OTMga jo'natgan universitet) hisobga olinishi zarur.

Kredit (Credit) shartli sinov birligi bo'lib, talabaning o'quv fanining ma'lum bir qismini o'tganligi haqidagi ma'lumot beradi. Har bir o'quv faniga ma'lum miqdordagi kredit birliklari ajratiladi. Kredit birliklari soni talabalarining mehnat sarfiga mos holda belgilanadi

Madaniy yondashuv jamiyatning umumiy madaniy rivojlanishi asosida ta'lim jarayonida yuz beradigan o'zgarishlar, yuksalishlarni kuzatish imkoniyatini beradi. U insonning umumiy madaniyatini tarbiyalashni belgilaydi. Amalga oshirishning barcha darajalarini tarbiyalashda umumiy madaniy kompetensiyalar shakllanadi. Bundan tashqari, ushbu yondashuv ta'limda madaniyatlararo kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan, chunki u bir ta'lim muassasasida turli etnik guruhlar va madaniyatlar vakillarini o'qitishda majburiydir.

Metodika har qanday maqsadli harakatlarni amalga oshirish tartibi, tayyor algoritmidir. Metodika usul va vazifalarni aniq qo'yishi bilan metoddan farq qiladi.

Metodologiya tadqiqotchining nazariy va amaliy faoliyatini tashkil etish, tiklash tamoyillari va usullari tizimi hamda bunday tizim haqidagi ta'limotdir.

Moderator - Qabul qilingan qoidalarga amal qilish tekshiradi, talabalarning mustaqil fikrlash va ishlash qobiliyatlarini rivojlantirish, bilish faoliyatini faollashtirishga yordam beradi. Ma'lumotni, seminarni, treninglar va davra suhbatlarini boshqaradi, fikrlarni umumlashtiradi.

Modulli o'qitish - o'qitishning istiqbolli tizimlaridan biri hisoblanadi, chunki u ta'lim oluvchilarning bilim imkoniyatlarini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish tizimiga eng yaxshi moslashgandir.

Qiyosiy pedagogika keng ma'noda dunyoning turli davlat va hududlarida ta'limning holati, qonuniyatlari va rivojlanish tendensiyalarini o'rganuvchi fan sohasi bo'lib, xorij tajribasini qo'llash yo'li orqali milliy ta'lim tizimini o'zaro boyitish usullarini ishlab chiqadi.

Tadqiqot metodi o'rganilayotgan hodisaning mohiyati haqidagi umumiy nazariy g'oyalardan kelib chiqadigan tadqiqot yo'lidir.

Taqqoslash metodi – ta'lim tizimlari, pedagogik nazariya va amaliyotdagi umumiy va farqli jihatlarni, shuningdek, qonuniyatlar va tendensiyalarning namoyon bo'lishini aniqlaydi.

Tarixiy yondashuv turli davlatlarda ta'limning davrlar va o'zgarib boradigan tarixiy, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va boshqa shart-sharoitlarda rivojlanish jarayoni, dinamikasini tahlil etish va tavsiflash imkonini beradi. Ushbu yondashuvni amalga oshirish jarayonida u yoki bu davlatning ta'lim tizimini shakllantirish va rivojlantirishga poydevor vazifasini bajargan tarixiy voqea hamda hodisalarni hisobga olish zarur.

Tarixiylik metodi turli davrlarda ijtimoiy-siyosiy davlatchilik shakliga ega bo'lgan mamlakatlarda ta'lim tizimining vujudga kelishi, rivojlanishi va taraqqiyoti, uning o'ziga xos muammolarini qiyosiy-tahliliy jihatdan o'rganish imkoniyatini beradi.

Tyutor - (Tutoremlotincha) ustoz, murabbiy vazifasini bajaradi. Ba'zi hollarda ma'ruza o'qituvchisi bilan talaba orasidagi bog'lovchi rolini ham bajaradi. Bunda ma'ruachi tomonidan berilgan bilimlarni keng egallashda maslahatchi va ustoz rolini bajaradi.

YUNESKO- by tashkilot Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'lim, fan, madaniyat masalalarini rivojlantirishga ixtisoslashtirilgan tashkiloti bo'lib, u 1946 yilda tashkil etilgan. YuNESKO mazmunli ta'limining hamma uchun birday imkoniyat doirasida bo'lishini ta'minlash, uning uzluksizligini qaror toptirish, ta'limni va uning shaklini kelajakda rivojlanishi tamoyillaridan kelib chiqadi.

YUNICEF (inglizcha: United Nations International Children's Emergency Fund) Birlashgan millatlar tashkilotining bolalar jamg'armasi— BMTning asosiy jamg'armalaridan biri. Uzoq vaqt davom etgan urush natijasida katta qiyinchiliklarga duchor bo'lgan Yevropa bolalariga g'amxo'rlik ko'rsatish maqsadida 1946-yilda tuzilgan. 1953-yildan BMTning doimiy tuzilmasiga aylangan. Yer yuzida, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlardagi bolalarning soglom va barkamol voyaga yetishiga kumaklashish uning bosh tamoyilidir. Mazkur sohadagi faoliyati uchun 1965-yilda Nobel mukofoti bilan takdirlangan. O'zbekiston mustaqillikka erishgach, UNICEFga a'zo bo'ldi va u bilan yaqin hamkorlik o'rnatdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Абдукодиров А.А., Астанова Ф.А., Абдукодирова Ф.А. "Case- study" услуги: Назария, амалиёт ва тажриба.-Т.:Тафаккур каноти, 2012.-131 б.
2. Абдукодиров А.А., Пардаев А.Х. Таълим жараёнида технологиялаштириш назарияси ва методологияси.-Т.:Фан ва технология.- 102 б.
3. Андриенко Е. В. Сравнительная педагогика: учебное пособие. – 2016.
4. Виссема, Й. Университет третьего поколения / Й. Виссема.М.: Олимп-Бизнес, 2016. 480 с.
5. Вульфсон Б.Ф. Сравнительная педагогика. Учебное пособие - М.: "Просвещение".
6. Вульфсон Б. Л. Сравнительная педагогика: актуальные вопросы теории и методологии //Отечественная и зарубежная педагогика. – 2011. – №. 1. – С. 117-131.
7. Вульфсон Б. Л., Малькова З. А. Сравнительная педагогика. – 1996.
8. Вульфсон Б.Л. Сравнительная педагогика: актуальные вопросы теории и методологии // Отечественная и зарубежная педагогика. № 1. 2011.
9. Джурицкий А. Сравнительная педагогика. Взгляд из России. – Litres, 2015.
10. Джусубалиева Д.М. Сравнительная педагогика. Методический альманах.-Алматы, 2007.
11. Дуда, Г. Введение к меморандуму Вильгельма фон Гумбольдта «О внутренней и внешней организации высших научных заведений в Берлине» // Университетское управление: практика и анализ. 1998. №3. С. 24-27.
12. Дусчанова Н. С. ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИК ЁНДАШУВЛАР: ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛ //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 183-196.
13. Ермолаева Е.И. Модульное обучение в вузе: его основные учебные элементы. -Пензинский университет, 2010.- 75 с.

14. Ишмухамедов Р. ва б. Тарбияда инновацион технологиялар.-Т.: Истеъдод, 2008.
15. Kandel I.L. Studies in Comparative Education. Boston,1933.
16. Laurie, S. S. Lectures on the Rise and Early Constitution of Universities. London: Kegan Paul, Trench & Co., 1886. 326 p.
17. Латинско-русский и русско-латинский словарь / А. В. Подосинов [и др.]. М.: Флинта, 2015. 752 с.
18. Мандель Б. Р. Сравнительная педагогика: история, теория, проблематика. – Directmedia, 2016.
19. Мандель, Б. Р. Сравнительная педагогика: история, теория, проблематика : учебное пособие для обучающихся в магистратуре / Б. Р. Мандель. — изд. 2-е, стер. — Москва ; Берлин : Директ-Медиа, 2019. — 573 с.
20. Minguan Gu. Education in China and Abroad: Perspectives from a Lifetime in Comparative Education. Hong Kong, 2001
21. Муталипова М., Имомов М. Таълимда илғор хорижий таърибалар. Тошкент – 2017
22. Муталипова М.Ж., Ходжаев Б.Х. Қиёсий педагогика.-Т: 2015й.
23. Najmiddinova G.N., Qurbonova O'.U. Qiyosiy pedagogika. –Buxoro, 2014 у.
24. Nóvoa A. & Tali Yariv-Mashal. Comparative research in education. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://repositorio. ul.pt/bitstream>
25. Родионов М. Л. Сравнительная педагогика // Российская педагогическая энциклопедия : в 2 т. / гл. ред. В. В. Давыдов. – М. : Большая российская энциклопедия, 1999. – Т. 2. – 672 с. – С. 376.
26. Ruegg W. A History of the University in Europe // EuropeanHistory Quarterly, 2008. №1. P. 185-187.
27. Selections from Michael Sadler See // J. H. Higginson (ed). Liverpool, 1980.

28. Суворов, Н. С. Средневековые университеты / Н. С. Суворов. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 256
29. Тазарбеков К.А. К разработке « Дорожной карты трансформации университета «Туран» в инновационно-предпринимательский университет». Тезисы. - алматы: Университет «Туран», 2016. С. 4.
30. Титов В.А. Педагогика зарубежных стран (сравнительная педагогика). А-Приор, 2010.
31. Урастаева Г.Д. Сравнительная педагогика. -Алматы, 2006.
32. Хайруллин И. Т. Сравнительная педагогика: Краткий конспект лекций. – 2013.
33. Холиков А. Педагогик махорат. Дарслик. -Т.: Иктисод-молия, 2011. - 420 б.
34. Хошимов К., Нишонова С. Педагогика тарихи.-Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2005.
35. Hoffman D. Culture and comparative education // Comparative education, v. 43, # 4, 1999.
36. Ясперс, К. Идея университета / К. Ясперс. Минск: БГУ, 2006. 159 с.
37. www.ziyonet.uz
38. www.edu.uz
39. www.ziyouz.com

QAYDLAR UCHUN

Amonov Mirjon Namozovich

QIYOSIY PEDAGOGIKA

Muharrir: H.Qahhorov

Texnik muharrir: M.Ismoilov

Musahhah: S.Abduraxmonova

Sahifalovchi: X.Axrorov

Nashriyot litsenziyasi №040075. 23.09.2022. Original maketidan bosishga ruxsat etildi: 04.07.2023. Bichimi 60x84. Kegli 16 shponli. "Times New Roman" garn. Ofset bosma usulida bosildi. Ofset bosma qog'ozi. Bosma tobog'i 13. Adadi 100. Buyurtma № 52

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi
"BUKHARA HAMD PRINT" nashriyoti. Buxoro shahri
Hofiz Tanish Buxoriy ko'chasi, 190-B uy. Tel: (97) 736-20-11
Bahosi kelishilgan narxda.

"BUKHARA HAMD PRINT" MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahri Qayum Murtazoyev ko'chasi, 344-uy.

HP BUKHARA
HAND PRINT

ISBN 978-9943-9666-6-6

9 789943 966666